

**TÜRK HALI SANATINDA HAYVAN
FİGÜRLÜ HALILARIN TAHLİLİ**

Fatma Tuba ALYANAK NİŞANCI

**Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Doç. Dr. Ayşe Aşlıhan EROĞLU
2018**

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI

Fatma Tuba ALYANAK NİŞANCI

TÜRK HALI SANATINDA HAYVAN FİĞÜRLÜ HALILARIN
TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	X
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	XIX
ÖNSÖZ.....	XX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRK HALI SANATI

1.1. DOKUMA	3
1.1.1. Dokumanın Tanımı ve Tarihçesi.....	3
1.2. TÜRK HALI SANATININ TANIMI VE TARİHÇESİ	5
1.2.1. Halının Tanımı	5
1.2.2. İlk Türk Halısı (Pazırık) ve Türk Halı Sanatının Gelişim Süreci.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALI SANATINDA 14. VE 15. YÜZYIL HAYVAN FİĞÜRLÜ HALILAR

2.1. TÜRK HALI SANATINDA 14. VE 15. YÜZYIL HAYVAN FİĞÜRLÜ HALILARIN TARİHİ.....	17
2.2. 14 VE 15. YÜZYIL TÜRK HALI SANATINDA KULLANILAN HAYVAN FİĞÜRLERİ.....	20
2.3. FİĞÜRLER VE ANLAMLARI.....	22
2.3.1. Kartal Figürü	22
2.3.2. At Figürü	25
2.3.3. Geyik Figürü	27
2.3.4. Aslan Figürü	29
2.3.5. Akrep Figürü	30
2.3.6. Kuş Figürü.....	31
2.3.7. Simurg (Zümrüd-ü Anka) Figürü.....	35

2.3.8. Ejder Figürü.....	36
2.3.9. Yılan Figürü	38
2.3.10. Grifon Figürü.....	40
2.3.11. Horoz-Tavuk Figürü.....	41
2.3.12. Kurt Ağzı, Kurt İzi, Canavar Ayağı Motifi	42
2.3.13. Koçboynuzu, Koçbaşı Motifi	43
2.3.14. İnsan Figürü.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. HAYVAN FİGÜRLÜ ORJİNAL HALILAR.....	48
3.1.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası.....	48
3.1.2. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası ve Çizimi	49
3.1.3. Ming Halısı.....	50
3.1.4. Oturan Kuş Figürlü Halı.....	53
3.1.5. Marby Halısı.....	55
3.1.6. Fustat'ta Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası ve Çizimi	58
3.1.7. Kurt Erdmann'ın Ejder Figürlü Halı Parçası Çizim Denemesi.....	59
3.1.8. Fustat'ta Bulunan Ejder Figürlü Halı Parçası	61
3.1.9. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası ve Çizimi	61
3.1.10. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası ve Çizimi	63
3.1.11. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası ve Çizimi	64
3.1.12. Hayvan Figürlü Halı (Marby Halısının Gelişmiş Örneği)	66
3.1.13. Horoz Figürlü Halı	71
3.1.14. Konya'da Bulunan Hayvan Figürlü Halı	73
3.1.15. Carlo Crivelli Halısı	75
3.1.16. Crivelli Madalyonlu Seccade	77
3.1.17. Ejder Figürlü Halı.....	79
3.1.18. Akrep Figürlü Halı	81
3.1.19. Norveç Yastık Yüzü	82
3.2. YENİ KEŞFEDİLEN HAYVAN FİGÜRLÜ HALILAR	84
3.2.1. Çağan Eski Hayvanlı Halı	85
3.2.2. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı.....	88

3.2.3. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı (Yarım)	91
3.2.4. İnsan Yüzlü Hayvanlı Halı	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. 14. YÜZYIL AVRUPALI RESSAMLARIN TABLOLARINDA HAYVAN FİĞÜRLÜ TÜRK HALI ÖRNEKLERİ	95
4.1.1. Santissima Annunziata Kilisesinde “Hayvan Figürlü Halı”	95
4.1.2. Demotte Şehnamesi Minyatüründe “Hayvan Figürlü Halı ve Çizimi”	96
4.1.3. Aziz Nicholas Kilise Freskinde “Çift Başlı Kartal ve Aslan Figürlü Halı”	97
4.1.4. Simone Martini’nin “Aziz Lui” Tablosu.....	98
4.1.5. Lippo Memmi’nin “Meryem ve Çocuk İsa” Tablosu	100
4.1.7. Sano Di Pietro’nun “Meryem’in Nikahı” Tablosu.....	101
4.1.8. Giotto di Bondone “Stefaneschi’nin Triptiki” Tablosu.....	101
4.1.9. Lippo Memmi “Meryem ve Çocuk” Tablosu	103
4.1.11. Niccolo Di Buonaccorso’nun “Meryem’in Nikahı” Tablosu.....	104
4.1.12. Sano Di Pietro’nun “Meryem’in Nikahı” Tablosu.....	106
4.1.13. Ambrogio Lorenzetti’nin “Tahtta Meryem Ve Çocuk İsa” Tablosu.....	107
4.1.14. Berlin Schlossmuseum’da “Müjde” Tablosu	108
4.1.15. Pietro Gerini’nin Aziz Matyas Freskinde “Halı Masa Örtüsü”	109
4.1.16. Gentile Da Fabriano’nın “Müjde” Tablosu	110
4.1.17. Matteo Di Giovanni’in Avignon Papalık Şatosundaki Freskte "Hayvan Figürlü Halı".....	112
4.1.18. Giovanni Di Paolo’nun “Santa Katarina’nın Avignon Papasını Ziyareti” Tablosu	112
4.1.19. Jaume Huguet’in “Horoz Figürlü Halı” Tablosu	114
4.2. 15. YÜZYIL AVRUPALI RESSAMLARIN TABLOLARINDA HAYVAN FİĞÜRLÜ TÜRK HALI ÖRNEKLERİ	116
4.1.1. Domenico Di Bartolo Freski “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi”	116
4.1.2. Domenico Morone’nin “Aziz Vincenzo Ferrerio’nun Hayatı” (Ejder-Zümrüd-ü Anka Figürlü Halı) Tablosu	117
4.1.3. Jacopo Bellini “Müjde” Tablosu	118

4.1.4. Apollonio Di Giovanni'nin "Düğün Sandığına Resmedilmiş Mızrak Oyun Sahnesi"	119
4.1.5. Andrea Mantegna'nın "Aziz Christopher'ın Öldürülme Sahnesi"	120
4.1.6. Sano Di Pietro "Meryem'in Taç Giyme Töreni" Tablosu	123
4.1.7. Carlo Crivelli "Müjde" Tablosu	124
4.1.8. Carlo Crivelli "Müjde" Tablosu	125
4.1.9. William Larkin "Lady Cary" Tablosu.....	126

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	128
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK HALI SANATINDA HAYVAN FİĞÜRLÜ HALILARIN TAHLİLİ

Fatma Tuba ALYANAK NİŞANCI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU

2018, 170 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU
Doç. Dr. Ümbülbanu HAMİDOVA

“Türk Halı Sanatında Hayvan Figürlü Halıların Tahlili” başlıklı tezde 14 ve 15. yüzyıl halılarında görülen hayvan figürlerinin tespiti, ve tahlili ile bu dönemlerden günümüze ulaşan başlıca halı örnekleri gösterilmiştir. Bu dönemlere ait hayvan figürlü halı örnekleri çoğunlukla ülkemizde ve diğer ülkelerdeki müzelerde sergilenmektedir. Ayrıca, Avrupalı ressamların tablolarında yer verilen Anadolu Türk halı detayları da bu döneme ait hayvan figürlü halı örneklerinin tespiti bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir. Tezin amacı, dönem halılarında kullanılan; teknik, renk, malzeme, kompozisyon ve figürlerin incelenmesi, geçmişte kullanılan figür benzerliklerinin irdelenmesi ve devamlılığının sağlanmasıdır. 14 ve 15. yüzyıla ait hayvan figürlü halı örnekleri kapsamlı bir şekilde incelenerek, Anadolu’daki hayvan figürlü halılarında görülen geleneksel özelliklerin ortaya konulmasının yanı sıra bu halıların farklı dönem ve bölgelerde üretilen halılarla karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk halı sanatı, dokuma, halı, hayvan figürleri, hayvan figürlü halılar

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE ANALYSIS OF THE CARPETS WITH ANIMAL FIGURES IN TURKISH
CARPET ART**

Fatma Tuba ALYANAK NİŞANCI

Advisor: Assoc. Prof. Ayşe Aslıhan EROĞLU

2018, 170 Pages

Jury: Prof. Hamza GÜNDOĞDU

Assoc. Prof. Ayşe Aslıhan EROĞLU

Assoc. Prof. Ümbülbanu HAMİDOVA

In this thesis titled as “the analysis of the carpets with animal figures in Turkish carpet art”, the animal figures in the 14th and 15th century carpets were examined, and the main carpet samples that have survived until the present day were presented. Animal figured carpet samples of these eras have been exhibited in the museums in our country and in other countries. Furthermore, Anatolian Turkish carpet details in the paintings of European painters also have the quality of being a remarkable source in terms of determining the animal figured carpet samples in these eras. The aim of this thesis was to examine the technique, color, material, composition and figures used in these carpets, to analyze the similarities in the figures used in the past, and to provide their survival. It was also aimed to examine animal figured carpet samples in the 14th and 15th centuries inclusively, to reveal traditional characteristics in the animal figured carpets in Anatolia, and also to compare these carpets with the ones weaved in different periods and regions.

Key Words: Turkish carpet art, weaving, carpet, animal figures, animal-figured carpets

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Bil.	: Bildiri
Yy.	: Yüzyıl
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Y.	: Yıl
C.	: Cilt
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Vs.	: Vesaire
M.T.F.K.B.	: Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri
M.T.H.K.K.B.	: Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri
Mad.	: Madde
Sem.	: Sempozyum
Sos. Bil. Enst.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.E.D.	: Türk Etnografya Dergisi
T.İ.E.M.	: Türk İslam Eserleri Müzesi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
U.T.F.K.B.	: Uluslararası Türk Folkloru Kongre Bildirileri
Cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
D.T.C.F.D.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Enst.	: Enstitü
Env.	: Envanter
Foto.	: Fotoğraf
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1.1. Pazırık Halısı, (Leningard Hermitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan).....	10
Fotoğraf 1.2. Pazırık Halısı detay, (Leningard Hermitage Müzesi). (O. Aslanapa'dan).....	11
Fotoğraf 2.1. Çift Başlı Kartal Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	25
Fotoğraf 2.2. At Figürü (O. Aslanapa'dan).....	27
Fotoğraf 2.3. Geyik Figürü (O. Aslanapa'dan).....	29
Fotoğraf 2.4. Akrep Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	31
Fotoğraf 2.5. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	33
Fotoğraf 2.6. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	34
Fotoğraf 2.7. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	34
Fotoğraf 2.8. Zümrüd-ü Anka Figürü (Sadi Bayram'dan).....	35
Fotoğraf 2.9. Ejder Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	38
Fotoğraf 2.10. Yılan Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	40
Fotoğraf 2.11. Grifon Figürü (Pazırık), (Fuat Tekçe'den).....	41
Fotoğraf 2.12. Horoz Figürü.....	42
Fotoğraf 2.13. Kurt Ağzı, Kurt İzi, Canavar Ayağı Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	43
Fotoğraf 2.14. Koçboynuzu, Koçbaşı Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	45
Fotoğraf 2.15. Koçboynuzu, Koçbaşı Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	45
Fotoğraf 2.16. İnsan Figürü (Pazırık).....	47
Fotoğraf 2.17. İnsan Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	47
Fotoğraf 2.18. İnsan Figürü (Aslıhan Ergüder'den).....	47
Fotoğraf 3.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 13. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O. Aslanapa'dan).....	48
Fotoğraf 3.2. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 14. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O. Aslanapa'dan).....	49
Fotoğraf 3.3. Ming Halısı, (Ejder-Zümrüd-ü Anka Mücadelesi), 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).....	52
Fotoğraf 3.4. Oturan Kuş Figürlü Halı, 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).	54
Fotoğraf 3.5. Oturan Kuş Figürlü Halı, Detay. 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).	55

Fotoğraf 3.6. Marby Halısı, 15. yy. Stockholm (Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan).....	57
Fotoğraf 3.7. Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası, 15.yy. Fustat Eski Kahire'de bir antikacıda. (Şerare Yetkin'den).....	58
Fotoğraf 3.8. Fustat'tan Ejder Figürlü Halı Parçası. 15. yy. (Basel Völkerkunde Müzesi). (O. Aslanapa'dan)	61
Fotoğraf 3.9. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı Parçası. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet). (O. Aslanapa'dan).....	62
Fotoğraf 3.10. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet) (O. Aslanapa'dan).....	63
Fotoğraf 3.11. Fustat'tan Dört Ayaklı Hayvan Figürlü Halı Parçası. 15. yy. İsveç'in Göteborg, (Sanat Müzesi). (O. Aslanapa'dan)	65
Fotoğraf 3.12. Hayvan Figürlü Halı Detay. 15. yy. İstanbul, (Vakıflar Müzesi). (O. Aslanapa'dan).....	69
Fotoğraf 3.13. Hayvan Figürlü Halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) 15. yy. (İstanbul Vakıflar Müzesi), Env. 9. (O. Aslanapa'dan)	70
Fotoğraf 3.14. Horoz Figürlü Halıdan Detay (O. Aslanapa'dan)	71
Fotoğraf 3.15. Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (Konya Mevlana Müzesi). (O. Aslanapa'dan).....	72
Fotoğraf 3.16. Hayvan Figürlü Halı, 15. yy. (Türk İslam Eserleri Müzesi), Env. 566. (O. Aslanapa'dan).....	75
Fotoğraf 3.18. C. Crivelli, Madalyonlu Seccade, 16. yy. Sivrihisar. (O. Aslanapa'dan).....	78
Fotoğraf 3.19. Kazak grubu Azerbaycan, Ejder Figürlü Halı, 15. yy. İstanbul, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi). (Türk El Halısı Arşivin'den)	80
Fotoğraf 3.20. Akrep Figürlü Halı, 15-16 yy. arası, (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi), (Halı Müzesi Arşivi'nden).....	81
Fotoğraf 3.21. Akrep Figürlü Halı Detayı. 15-16. yy. arası (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi) (Halı Müzesi Arşivin'den).....	82
Fotoğraf 3.22. Norveç Yastık Yüzü, 15-16. yy. Stockholm, (Nordenska Museum). (O. Aslanapa'dan).....	83

Fotoğraf 3.23. Çağan Eski Hayvanlı Halı, 12-14. yy. (New York Metropolitan Müzesi). (O. Aslanapa'dan)	86
Fotoğraf 3.24. Çağan Eski Hayvanlı Halıdan Detay. (O.Aslanapa'dan)	87
Fotoğraf 3.25. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı, 12-14. yy. (Orient Stars Koleksiyonu Karbon Testi). (O.Aslanapa'dan)	90
Fotoğraf 3.26. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı (yarım), 12-14. yy. Anadolu, (Kirchheim Koleksiyonu), (O.Aslanapa'dan)	92
Fotoğraf 3.27. İnsan Yüzlü Hayvanlı Halı, 13-14. yy. Anadolu, (Kirchheim Koleksiyonu). (O.Aslanapa'dan).....	94
Fotoğraf 4.1. Santissima Annunziata Kilisesinde Hayvan Figürlü Halı Tasviri 13. yy. (1252), İtalya-Floransa	95
Fotoğraf 4.2. Demotte Şehnamesi Minyatüründe Hayvan Figürlü Halı, 14. yy. (1330), (Washington Freer Gallery). (www.filicr.com'dan)	96
Fotoğraf 4.3. Aziz Nicholas Kilisesi Freskinde Çift Başlı Kartal ve Aslan Figürlü Halı Tasviri, 13. yy. (1258), Bulgaristan (www.azerbaijanrugs.com'dan)	98
Fotoğraf 4.4. Simone Martini, Aziz Lui, S. Lorenzo Kilisesi, 14. yy. (1317), Napoli. (Tuğçe Diri'den).....	99
Fotoğraf 4.5. Lippo Memmi'nin "Meryem ve Çocuk İsa" Tablosu, 14. yy. (1340-1350), Berlin, (Devlet Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri'den).....	100
Fotoğraf 4.6. Sano di Pietro'nun, "Meryem'in Nikahı" Tablosu, 14. yy. Roma, (Pinacoteca Vatikan). (www.azerbaijanrugs.com' dan).....	101
Fotoğraf 4.7. Giotto di Bondone "Stefaneschi Triptiki" Tablosu, Tek Kartallı Halı Tasviri, 14. yy. (1300-1320), Vatikan. (Tuğçe Diri'den).....	102
Fotoğraf 4.8. Giotto di Bondone "Stefaneschi Triptiki" Tek Kartallı Halı Tasviri Detay. 14. yy. (1300-1320), Vatikan. (Tuğçe Diri'den).....	103
Fotoğraf 4.9. Tabloda Yere Serili Olan Kartal Figürlü Halı. (K.Erdmann'dan).....	103
Fotoğraf 4.10. Lippo Memmi, Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Tasviri, 14. yy. (1350) (Berlin Müzesi) (www.azerbaijanrugs.com'dan)	104
Fotoğraf 4.11. Niccolo di Buonacorso, "Meryem'in Nikahı", 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa'dan).....	105

Fotoğraf 4.12. Niccolo di Buonacorso, “Meryem’in Nikahı” Detay. 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (Tuğçe Diri’den).....	106
Fotoğraf 4.13. Sano di Pietro’nun, “Meryem’in Nikahı” Detay. (O. Aslanapa’dan) ...	107
Fotoğraf 4.14. Ambrogio Lorenzetti’nin “Tahtta Meryem ve Çocuk İsa” Tablosu, 14. yy. (1319-1347), Bern, (Abec Vakfı). (O. Aslanapa’dan).....	108
Fotoğraf 4.15. “Müjde” Tablosu (1345), (Berlin Schlossmuseum) (O. Aslanapa’dan).....	109
Fotoğraf 4.16. Niccolo di Pietro Gerini’nin, Aziz Matyas Freskinde “Halı Masa Örtüsü” Tasviri, 14. yy. (1380), Prato, İtalya, (San Francesco Kilisesi). (Tuğçe Diri’den)	110
Fotoğraf 4.17. Gentile da Fabriano’nun “Müjde” Tablosu, 15. yy. (1423-1425) (www.fabrianostorica.com’dan).....	111
Fotoğraf 4.18. Gentile da Fabriano’nun “Müjde” Tablosu Detay. 15. yy. (1423- 1425) (www.fabrianostorica.com’dan)	111
Fotoğraf 4.19. Matteo di Giovanni’in, Avignon Papalık Şatosundaki Freskte Hayvan Figürlü Halı Tasviri. (K. Erdmann’dan).	112
Fotoğraf 4.20. Giovanni Di Paolo’nun, Santa Katarina’nın Avignon Papasını Ziyareti Tablosu 14. yy. (1440) Madrid, (Milli Müze). (www.museothyssen.org).....	113
Fotoğraf 4.21. Jaume Huguet’in, Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (1455-56), Barselona, (Katalonya Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri’den).	114
Fotoğraf 4.22. Jaume Huguet’in, Horoz Figürlü Halı Detay. 15. yy. (1455-56), Barselona, (Katalonya Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri’den).	115
Fotoğraf 4.23. Domenico Di Bartolo Freski “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi” Tasviri, 15. yy. (1440-1444), (Ospedale Spedale Santa Maria Della Scala) (Tuğçe Diri’den).....	116
Fotoğraf 4.24. Domenico Di Bartolo Freski “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi” Detay. 15. yy. (1440-1444), (Ospedale Spedale Santa Maria Della Scala) (O. Aslanapa’dan).....	116
Fotoğraf 4.25. Domenico Morone’nin “Aziz Vincenzo Ferrerio’nun Hayatı” (Ejder- Zümrüd-ü Anka Figürlü Halı) Tablosu, 15. yy. (1470), Viyana (Sanat Tarihi Müzesi). (O. Aslanapa’dan).....	117

Fotoğraf 4.26. Jacopo Bellini, “Müjde” Tablosu, 15. yy. (1444), Sant’Alessandro, Brescia, Italy. (Tuğçe Diri’dan).....	118
Fotoğraf 4.27. Apollonio Di Giovanni’nin Dügün Sandığına Resmetmiş Olduğu Mızrak Oyun Sahnesi, 15. yy. (1455-1465), Londra, (Milli Galeri). (www.nationalgallery.org.’dan)	119
Fotoğraf 4.28. Apollonio Di Giovanni’nin, Dügün Sandığına Resmetmiş Olduğu Mızrak Oyun Sahnesi Detay. 15. yy. (1455-1465), Londra, (Milli Galeri). (www.nationalgallery.org.’dan)	120
Fotoğraf 4.29. Andrea Mantegna’nın “Aziz Christopher’ın Öldürülmesi”, Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, Italya. (www.azerbaijanrugs.com’ dan)	120
Fotoğraf 4.30. Andrea Mantegna’nın “Aziz Christopher’ın Öldürülmesi” Detay, Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, Italya. (www.azerbaijanrugs.com’ dan)	121
Fotoğraf 4.31. Andrea Mantegna’nın “Aziz Christopher’ın Öldürülmesi”, Detay, Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, Italya. (www.azerbaijanrugs.com’ dan)	122
Fotoğraf 4.32. Sano di Pietro, Meryem’in Taç Giyme Töreni, 15. yy. (1455), New Haven, (Yale University Art Gallery). (www.azerbaijanrugs.com’ dan).....	123
Fotoğraf 4.33. Carlo Crivelli, “Müjde” Tablosu, Detay, 15. yy. (1482-1486), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa’dan).....	124
Fotoğraf 4.34. Carlo Crivelli, Müjde Tablosu, Diğer Detay, 15. yy. (1482-1486), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa’dan).....	125
Fotoğraf 4.35. William Larkin “Lady Cary” Tablosu, 15. yy. (1600), Londra (Blackhealth Ranger’s House). (Tuğçe Diri’dan)	126
Fotoğraf 4.36. William Larkin “Lady Cary” Tablosu Detay, 15. yy. (1600), Londra, (Blackhealth Ranger’s House). (Tuğçe Diri’dan)	127
Fotoğraf 5.1. Lippo Memmi Tablosunda, (Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Tasviri), (1350) (www.azerbaijanrugs.com ‘dan).....	129
Fotoğraf 5.2. Giotto di Bondone “Stefaneschi Triptiki” Tablosu, (Tek Kartal Figürlü Halı Tasviri), (1300-1320), Vatikan (Tuğçe Diri’dan).....	129

Fotoğraf 5.3. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya Halısı, Viyana, (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'dan).....	130
Fotoğraf 5.4. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya Halısı, Viyana, (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'dan).....	130
Fotoğraf 5.5. Çift Başlı Kartal Figürlü Selçuklu Halısı. (Hakan Tezcan Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'dan).....	131
Fotoğraf 5.6. Çift Başlı Kartal Figürlü Hakkari Halısı, Viyana (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'dan).....	131
Fotoğraf 5.7. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya-Ereğli Halısı, Adıyaman, (Hakan Tezcan Koleksiyonundan, Erich FEIGL Koleksiyonu) (Neriman G. Kırzioğlu'dan)	132
Fotoğraf 5.8. Beşir Halısı (Çift Başlı Kartal Figürü) 19. yy. Aşkabat (Türkmen Halı Müzesi) (Nalan Türkmen'den)	132
Fotoğraf 5.9. Çift Başlı Kartal Figürlü Yomut Torbası 19. yy. (Werner Loges'den), (Nalan Türkmen'den)	132
Fotoğraf 5.10. Arabacı Asmalığı, Çift Başlı Kartal Figürlü Halı (Deve-Çulu) Ersarı Türkmenleri Tzareva (1984). (Nejat Diyarbakirli Arşivin'den).....	133
Fotoğraf 5.11. Teke Asmalık Örneği 19. yy. (Özel Koleksiyon Robert Pinner'dan), (Nalan Türkmen'den)	133
Fotoğraf 5.12. Çift Başlı Kartal Figürlü Teke Ensi Örneği, 19. yy. Özel Koleksiyon, (Robert Pinner-Michael Franses), (Nalan Türkmen'den)	134
Fotoğraf 5.13. III. Holbein tipi, Bergama halısı, 16. yy. İstanbul, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi). (O. Aslanapa'dan)	134
Fotoğraf 5.14. Çift Başlı Kartal Figürlü Anadolu Selçuklu Kumaşı, 13. yy. Berlin-Zanaat (Kunstgewerbe Müzesi) (Gönül Öney'den)	135
Fotoğraf 5.15. Bizans kıyafeti, Çift Başlı Kartal Figürlü Kumaş, 11. yy. (K. Erdmann'dan).....	135
Fotoğraf 5.16. Ming Halısı, 15. yy. Berlin (İslam Sanatı Müzesi) (O. Aslanapa'dan).....	136
Fotoğraf 5.17. Marby Halısı, 15. yy. (Stockholm Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan).....	136
Fotoğraf 5.18. William Larkin "Lady Cary" Tablosu, Londra (Blackheath Ranger's House) (O. Aslanapa'dan)	137

Fotoğraf 5.19. Azerbaycan Şirvan Halısı, (Ejder Zümrüd-ü Anka Figürü), 17. yy. Budapeşte (Dekoratif Sanatlar Müzesi), Env. No. 7940. (Latif Kerimov'dan)	137
Fotoğraf 5.20. Azerbaycan Şirvan Halısı, (Ejder Zümrüd-ü Anka Figürü), 17. yy. (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi), Env. No. E-104. (Sadi Bayram'dan)	138
Fotoğraf 5.21. Akrep Figürlü Halı, 15-16. yy. (Halı Müzesi)	139
Fotoğraf 5.22. Akrep Figürlü Halı, 15. yy. (Halı Müzesi Arşivin'den) Env. A 121.	139
Fotoğraf 5.23. Akrep Figürlü Halı, 17. yy. Budapeşte, (Museum of Applied Arts).	140
Fotoğraf 5.24. Akrep Figürlü Halı, (Mediaş Azize Margaret Kilisesi), Env. 111. (Levent Boz'dan)	141
Fotoğraf 5.25. Akrep Figürlü Halı, (Braşov Kara Kilisesi), Env. 373. (Levent Boz'dan)	141
Fotoğraf 5.26. Akrep Figürlü Halı, (Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi),	141
Fotoğraf 5.27. Akrepli Selendi Halısı, İngiltere (Londra Keir Koleksiyonu) (Levent Boz'dan)	142
Fotoğraf 5.28. Marby Halısı, Anadolu Hayvan Halısı, 15. yy. (Stockholm Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan)	143
Fotoğraf 5.29. Kuşlu halı parçası, 15. yy. Budapeşte, (Impermüveszeti Museum). (O. Aslanapa'dan)	143
Fotoğraf 5.30. Niccolo di Buonacorso, "Meryem'in Nikahı", 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa'dan)	143
Fotoğraf 5.31. Kuşlu Uşak Halısı, 17. yy., İstanbul, (TİEM). (O. Aslanapa'dan)	145
Fotoğraf 5.32. Kuşlu Uşak Halısı, 17. yy., New York, (Metropolitan Museum of Art). (O. Aslanapa'dan)	145
Fotoğraf 5.33. Beyaz Zeminli, Kuşlu Selendi Halısı, (Sibiu Brukenthal Müzesi), Env. M2184 (Levent Boz'dan)	145
Fotoğraf 5.34. Kuşlu Selendi Halısı, (Braşov Kara Kilise), Env. 152 ve Rupea, Env. 44. (Levent Boz'dan)	145
Fotoğraf 5.35. Kuşlu Halı, Transilvanya-(Biertan Kilisesi) Env. 63. (Levent Boz'dan)	146
Fotoğraf 5.36. Kuş Figürlü Selendi Halısından Esinlenilmiş Kırmızı Zeminli Halı, (Kenwood House) (Levent Boz'dan)	146

Fotoğraf 5.37. “Protestant Bir Hukuk Doktorunun Portresi” Hans Mielich (1516-1573) New York, (Kress Koleksiyonu) (Levent Boz’dan)	146
Fotoğraf 5.38. Alessandro Varotari, (Padovanino), (1630), Eumenes ve Roxana (Levent Boz’dan).....	146
Fotoğraf 5.39. Bergama halısı, 18. yy. (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi). (O. Aslanapa’dan).....	147
Fotoğraf 5.40. Bergama halısı, 18. yy. (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi). (O. Aslanapa’dan).....	147
Fotoğraf 5.41. Türkmen-Teke asmalık, 18. yy. St. Petersburg (Etnoğrafya Müzesi) (N. Türkmen’dan).....	147
Fotoğraf 5.42. Hayvan desenli kuş-horoz figürlü halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) 15. yy. (İstanbul, Vakıflar Müzesi) Env. 9. (O. Aslanapa’dan).....	148
Fotoğraf 5.43. Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (Konya Mevlana Müzesi) (O. Aslanapa’dan).....	148
Fotoğraf 5.44. Jaume Huguet’in, Horoz Figürlü Halı Tasviri, 15. yy. Barselona (Katalonya Sanat Müzesi). (O. Aslanapa’dan).....	149
Fotoğraf 5.45. Hayvan figürlü halı parçası, 17. yy. Heinrich Kirchheim’in (Orient Stars Koleksiyonu). (N. Türkmen’dan)	149
Fotoğraf 5.46. Yomut halısı 19. yy. (Aşkabat Türkmen Halı Müzesi), (Nalan Türkmen’dan).....	149
Fotoğraf 5.48. Horoz Figürlü Kilim, (2011), (Baksı müzesi). (Hamza Gündoğdu’dan).....	151
Fotoğraf 5.49. Pazırık Halısı, At Figürü, (Leningard Eremitage Müzesi) (O. Aslanapa’dan).....	152
Fotoğraf 5.50. Pazırık Halısı, Geyik Figürü, (Leningard Eremitage Müzesi) (O. Aslanapa’dan).....	153
Fotoğraf 5.51. Noin-Ula Kurganı, Geyik ve Kartal-Grifon Mücadelesi, Keçe, Eyer Örtüsü.	153
Fotoğraf 5.52. 1. Pazırık Kurganı, Kartal Grifonun Dağ Keçisine Saldırışı, Keçe, Eyer Örtüsü.....	154

Fotoğraf 5.53. Pazırık Halısı, Grifon Figürü, (Leningard Ermitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan).....	154
Fotoğraf 5.54. Yomut Bohçası, Kurt Ağız Motifi, 16. yy. Washington (D.C. Tekstil Müzesi) (N. Türkmen'den).....	155
Fotoğraf 5.55. Koçboynuzu Motifi (N. Görgünay Kırsıoğlu'dan)	156

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1.1. Dokuma Çeşitleri (Çetin Aytaç'tan).....	5
Çizim 3.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 14. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O. Aslanapa'dan)	50
Çizim 3.2. Kuş Figürü (O. Aslanapa'dan)	56
Çizim 3.3. Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası, 15.yy. Fustat Kahire'de Bir Antikacıda. (Şerare Yetkin'den)	59
Çizim 3.4. Ejder Figürlü Halı Parçası Çizim Denemesi, 15. yy. (K. Erdmann'ın Tamamlama Denemesi). (O. Aslanapa'dan)	60
Çizim 3.5. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı Parçası. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet) (O. Aslanapa'dan).....	62
Çizim 3.6. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürülü Halı Çizimi. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet). (O. Aslanapa'dan).....	64
Çizim 3.7. Fustat'tan Dört Ayaklı Hayvan Figürlü Halı Parçası, 15. yy. İsveç'in Göteborg, (Sanat Müzesi). (O. Aslanapa'dan).....	66
Çizim 3.8. Hayvan Figürlü Halı Detay. 15. yy. İstanbul, (Vakıflar Müzesi). (O. Aslanapa'dan).....	69
Çizim 3.9. Horoz Figürü (O. Aslanapa'dan).....	71
Çizim 3.10. Ejder Figürü (O. Aslanapa'dan)	74
Çizim 3.11. Stilize Çifte Ejder ve Kuş Figürü (O. Aslanapa'dan).....	74
Çizim 3.12. Ejder Figür Çizimi (O. Aslanapa'dan)	79
Çizim 4.1. Demotte Şehnamesi Minyatüründe Hayvan Figürlü Halı Çizimi, 14. yy. (1330), (Washington Freer Gallery). (Y. Durul Ve O. Aslanapa'dan)	97
Çizim 4.2. J. Horoz Figürü (O. Aslanapa'dan)	115
Çizim 4.3. Ejder Figürü (O. Aslanapa'dan)	125

ÖNSÖZ

Türk sanatında köklü bir geçmişe sahip olan alanlardan biri de şüphesiz halı dokumalardır. Halı, Türk sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Orta Asya Türklerin ana yurdu olarak kabul edilir. Dokumacılık sanatının en güzel örneklerine Anadolu’da rastlanmaktadır. Türkler, Orta Asya’dan Anadolu ve çevresine kadar dünya sanatına birçok dokumayı armağan etmiştir. Zengin figür kataloğu niteliğindeki bu dokumalar üzerinde yeterli araştırmalar yapılmamış ve dokümantasyon işlemleri tamamlanmamıştır. Genel anlamda bir bütünü ele alan çalışmaların yoksunluğu ve azlığı nedeniyle, dokuma sanatı kısır bir alanda kalmış ve ürünlerdeki detaylar arka plana itilmiştir. Özellikle dokumalarda karşılaştığımız figürlerin sembolik ve ikonografik anlamları, geçmişin sanat anlayışını ortaya koymakta ve günümüz sanatçılarına da yol göstermektedir. Bu yüzdendir ki, bu kadar zengin figür, kompozisyon, renk ve teknik zenginliklere sahip olan Türk dokumacılığı, başta mimari olmak üzere birçok sanat dalını da estetik yönden etkilemiştir.

“Türk Halı Sanatında Hayvan Figürlü Halıların Tahlili” konulu tezde 14 ve 15. yüzyılı kapsayan orijinalleri ve Avrupalı ressamalara konu olan tablolarında yer verdikleri hayvan figürlü Anadolu halı örnekleri incelenmektedir. Hayvan figürlerinin görüldüğü halılar genellikle müzelerde bulunmaktadır. Araştırma esnasında müzelerde bulunan hayvan figürlü halı örnekleri, geleneksel özellikleri ve yöre açısından incelenmiştir.

Çalışmanın amacı dönem halılarında görülen dokuma örneklerinin teknik özellikleri; renk, malzeme kompozisyon ve hayvansal figürler olarak incelenmiştir. Bilim dünyasına sunulan bu çalışmanın okuyucuya ve alan üzerinde çalışma yapanlara yararlı olması, bu zengin kültür mirasının yeterince ve bilimsel düzeyde korunması, gelecek nesillere aktarılması çalışmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Çalışmalarına bilgi ve tecrübeleriyle katkıda bulunarak beni yönlendiren değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. A. Aslıhan Eroğlu’na, desteklerini esirgemeyen bölüm hocalarıma, maddi, manevi desteğini gördüğüm kıymetli babam Fikret Alyanak’a, kıymetli annem Ayşe Alyanak’a ve bu süreçte sabır ve yardımını esirgemeyen eşim Fatih Nişancı’ya sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

14. yüzyıldan itibaren kullanılan stilize edilmiş hayvan figürlerinin Anadolu halılarına girdiği görülmektedir. Figürler geometrik bölmelerin içerisine dolgu olarak yerleştirilip bir ağacın iki tarafında bulunan kuşlar çok sevilen kompozisyonlar arasındadır. Yüzyılın sonuna doğru gruplar halinde ve birbirine saldıran hayvanlarla hareketli sahneler uygulanmıştır. Hayvan figürlü halılar Avrupalı ressamın tablolarında 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Tablolardaki tasvirler 15. yüzyıl ortalarına kadar devam etmektedir.

Tezin birinci bölümünde; Dokuma, halı sanatı ve hayvan figürlü halıların tarihi gelişim süreci hakkında bilgi verilmiştir. Türk Halı Sanatı Tarihinde “Beylikler Dönemi Halıları” veya 14. ve 15. yüzyıl “Anadolu Türk Halıları” diye adlandırılan bu halılar, genellikle hayvan figürleriyle süslüdür. Bu nedenle “Hayvan Figürlü Anadolu Halıları” diye de bilinmektedir.

14. ve 15. yüzyıl halılarında görülen hayvan figürlerinin incelendiği ikinci bölümde, bu halıların ortaya çıkışı ve figürlerin anlamları hakkında bilgi verilmiştir. Hükümdarlar veya devletler kendilerinde bulunan gücü, hayvan figürleriyle göstermektedirler. Çünkü kullanılan hayvanların hepsi, gücü temsil etmektedir. Bunlar Ejder, kartal, geyik, at, kuş vs. hayvanlar olup, halıda, at koşum takımlarında, kılıç kabzalarında, eyerlerde, keçe örtülerinde vs. karşımıza çıkmaktadır. Koruyucu, tılsımlı ve süsleyici semboller olarak özetleyebileceğimiz “hayvan üslubu”, hayvanlara karşı duyulan inançlara farklı şekillerde yaklaşım sağlar. Halılarda, geometrik üslupta çeşitli hayvan figürlerine de (kuş, geyik, horoz, ejder, kartal) vs. rastlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde, Hayvan figürlü orijinal halılar ve yeni keşfedilen orijinal halılarda motif, kompozisyon, renk hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin dört ve beşinci bölümlerinde, 14 ve 15. yy. Avrupalı ressamın tablolarında görülen hayvan figürlü halılarda motif, kompozisyon ve renkler hakkında bilgi verilmektedir. Değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde ise; 14. ve 15. yüzyıl Hayvan figürlü halılarından sonra Holbein 3. ve 4. Tip gruplarında, Bergama halılarında ve Türkmen halılarında da az sayıda hayvan figürlü halılara rastlanmıştır.

14. yüzyıldan itibaren kullanılan stilize edilmiş hayvan figürlerinin Anadolu halılarına girdiği görülmektedir. Figürler geometrik bölmelerin içerisine dolgu olarak yerleştirilip bir ağacın iki tarafında bulunan kuşlar çok sevilen kompozisyonlar arasındadır. Yüzyılın sonuna doğru gruplar halinde ve birbirine saldıran hayvanlarla hareketli sahneler uygulanmıştır. Hayvan figürlü halılar Avrupalı ressamların tablolarında 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Tablolardaki tasvirler 15. yüzyıl ortalarına kadar devam etmektedir.

Tezin birinci bölümünde; Dokuma, halı sanatı ve hayvan figürlü halıların tarihi gelişim süreci hakkında bilgi verilmiştir. Türk Halı Sanatı Tarihinde “Beylikler Dönemi Halıları” veya 14. ve 15. yüzyıl “Anadolu Türk Halıları” diye adlandırılan bu halılar, genellikle hayvan figürleriyle süslüdür. Bu nedenle “Hayvan Figürlü Anadolu Halıları” diye de bilinmektedir.

14. ve 15. yüzyıl halılarında görülen hayvan figürlerinin incelendiği ikinci bölümde, bu halıların ortaya çıkışı ve figürlerin anlamları hakkında bilgi verilmiştir. Hükümdarlar veya devletler kendilerinde bulunan gücü, hayvan figürleriyle göstermektedirler. Çünkü kullanılan hayvanların hepsi, gücü temsil etmektedir. Bunlar Ejder, kartal, geyik, at, kuş vs. hayvanlar olup, halıda, at koşum takımlarında, kılıç kabzalarında, eyerlerde, keçe örtülerinde vs. karşımıza çıkmaktadır. Koruyucu, tılsımlı ve süsleyici semboller olarak özetleyebileceğimiz “hayvan üslubu”, hayvanlara karşı duyulan inançlara farklı şekillerde yaklaşım sağlar. Halılarda, geometrik üslupta çeşitli hayvan figürlerine de (kuş, geyik, horoz, ejder, kartal) vs. rastlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde, Hayvan figürlü orijinal halılar ve yeni keşfedilen orijinal halılarda motif, kompozisyon, renk hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin dört ve beşinci bölümlerinde, 14 ve 15. yy. Avrupalı ressamların tablolarında görülen hayvan figürlü halılarda motif, kompozisyon ve renkler hakkında bilgi verilmektedir. Değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde ise; 14. ve 15. yüzyıl Hayvan figürlü halılarından sonra Holbein 3. ve 4. Tip gruplarında, Bergama halılarında ve Türkmen halılarında da az sayıda hayvan figürlü halılara rastlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALI SANATI

1.1. DOKUMA

1.1.1. Dokumanın Tanımı ve Tarihçesi

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri, kuşkusuz dokuma sanatıdır. Dokumacılık, liflerin iplik haline getirilmesi sonucu, başka bir ifadeyle “*iplikçilik*” ile başlamaktadır (Aytaç, 1982: 5). İnsanlar, yün lifleri iğ ve ağırşak yardımı ile bükülerek iplik haline getirmesiyle oluşturmuştur (İmer, 1987: 1).

Dokuma; her cins hammaddeden imal edilmiş olan, eğirme veya başka yollarla iplik hâline getirilip dokunan, örülen veya elyafın birbirine farklı tekniklerle tutturarak bir bütün haline getirilmiş, halı, kilim, cicim, zili, sumak, keçe, bez, kumaş, triko, döşemelik, battaniye, vb.dir. Dokumacılığın ana maddeleri yün, pamuk, keten, tiftik ve ipek olmuştur (Aytaç, 1982: 5).

İki veya daha fazla iplik grubunun, çeşitli şekillerde, birbiri arasından (Deniz, 2000: 57), üstünden, altından geçirilerek birbiriyle kenetlenmesi sonucu oluşan ürüne *DOKUMA* denir. Dokumayı oluşturan dikey ipliklere “çözü, arış, eriş veya direzi”, çözümlerin arasından geçen yatay ipliklere de “atkı, argaç veya geçgi” denir (Aytaç, 1982: 1-2; Deniz, 2000: 57).

Dokumacılığın ilk belirtileri Cilalı Taş devri, (Neolitik Çağ)’ne aittir. Cilalı Taş Devrinin, sonlarına doğru bazı hayvanların ehlileştirilmesi sonucu yünlü dokumalar görülür ve bundan sonra dokumacılıkta önemli bir gelişim süreci başlamaktadır (Aytaç, 1982: 5).

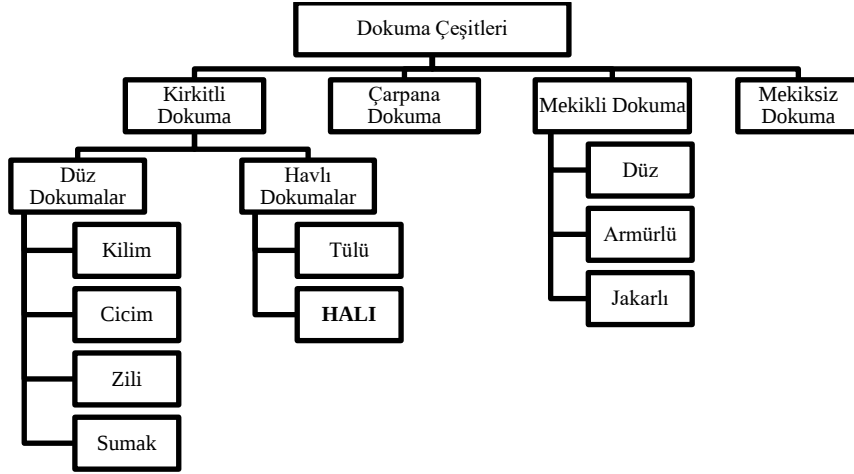
“Dokumacılık”, insanın hayvan postlarını ince deri, kırı ve bağırsakla dikmeyi öğrenmesiyle birlikte başlar ve sonrasında hayvansal ve bitkisel lifleri çekip bükerek iplik yapmasıyla devam etmektedir. İnsanların, yaşam sürdükleri yerde giyim ve soğuktan korunma amaçlı ihtiyaçlarını karşılamak için dokumacılığın ortaya çıktığı düşünüldüğünde yaşam biçimi ve iklim koşullarına göre gelişim gösterip, belirli kültür özelliklerini yansıtmaktadır.

Dokumak sözünün; eski Türkçede “*Tokımak*” şeklinde söylendiği, bunun da “*tokmak*” kelimesinden geldiği belirtilmiştir (Deniz, 2000: 6). Herhangi bir şeyi tokmaklayarak, tokmak ile döverek imal etmek anlamındadır. Tokımak (*dokumak*) sözcüğünün kaynağı olan tokmaklamak sözcüğü, sıkıştırmak, sıkılaştırmak anlamına da geldiği ifade edilmiştir (Genç, 1998: 131).

Dokumacılığın gelişimi, üç büyük kültür merkezi açısından önemlidir. Bu merkezler; Mezopotamya (Dicle ve Fırat nehirleri arası), Mısır Bölgesi ve Anadolu uygarlıklarıdır (Atalayer, 2002: 6). Erken dönemlerden itibaren Orta Asya Türk topluluklarında koyunun ve keçinin yöre yaşantısında önemli bir yeri bulunmaktadır. Türk bozkır hayatının temelini, çobanlık ve hayvan besiciliği teşkil etmiştir. Koyunun etinden, sütünden, derisinden, kemiğinden faydalanılmış olup dokumalarda da koyunun yünü kullanılmıştır. Türk kültüründe bu hayvanlar sembolik anlamlar içermekle birlikte, Şamanist gelenekte kurban hayvanı olarak kabul edildiği ifade edilmiştir (Çay, 2002: 209).

Avcı göçebe olarak yaşayan kavimler avladıkları hayvanın postunu kullanmışlardır ayrıca, çobanlar için hayvan yününden elde edilen yün ipliklerden uç kısımları dışarı sarkacak şekilde düğümler atarak suni post yapmışlardır (Yetkin, 1974: 12). İnsanların, evlerinin döşenmesinde, örtü ve yaygı amacıyla yün iplikleri birbiri arasından geçirerek önce kilimi yaptıkları, sonraları bu ipliklerin arasına düğüm yapmak suretiyle düğümlü halıların en basit şekli keşfedilmiştir (Aytaç, 1982: 36).

Halı ve düz dokuma yaygı geleneği; Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkıp, Orta Asya’da geliştiği kabul edilmektedir. Bu gelenek, Selçuklu devletinin Anadolu’ya ilerlemesiyle gelişmiş; yeni teknik ve desenler kullanılarak devam ettirilmiştir. Anadolu Selçuklularının mirasçıları Osmanlılar, bu sanat dalına büyük katkı sağlamıştır. Saray nakkaşhanesi, bütün sanat kollarının merkezini oluşturup el dokuma sanatı nakkaşlar tarafından döneme uygun çizilen kompozisyonlar, teknik ve malzeme özellikleri içinde uygulanmıştır (Gürsu, 1988: 17).

Çizim 1.1. Dokuma Çeşitleri (Çetin Aytaç'tan)

1.2. TÜRK HALI SANATININ TANIMI VE TARİHÇESİ

1.2.1. Halının Tanımı

“Çözü (arış) iplikleri üzerine ayrı bir desen ipliği ile farklı şekillerde düğüm atılarak, aralarından birkaç sıra atkı (argaç) ipliği geçirilip sıkıştırılarak yapılan aynı yükseklikte veya farklı yüksekliklerde kabartmalı kesilmiş, havlı yüzlü dokumalara *HALI* denir” (Aytaç, 1982 86).

Tezgâh üzerinde dik uzanan iplere (çözü) düğüm atılması ve yatay iplerin (atkı) belirli bir yönde gidip, geri döndürülüp, sıkıştırılması suretiyle, yüzeyde havlı (tüylü) bir dokuma meydana gelmektedir. Bu tür dokumalara da *Halı (düğümlü dokuma)* denilmektedir. Halının diğer dokumalardan farkı havlı ve düğümlü olması, ters ve düz yüzünün değişik görünüyor olmasıdır (Deniz, 2000: 58).

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un, keçe için “*kidhiz*”, halı ve kilim gibi yere serilen şeylerin genel adının ise “*kiviz*” olduğunu belirtmiştir. Altay Türkleri halı için “*kebis*”, Moğolların batı kolu Kalmuklar ise “*kevis*” adını kullandıkları ifade edilmiştir (Ögel, 1978: 143-151).

Halı kelimesinin ortaya çıkışı;

Kelimenin Türkçe “kal” ile doğrudan alakalı olduğu görülmüştür. Kelimenin kökü; “ka”, “biriktirmek, bir araya getirmek, katlanmak, toplanmak” demektir. Dilimizde kullandığımız bu kökten türeyen bir çok kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler; “Ka-r” toplanmış, bir araya getirilmiş, “Kat-ı” toplamak, topluca bulundurmak, “Ka-l” toplamak, topluca bulundurmak, “Ka-n” katılmış olmak doymak, “Ka-l-i-n” katılan, toplanan, biriktirilen, bir araya getirilen

sık, çok, “Ka-l-ı” toplanmış, birleştirilmiş, bir araya getirilmiş, sıkıştırılmış, çoğalmış vb. kelimelerdir. Bu kelimeler ses ve anlam bakımından şivelere göre değişebilir (Açıkgöz, 1984: 137).

İsmet Zeki Eyuboğlu “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü” adlı eserinde halıyı şöyle ifade etmiştir. Kelimenin, Farsça “*kali*” (yünden dokunmuş yer örtüsü) sözcüğünden türediğini belirtmiştir. “Eski Türkçe’de “h” sesiyle başlayan bir sözcük olmadığı gibi, halı anlamını içeren, halı sözcüğüne kaynak olabilecek bir dil varlığı da yoktur”, şeklinde bir tespitte bulunmaktadır. Halı kelimesinin etimolojisi; Halı kelimesinin, “Kalaç Türk boyunun adından geldiğini söyleyenler de olmakla beraber Anadolu Türkçesine Farsça “*kali*’den geçtiği açık”, ifadesinde bulunmuştur (Eyuboğlu, 1995: 189). Halı kelimesinin kökeni konusunda kaynaklardaki genel yargı, bu kelimenin Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügat-it Türk isimli eserinde de geçen ve Türklerin çeyiz anlamında kullandığı “*kalın*”, “*kalıng*” gibi sözcüklerden türemiş olduğu ifade edilmektedir (Mahmud, 1992: 371-372).

Türkiye Türkçesinde “*halı*”, Azerbaycan’da “*halı*” ve “*halça*” Kazakistan’da “*halı*” Kırgızistan’da “*kali*” Türkmenistan’da “*halı*” kelimeleri kullanıldığı ifade edilmektedir (Ercilasun, 1991: 304). Halı; “*kali*, *kaliça*, *halıca*” olarak geçmektedir. Uzun bir süre Osmanlılar’da “*kaliçe*”, Çağatayca, Kazanca, Altayca’da “*kalın*”, Kazan Tatarcasında “*kalım*” olarak kullanıldığı ifade edilmiştir (Rasonyi, 1971: 621).

“*Halı*” ve “*Kalı*”, “*çehiz*, *kalıcı eşya*” anlamına gelmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi toplanmış, birleştirilmiş, sıkıştırılmış, çoğaltılmış, bir araya getirilmiş şeklinde ifade edilmektedir. Halı; Dokuma tekniği, renk, motif ve desenlerin belirli ölçülerde kompozisyon oluşturulup dokunmasıdır.

Halı-kilim sanatının ortaya çıkışının temelini oluşturan göçebe hayat yaşantısı ile at ve koyun ehlileştirilmiştir. Halı-kilim sanatı göçebe hayat şartlarında soğuktan korunmak için çadırların içinin döşenmesinde gerekli olan keçe için koyun ehlileştirilmiştir. Türk kavimleri halı yapımı ve yayımı bakımından büyük rol oynamıştır. Bozkır şartlarında at ve koyun vazgeçilmezdir. Bu kültürle hayvan üslubu ortaya çıkmaktadır (Aksoy, 2007: 92).

Arkeolojik araştırmalara göre, ilkel dönemlerde, ağaç kabukları ve lifleri hasır gibi örülerek ilk dokumayı meydana getirilmiştir. İlerleyen dönemlerde ise, (neolitik devirde) evcilleştirilen koyunların yünlerini bükerek, iplik yapılmıştır. Ayrıca bu

dokumalar; Örtünmek, yaşamını kolaylaştıracak ve rahatlatacak başka eşyalar olarak da kullanılmıştır. Böylelikle ilk dokuma uygulamalarına başlamışlardır (Aytaç,1999: 11).

Düğümlü halı tekniği ilk olarak, Orta Asya'da Türklerin bulunduğu bölgede gelişmiştir. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak, kültürel ortamda hayat bulmak, doğal çevreye ayak uydurmak için dokumacılığın gelişimini sağlamışlardır.

Halı sanatı, 3500 yıldan itibaren üretilmektedir. Eskiden günümüze kadar en az yüz milyon halı -kilim dokunduğu tahmin edilmektedir. Bu halıların büyük bir kısmı kullanılmış ve yıpranmadan kaybolmuştur. Ancak 35-40 bin kadarının müzeler ve koleksiyonlarda olduğu ifade edilmiştir (Güngör, 1984: 5).

Halının anavatanı Kafkasya, Batı Türkistan, Orta Asya, Moğolistan, Çin vs. bölgeleridir. Hayvan yetiştiren avcı göçebe kavimlerin soğuktan korunma amaçlı hayvanların yününden elde ettikleri, hayvan postundan yola çıkılarak düğümlü halıyı keşfetmişlerdir (Ölçer, 1993: 115).

Halının vatanı 30 ile 45 Kuzey arz dereceleri arasında, Asya'yı kuşatan bölgededir. 30 derecenin güneyinde "hasır" kullanılır, 45 derecenin kuzeyinde ise orman bölgesi, yani hayvan postunun kullanıldığı bölge başlar. 15 arz derece, halı bölgesinin doğu kısmı "keçe", batı kısmı ise düğümlü "halı" bölgesidir" (Erdmann, 1958: 85).

Türk halı sanatı, Türk sanat tarihinde köklü bir yere sahiptir. Halının dünya medeniyetine, Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde, Türkler tarafından getirildiği halı tarihi üzerine yapılan incelemeler ve buluşlar sonucu ortaya çıkmıştır. Türkler, Büyük Selçuklu Sultanlığı döneminde kurulan devletlerle halı sanatında kullanılan teknikleri, önce İslam alemine, daha sonra da bütün dünyaya tanıtmıştır (Aslanapa, 2005: 13).

11. yüzyılda Selçukluların hakimiyeti ile İslam ülkelerinde düğümlü halı başlamakta ve kesintisiz devam etmektedir (Yetkin,1974:11). Maveräu'n-nehr bölgesinden çıkıp Orta Doğu'ya geldiklerinde İç Asya'nın en eski dokuma geleneğini de getirmişlerdir (Diyarbakirli, 1972: 149). Büyük Selçuklular'dan halı kalmamış olup, Anadolu Selçuklularından gelen Konya halıları, 20. yüzyıla kadar gelişen halı sanatının temeli olmuştur. Anadolu Selçukluları, Türk halı sanatında, yedi asır boyunca aralıksız 13. ve 19. yüzyıla kadar uzanan parlak, düzenli ve istikrarlı bir gelişim süreci göstermektedir (Aslanapa, 2005: 13).

Halılar üzerine ilk ciddi araştırmalar, 113 yıl kadar önce sanat tarihi yönünden incelenmiş olup, Robinson'un 1882'de Londra'da çıkan kitabı, 1891 Viyana Sergisi, Wilhelm Von Bode'nin 1892'de çıkan makalesi ile birlikte sonradan kitap haline getirilmiştir (Aslanapa, 2005: 13).

1901'de Leipzig'de yayınlanan kitap, 1914'de Kühnel tarafından yeniden düzenlenmiştir. F.R. Martin'in 1908'de Viyana'da İngilizce yayınlanan kitabı, 1910 Münih Sergisi'nin halı bölümü, Kendrick - Tattersall'in 1922 ve 1924'te Londra'da çıkan kitapları ile başlamış ve kısa sürede büyük bir gelişim göstermiştir. Kühnel, Bode' nin kitabını 1922 ve 1955'te elden geçirip, sağlam temeller atıp bazı değişiklikler yaparak iki defa yayınlamıştır. Kurt Erdmann'ın ömür boyunca üzerinde durduğu Halı Sanatı hakkındaki araştırmaları, üst üste yayımlanan birçok makale ve kitapları ile gelişime katkıda bulunup, geniş bir ilgi uyandırmıştır (Durul ve Aslanapa, 1973: 55).

Anadolu'da en çok kullanılan düğüm tekniği, Türk düğüm tekniği 'gördes' dir. Türk düğümü ve İran (Sine) düğümü genellikle, Orta Asya Türkmenlerinde kullanılır. Bu teknik, simetrik ve asimetrik düğüm şeklinde isimlendirilerek yabancı kaynaklarda belirtilmiştir (Türkmen, 2001: 37).

1.2.2. İlk Türk Halısı (Pazırık) ve Türk Halı Sanatının Gelişim Süreci

Pazırık halısı, dünyanın bilinen en eski halısı olup, vatanı Orta Asya olarak kabul edilmiştir. Sibirya'da Altay dağlarının eteklerindeki Asya Hun bölgesinde (Öney, 1997: 50), "Pazırık Kurganı" adı verilen anıt mezarlarda yapılan arkeolojik kazılar sonucu 1953'te Rus Arkeoloğu, Sergei Ivanovich Rudenko tarafından yayınlanarak büyük ilgi uyandırmıştır (Aslanapa, 2005: 16). V. Pazırık kurganında buzullar içerisinde bulunan halı, M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmiş olup dünyanın en ünlü dokuma halısı "Pazırık Halısı" olarak isimlendirilmiştir (Aslanapa, 2005:16-18). Bu şaheser halı kurgan içerisine dolan suların donarak halının buz kütlesi içerisinde korunmuş olması yüzyıllar sonrasına sağlam olarak ulaşmasını sağlamıştır (Yetkin, 1974: 12). Rudenko, kurgandaki eşya ve halıyı İskit (saka) Türklerine mal ederek MÖ. 5. yüzyıla tarihlendirmiştir. Daha sonra Altay bölgesinin tarihi ile çevresindeki kurganlarda çıkan eserlerin karşılaştırılması sonucu halının Asya Hunlarına ve M.Ö. 3-2. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Aslanapa, 2005: 16,18). Halının bordüründe görülen kuyruğu bağlı

at figürlerinde, dokumanın Türklere ait olduğunu ispatlamaktadır (Kırzioğlu, 2001: 53). Kusursuz dokuma tekniği, form ve üslup anlayışıyla Türkmen ve Buhara halılarına benzetilmektedir (Diyarbakirli, 1972: 133). Fakat halı mezardaki at iskeletlerinin yanında bulunduğu için, “eyer örtüsü” olarak düşünülmektedir (Yetkin, 1974: 12).

Pazırık Halısı, *Rusya'nın S. Petersburg şehrinde Ermitaj Müzesinde sergilenmektedir* (Tekçe, 1542: 26).

Pazırık Halısı oldukça ince bir işçiliğe sahiptir. Halı 1.89 x 2.00 m. Ebadında, çok ince yün iplikten dokunmuş olup 10 cm²'de 36.00 gördes (Türk) düğümü uygulanmıştır (Aslanapa, 2005: 16). (Foto. 1.1).

Halıda iç içe geçmiş üç tane dar ve iki geniş bordür (su) yer almaktadır. Geniş bordüründe atlı süvari figürleri ile ikinci geniş bordürde ise geyik figürleri, dış ve iki geniş bordür arasında kalan diğer dar bordürde, grifon figürleri bulunmaktadır. Halının zemininde ise 24 kare halinde haçvari çiçeklerden (Yetkin, 1974: 12), kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı ve mavi renklerin uygulandığı dama tahtasına benzer bir örnek görülmektedir (Diyarbakirli, 1972: 135). F. Tekçe'nin belirttiği üzere, halı zemininde açık kahverengi üzerine yeşil, sarı ve koyu kahverengi 24 eşit kareye bölünmüş olup, bu kareler içerisinde Hun Güllü motifi olarak da bilinen dört yönü gösteren şekilde motifler kullanılmıştır (Tekçe, 1993: 34). Pazırık halısında görülen at figürlerinin üzerinde atın göğsünü kapatacak şekilde eyer örtüsü dediğimiz desenli halılar vardır. Bu eyer örtüleri üzerinde “S” ve Koç boynuzu motifleri, açıkça görülmektedir (Diyarbakirli, 1972: 135).

Halının al renkli orta zemini, eşit ölçülerde 4 x 6 biçiminde 24 kareye bölünmüş olup bu karelerin sayısı akla 24 Oğuz boyunu getirmektedir. Bilindiği üzere Oğuz Kağan Destanı'na göre, Oğuz Kağan'ın 6 oğlunun her birinin 4'er oğlundan toplam 24 torunu olmuş, bu 24 torun da atası oldukları 24 Oğuz boyuna kendi adlarını vermişlerdir. Halının zemininin 24 kareye bölünmüş olması, hem Asya Hunları'nın 24'lü devlet örgütünü, hem de Oğuzların 24 boyunu hatırlatmaktadır. Kök boya ile renklendirilmiş halıda motifler al, sarı ve gök renktedir. Pazırık halısının bulunduğu bölgeye özgü sığın motifleri, Türk ikonografisine uygun atlı tasvirleri ve dokuma tekniği nedenleriyle bir Türk halısı olduğu açıktır. Bu ünlü, 5. Pazarık kurganından çıkarılmış halının dışında, 4. kurgandan da küçük halı parçaları çıkarılmıştır. Pazarık kurganlarından çıkarılmış, keçeden yapılma ve üzerleri işlemeli eyer örtüleri de Türk sanat tarihi açısından önemli eserlerdir. Bu eserler üzerinde, Türk hayvan üslubunun en önemli temalarından olan hayvan mücadelesi sahneleri ve çeşitli hayvan figürleri yer almaktadır (Diyarbakirli, 1972: 143-144).

“Rudenko, Aslanapa, Lettenmair, Coen, Marits, Milhofer ve Öney” gibi bilim adamları da halının Türk Düğümü ile yapıldığı fikrini ileri sürmüşlerdir (Kırzioğlu, 2001: 53).

Pazırık halısında görülen hayvan figürleri ile Anadolu Türk halılarında görülen figürler, Türk mitolojisi kaynaklıdır. Türk mitolojisinde Orta Asya'da efsanevi hayvanlar nasıl tılsımlı bir yaratık olarak görülüyorsa, günümüz Anadolu halılarında da aynı anlama gelmektedir (Öney, 1997: 50-51). Hunlardan, Orta çağ'ın sonlarına kadar halılarda, hayvan figürleri kullanılmıştır (Diyarbakirli, 1972: 143).

Kullanılan yünün inceliği, renk tonları, desenlerin zarafeti ile Pazırık halısı kusursuz bir işçiliktedir (Aslanapa, 2005: 16).

İlk halı olarak kabul edilen Pazırık halısının bu derece kaliteli bir ustalık eseri olması bu sanatın öncesi olduğunu düşündürmektedir. Fakat yapılan araştırmalarda daha erken tarihli bir bilgi kaynaklarda yer almamıştır (Foto 1.1-1.2).

Fotoğraf 1.1. Pazırık Halısı, (Leningard Hermitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 1.2. Pazırık Halısı detay, (Leningard Hermitage Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

Pazırık halısından sonra ikinci önemli en eski halı parçaları, Doğu Türkistan'da bulunan halılardır. 3 ve 4. yüzyıllardan kalma düğümlü halı parçaları, Sir Marc Aurel Stein tarafından, 1906 - 1908'de Doğu Türkistan'da Lop Gölü batısında keşfedilmiştir (Aslanapa, 2005: 19). İpek yolu, Turfan bölgesinde (Diyarbakirli, 1972: 141). Lou - Lan'da, kuyu mezarında Lop - Nor'da Buda tapınağında (Stupa) (Deniz, 2000: 20). yapılan kazılarda halı parçaları bulunmuştur (Yetkin, 1974: 1). Türk dokuma tekniği ile kabaca dokunmuş halı parçaları sert, kalın, boyanmamış yünden bükülmüş ipliklerden tek arışlar üzerine düğüm atılarak bazen beş sıra argaç geçirilerek hazırlanmıştır. Halı deseninde üç çeşit sarı ile kırmızı, koyu mavi, kahverengi ve mat yeşil canlı ve parlak renklerde stilize çiçekler, şeritler ve baklavalardan oluşan kompozisyon basit örneklerden yapılmıştır. Bu yönü ile halı günümüz, Kırgız ve Kazak halılarına benzetilmektedir. (Diyarbakirli, 1972: 141). Bu parçalar, Londra'da British Museum ve Hindistan'da Yeni Delhi Müzesi'nde korunmaktadır (Aslanapa, 2005: 19).

Alman kazıbilimci Albert Van Le Coq tarafından 1913'de (Tekçe, 1542: 21). Kuça/Koço şehri yakını batısında, Kızıl'da tapınak odasında M.S. 5. ve 6. yüzyıla tarihlendirilen diğer bir halı parçası tespit edilmiştir (Deniz, 2000: 20). Bu halı parçası; 16 x 26 cm. ölçülerinde sert, kalın ve boyasız yünden bükülmüş, desen ipi bir atlamalı arışlar üzerine ince yün iplik ile düğümlenmiştir. Örnek, Kırmızı zemin üzerine siyah

kontörle çevrelenmiş sarı renkte olup geometrik desenler ve ejder figürü görülmektedir. Diğer halı örnekleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu halı parçası şimdi Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde sergilenmektedir. Doğu Türkistan'da daha çok keçe kullanımının yaygın olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Böylece bu halı parçalarının Batı Türkistan'dan buraya getirildiği tahmin edilmektedir. Doğu Türkistan da bulunan halı parçalarından sonra Fustat'ta bulunan 9. yüzyıl Abbasi devri halıları yer almaktadır (Aslanapa, 2005: 19-20).

9. yüzyıl, Eski Kahire Fustat'ta bulunan Abbasi Devri başkenti Samerra şehri 838 – 883 yıllarında Türklerin yaşam sürdüğü merkez olarak bilinmektedir (Deniz, 2000: 22). Türk düğüm tekniği Orta Asya'dan Batı'ya, ardından Selçukluların hakimiyetiyle İslam Dünyası'na ve diğer bölgelere dağılmıştır (Aslanapa, 2005: 20). Eski Kahire Fustat'ta, C. J. Lamm tarafından yapılan kazılar sonucu bulunan iki halı parçası tespit edilmiştir. Doğu Türkistan'da görülen halı parçaları ile kompozisyon, desen, renk bakımından büyük benzerlik göstermektedir. Bu halı parçalarından birincisi 29x32 cm. diğer parça ise 30.5x 13 cm. boyutlarında iki küçük geometrik desenli dokumadır (Deniz, 2000: 22). Bu halı parçasında kullanılan renkler; yeşil, koyu mavi ve devetüyü renklerinden oluşmuş olup, ikinci halıda az da olsa kırmızı renk kullanılmıştır (Aslanapa, 2005: 21). Bu dönemden sonra bulunan halı parçaları Abbasi devri halı grubuna girmektedir. Bunlar kufi bordürlü dokumalardır. Doğu Türkistan'da bulunan İslam öncesi halılar ile benzerlik göstermiş olup, teknik bakımından tek argaç üzerine düğüm atıldığı için İspanya halılarına benzetilmiştir (Aslanapa, 2005: 22).

Abbasi Devri halılarından sonra halının en parlak devrini yaşayacağı ve tüm dünyaya yayılacağı dönem olan Selçuklu halı grubu başlamıştır. *“Selçuklu Halıları” diye adlandırılan halılar Konya’da Alaeddin Camii de Alman konsolosluğunda görevli Martin ve Danimarka asıllı Loytved tarafından keşfedilmiştir.* (Aslanapa, 2005: 25).

Camii de toplam 8 tane halı bulunmuştur. Yalnız 3 tanesi büyüklüğünü koruyabilmiş diğerleri ise parçalar halinde günümüze kadar gelmiştir. Bu halılar Türk İslam Eserleri müzesinde sergilenmektedir. 5-6 metrelik geniş alanlar için yapılmış halılar gördes düğüm tekniği ile yapılmıştır. Selçuklu halı sanatının en abidevi örnekleri arasındadır (Aslanapa, 2005: 25-26). Selçuklu halılarının en belirgin özelliği ise, iri kufi yazılı süslemelerdir. Bu kufi yazılar okunamayıp dekoratif amaçlı uygulanmıştır.

Zamanla kufi yazıları geliştirilerek çiçekli ve örgülü kufi yazılar şeklini alacaktır (Yıldırım, 2000: 259). Selçuklu halı kompozisyonlarında sonsuzluğu ifade eden kaydırılmış eksenler üzerine geometrik şekiller ve stilize edilmiş bitkisel motifler uygulanmıştır. Halılarda kullanılan renkler; Kırmızı, koyu ve açık mavi asıl renklerdir. Krem rengi, açık ve koyu yeşil, kirli beyaz, az da olsa parlak sarı ve kontörlerde ise kahverengi renkler hakimdir. Avrupa'ya açılan kapısı olan bu halılar, halı sanatının Anadolu'da ki temellerini oluşturmuştur (Aslanapa, 2005: 25-26).

Beyşehir Halıları; Konya Eşrefoğlu Camiisin de 1930 tarihinde dört halı parçası daha bulunmuştur. Bulunan halılardan ikisi teknik ve desen özellikleriyle Konya halılarına benzetilmiştir. Bu halılardan ikisi Konya Mevlana müzesinde sergilenmektedir (Yetkin, 1974: 22). Diğer ikisi 14. yüzyıl halılarına, dördüncü halı ise 15. yüzyıl halılarına benzetilmiştir (Aslanapa, 2005: 41).

“Fustat (Eski Kahire) Halıları” 1935-1936 tarihlerinde yapılan Mısır, Fustat kazılarında 100’ü aşkın halı parçası bulunmuştur. 13-14-15. yüzyıllarda Anadolu’dan Mısır’a ihraç edilmiştir. Bunlardan bir kısmı Lamm tarafından resimleriyle yayınlanmıştır. Yayınlananlar 29 tane olup, İsveç Müzelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Bu halılardan 7’si Selçuklu halılar grubuna girmektedir. (Yetkin, 1974: 23).

“Selçuklu halıları” 8’i Konya’da, 3’ü Beyşehir’de, 7’si Fustat’ta ele geçirilerek toplam 18 adet olmaktadır. Bu halılardan yalnız ikisi Türk İslam Eserleri Müzesinde sergilenmektedir (Aslanapa, 2005: 50).

14. ve 15. yüzyıl Hayvan Figürlü Halıları; Selçuklu halılarından sonra ikinci grup olarak ortaya çıkmıştır. İlk defa Avrupalı ressamaların tablolarındaki hayvan figürlü halılardan tanınmış olup daha sonra orijinaleri bulunarak Anadolu’ya ait oldukları anlaşılmıştır. Ressamlar sayesinde Hayvan figürlü halıların tarihlendirmesi yapılmıştır. Hayvan Figürlü halılardan sonra gelen halı grubu ise Klasik Dönem Osmanlı halılarıdır (Aslanapa, 2005: 65; Yetkin, 1974: 27).

15. yüzyıl Osmanlı imparatorluğunun yükselmesiyle birlikte halı sanatı da zirveye çıkmıştır. Halılar teknik, renk, desen ve kompozisyon bakımından Selçuklu halı prensiplerine sadık kalmışlardır (Yetkin, 1974: 43-136). Osmanlı Devri Halıları; Holbein halıları, Osmanlı Saray halıları, Uşak halıları, Bergama halıları, Gördes halıları, Kula halıları, Ladik halıları ve Milas halıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Halı dokuma merkezleri olduğu için yöre adı ile isimlendirilmiştir (Aslanapa, 2005: bkz. 107-214).

Alman ressam Hans Holbein yapmış olduğu tablolarında kullandığı halı tasvirlerinden dolayı bu halılara Holbein halıları denilmiştir. Holbein halıları; birinci Holbein, ikinci holbein (Lotto halıları), üçüncü Holbein ve dördüncü Holbein olarak anılmaktadır. Bu grup halıları birbirinden ayıran özellikleri ise desen ve kompozisyon bakımından farklılıklar olmasıdır (Aslanapa, 2005: 107). İkinci halı grubu Holbein halılarına Lotto halıları denilmesinin nedeni, Alman ressam Hans Holbein'nin tablolarında resmedilmemiş olup, İtalyan ressam Lorenzo Lotto'nun tablolarında resmedildiği için Lotto halıları diye anılmaktadır (Deniz, 2000: 28).

Küçük örnekli birinci tip Holbein halıları; Zemin küçük karelere bölünmüş olup, ortaları sekizgenlerle süslenerek birbirinin tekrarı şeklinde devam etmiştir. Beyşehir halılarının desen özellikleri ile hemen hemen aynıdır.

İkinci tip Holbein (Lotto) halıları; Geometrik motifler yerini bitkisel motifli kompozisyonlara bırakmıştır.

Üçüncü tip büyük örnekli Holbein halıları; Hayvan figürlü halılardan gördüğümüz kompozisyon türü bu grup da da görülmektedir. Zemin iki veya dört kareye bölünerek içleri bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bölünmede uygulanan farklılıklar geometrik yerine bitkisel formlarla uygulanmıştır. Selçuklu halılarında gördüğümüz karakteristik kufi süslemeler bu halı grubunda da karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü tip Holbein halıları; Zeminde büyük sekizgen, yıldız veya büyük kare formlar uygulanarak üstüne ve altına küçük sekizgenlerle süslenen bir kompozisyon oluşturulmuştur (Aslanapa, 2005: 107-158).

Klasik Devir Türk Halı Sanatı (Uşak Halıları); Osmanlı döneminin en parlak devri olan 16. ve 17. yüzyıl halılarıdır. 15. yüzyıl ortasında başlayan geometrik kompozisyon halılar 16. yüzyılda da devam etmiştir (Yetkin, 1974: 74).

Uşak çevresinde dokunduğu için Uşak halıları adıyla anılan halılar iki gruba ayrılmıştır. Madalyonlu Uşak halıları, Yıldızlı Uşak halılarıdır. Bitkisel motiflerin ağırlıklı olduğu Türk düğüm tekniğiyle dokunan yün halılardır. Madalyonlu Uşak halılarının merkezinde halkın *göl* diye adlandırdığı sonsuzluk prensibi ile büyük madalyonlar yer alır. Köşelerde çeyrek madalyonlar ve yan tarafında yarım madalyonlu bir kompozisyon uygulanmıştır. Yıldızlı Uşak halılarında ise sekiz köşeli yıldız benzeyen büyük madalyonlu kompozisyonlar görülmektedir. Halının zemini ise

tamamen bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bu halılar saraylarda nakkaşlar tarafından çizilip Uşak ‘a gönderilip saray adına dokutulmuştur. Madalyonlu Uşak halıları on metreye ulaşmış olup Yıldızlı uşak halıları ise dört metredir. (Deniz, 2000: 34).

“Madalyon şeması İran’da minyatürlü yazmaların tezhipli sayfalarından, yani kitap süsleme sanatından halı sanatına geçerek 16. yüzyıl Tebriz halılarında önemli bir rol oynamıştır” (Aslanapa, 2005: 160).

“Uşak halılarının diğer tipleri ise; Beyaz zeminli Uşak halıları, Kuşlu ve Çintemanili adları ile tanınmaktadır” (Aslanapa, 2005: 187).

Kuşlu Uşak halıları, bu halılarda kuş motifi bulunmamaktadır. Kuşa benzer bitkisel yaprak motifleriyle süslendiğinden dolayı Kuşlu halı diye anılmaktadır. Bu halılar İstanbul ve Konya müzelerinde sergilenmektedir (Deniz, 2000: 36).

Çin bulutu Uşak halıları, halı zemini karelere ve eşkenar dörtgenlere ayrılarak bunların içleri bulut motifleriyle süslenmiştir. 15. yüzyıldan başlayarak Osmanlı sanatında ortaya çıkan Çin bulutu motifi özellikle Uşak halılarında görülmektedir. 17. yüzyıl Çin bulutlu Uşak halıları ise sadece iki tane bulunmuş olup, İstanbul Türk İslam eserlerinde sergilenmektedir (Aslanapa, 2005: 176).

Bergama halıları; 15. yüzyıl hayvan figürlü halılardan ve Selçuklu halıların geometrik desenleri içerisine stilize bitki motiflerinin uygulandığı Holbein tipi halı grubunun 3. ve 4. tiplerinden gelişen kompozisyonlar ve bordürlerinde kufi yazıdan gelişen motiflerin görüldüğü halılardır (Yetkin, 1974: 101). Bergama halılarının kompozisyon özellikleri, üst üste sıralanan karelerin içine sekizgenler, bazen altıgenler ve köşeler üçgenlerle doldurulmuştur. Diğer tip örnek, ortada bulunan büyük sekizgen etrafında küçük sekizgen gruplardan oluşup içlerinde hayvan figürleri uygulanmıştır (Aslanapa, 2005: 176).

Osmanlı Saray Halıları; 16. yüzyıl Türk halı sanatının en parlak devri olmuştur. 1514 yılında Tebriz’in ve 1517’de Kahire’nin Osmanlılar tarafından alınması ile Türk halı dokumacılığında teknik ve desen anlayışında farklılıklar görülmüştür. Natüralist çok ince ve zengin bitkisel motifler kullanılmış olup, İran halı sanatından ilham alındığı düşünülmüştür. Metrekaresinde (200.000-700.000) arasında değişmektedir. Kaliteleri yüksek, ince, parlak ve sık dokunmuş olup, Beyaz, kırmızı, kahverengi renkler kullanılmıştır. Bu yüzyılda; Bergama, Gördes, Kula, Ladik, Milas gibi halı dokuma

merkezleri kurulmuş ve dokuma sanatına büyük önem verilmiştir (Yetkin, 1974: 106). Bu halılar, “17. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar dokunmuş olup Smyrna (İzmir) halıları adıyla Avrupa’ya ihraç edilmiştir” (Deniz, 2000: 33).

16. ve 17. yüzyıl Transilvanya Halıları; Sessiz sedasız varlığını sürdüren halılardır. “Transilvanya Halıları”, “Yörük Halıları” diye de anılmaktadır. Bu halılar eskiden Osmanlı toprağı iken Macaristan’a bağlanan, günümüzde de Romanya sınırları içinde kalan “Transilvanya” veya “Erdel” Bölgesinde bulundukları için “Transilvanya veya Erdel halıları” diye tanınmaktadır. Özellikle Macaristan Müzelerinde “Erdelyi Halıları” diye isimlendirilmiştir. Bergama ve Kula halılarına benzetilmiştir. Halı renkleri; kahverengi lacivert, kırmızı, sarı renkler kullanılmıştır (Deniz, 2000: 37).

Türk halı sanatı, 18. yüzyılda gerilemeye karşı koyarak 19. yüzyıl sonuna kadar gelişimine devam etmiştir. 1891 yılında 2. Abdülhamid zamanında 100 tezgahla Hereke halılarının dokunması başlatılmıştır. Günümüzde Erzurum, Kars, Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir, Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale bölgelerinde geleneksel Türk halı sanatının canlandırılması ve sanat tarihindeki köklü yerinin kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır (Aslanapa, 2005: 213; Yetkin, 1974: 136; Deniz, 2000:33)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALI SANATINDA 14. VE 15. YÜZYIL HAYVAN FİGÜRLÜ HALILAR

2.1. TÜRK HALI SANATINDA 14. VE 15. YÜZYIL HAYVAN FİGÜRLÜ HALILARIN TARİHİ

14 ve 15. yüzyıl hayvan figürlü halıları üzerine ilk araştırmalar, Prof. Dr. Kurt Erdmann tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Aslanapa, 2005: 65).

14. yüzyıl başları Konya Selçuklu halılarının ardından ikinci grup olarak ortaya çıkan Hayvan Figürlü Türk halılarında geometrik motiflerin yerini stilize hayvan figürleri almıştır (Aytaç ve Aksoy, 2006: 5).

Türk Halı Sanatı Tarihinde “Beylikler Dönemi Halıları” veya 14. ve 15. yüzyıl Anadolu Türk Halıları diye isimlendirilmektedir (Deniz, 2005: 84). Hayvan Figürlü halılar ilk önce Avrupalı ressamın tablolarından tanınmış olup daha sonra az sayıda orijinal halılar bulunarak Anadolu’ya ait oldukları anlaşılmış ve Türk halı sanatına yeni bir boyut kazandırılmıştır (Erdmann, 1958: 99).

Avrupalı ressamın tablolarında Türk halılarına önemli bir yer vermesiyle 14. yüzyıl başından 15. yüzyıl sonuna kadar olan dönem saptaması ile 200 yıllık süre içinde orijinal halılar ve İtalyan ressamın tablolarında yaptıkları eserlerde görülen stilize hayvan figürlü kompozisyonlar, oldukça zengin bir halı grubunun varlığını ortaya koymaktadır (Yetkin, 1974: 27). Erken tarihli stilize kuş figürlü halıların, tabloları resmedilmesi, genelde İtalyan ressamının Siena ve Floransa okullarında 1317 tarihinden başlayarak 15. yüzyıl ortalarına kadar devam etmesi nedeniyle halıları tarihlendirmede yardımcı olmuştur. Ressamların tablolarında hayvan figürlü halılar, Meryem’in tahtı altına veya yere serili olarak resmedilmektedir. Resmedilen bazı halıların orijinallerine rastlanmamış olup bulunan bazı orijinal hayvan figürlü halılar ise tabloları görülmemiştir bu da sanatçıların hepsinin asıllarına uygun resmedilmeyip hayali değişikliklerde yapıldığını göstermektedir (Aslanapa, 2005: 65-66). Tabloların bir çoğu, Roma’da Vatikan koleksiyonunda ve Berlin, Devlet Sanatlar müzesinde bulunmaktadır (Yetkin, 1974, 28).

Rönesans döneminden itibaren ressamların tablolarında görülmeye başlayan Türk halıları, Ebu'l Fida, Marco Polo, İbn-i Batuta gibi seyyahların ifadeleri, Anadolu'dan ihraç edilen halıların çok daha önce Avrupa'ya girdiğini göstermektedir (Öney, 1997: 50).

Kurt Erdmann'a göre; Anadolu Hayvan Figürlü halıları 14. yüzyıl başlarındaki İtalyan ressamların tablolarında görülebilmesi için hayvan figürlü halıların çok daha önce yapılmış olması gerektiğini ileri sürmüştür. Anadolu Hayvanlı halıları ile Konya halılarının en son örnekleriyle çağdaş olduklarını, bu durumda Anadolu Hayvan Halılarının başlangıcının 13. yüzyıl olabileceğini ifade etmiştir" (Erdmann, 1958: 100).

Hayvansal figürlü halılarda zeminler, büyük veya küçük karelere bölünmüş olup karelerin içlerine sekizgen geometrik motifler kullanılarak bu karelerin içlerine de kartal, horoz gibi stilize hayvan figürleri yerleştirilmiştir (Durul ve Aslanapa, 1973: 59). Kurt Erdmann; halılarda görülen kuş figürlerinin ressam tarafından orijinal bir halı figürünü kopyalayarak değilde kendi hayali kurgusu ile tasarladığı figürler olabileceğini ifade etmiştir (Erdmann, 1958: 99). Kompozisyon özellikleri olarak dört grupta ele alınmaktadır:

- Çift ve tek başlı kartal veya yandan kartal figürlerinin tek başına uygulandığı hayvan figürlü kompozisyonlardır. Bunlar yalnız 14. yüzyıl tablolarındaki halılarda görülmektedir.
- Bir ağacın iki tarafında stilize birer kuş figürünün görüldüğü halı grubudur. Sadece 14. yüzyılın Sano di Pietro'nun Meryem tablosundaki halıda uygulanmıştır. Bu kompozisyonun, ressamın yarattığı hayali bir kompozisyon olduğu düşünülmektedir. 15. yüzyılın ilk yarısında ise 5 halıda görüldüğü tespit edilmiştir.
- Geometrik motiflerin içine yerleştirilen yürüyen stilize dört ayaklı hayvan figürlü halılar grubudur. 14. yüzyılda 6 tane örnek olup, 15. yüzyılda ise tek bir örneğine rastlanılmıştır.
- Hayvan grupları veya hayvan figürlerinin hareketli birbiriyle mücadele sahnelerinin olduğu kompozisyonlarda geometrik bölünmeler ortadan kaldırılarak kaydırılmış eksen içerisinde stilize kuş, horoz gibi figürlerin sıralanmasıyla oluşan halılar grubudur. Yalnızca 15. yüzyılda görülmüştür (Yetkin, 1974: 27-28; Erdmann, 1958: 99). Hayvansal figürlü halı

dokumalarında genellikle Kartal, Ejder, Geyik, Aslan gibi gücü ve hakimiyeti simgeleyen hayvan figürleri kullanılmıştır (Aslanapa, 2005: 95-106).

Hayvan figürlü halı grubunun ilk orijinal örneği Ming halısıdır. İtalya’da bir kilisede bulunan halı büyük heyecan yaratmıştır. Bu halıdan sonra İsveç’in Marby köy kilisesinde, Ming halısı ile büyük benzerlik gösteren başka bir halı daha bulunmuştur. Fustat’ta bulunan küçük halı parçaları Anadolu’nun bu halıların ihraç bölgesi olduğunu kanıtlamaktadır (Aslanapa, 2005: 95-106; Yetkin, 1974: 27-42).

Kaynaklarda, 14. yüzyılın başlarından itibaren Türk halılarının geniş bir ihraç sahası olduğu ifade edilmiştir. 1318’de Fransız Kralı 10. Louis’in karısı Macar Kraliçesi Clementia’nın envanterinde deniz aşırı bir yerden geldiklerinden bahsedilen halıların, Türk halısı oldukları tahmin edilmektedir. Ayrıca Memlük Emiri Seyfeddin Kutuz’un Kahire’deki sarayı, Anadolu’dan ithal edilmiş halılarla döşenmiştir. 15. yüzyılda ise Anadolu halılarının Antalya limanından gemilerle Mısır’a gönderilmiş olduğu ifade edilmektedir. Bu husus, 13-15. yüzyıl Fustat’ta bulunmuş olan Anadolu halılarının çokluğu ile netlik kazanmaktadır. Türk halılarının sadece Akdeniz Bölgesi’nde değil, Avrupa’nın kuzeyine kadar ihraç edildiği kaynaklarda belirtilmiştir (Yetkin, 1974: 42).

5. Charles’ın 1380 tarihli envanterinde, 143’ten fazla düğümlü halının çoğunun, Anadolu’dan gelmiş olduğu tahmin edilmektedir. Yine kaynaklara göre, 14. yüzyılın sonunda Brügge’de Aziz Donatus Kilisesi önünde, Türk halısı satılmaktadır. Orlean Dükü Ludwig’in de, 1398’de Türkiye’den gelmiş olan 12 halıyı satın aldığı ifade edilmiştir. Dük de Berry’in 1416 tarihli envanterinde, iki Türk halısından bahsedilmiştir. Özellikle Marby halısının İsveç’in Jamtlant eyaletinde bir köy kilisesinde bulunması, ihraç sahasının genişliği hakkında bilgi vermektedir (Yetkin, 1974: 43).

Türklerin, Anadolu hayvan halılarının yapıldığı atölyelerde (Ejder ve Zümrüd-ü Anka gibi) yabancı motifleri benimseyip kendi zevk ve tarzlarına göre şekillendirmeleri, hayvan motiflerinin mücadele halinde bir kompozisyon oluşturulmasında Türklerin üstün tasarım yeteneğine sahip olduklarını ispatlamaktadır (Erdmann, 1958: 117).

2.2. 14 VE 15. YÜZYIL TÜRK HALI SANATINDA KULLANILAN HAYVAN FİGÜRLERİ

Orta Asya'nın geniş bozkırlarında konar-göçer bir topluluk halinde yaşayan Hunların, sanata olan ilgilerinin sebepleri çok yönlüydü. Bozkırda gelişen Türk sanatındaki hayvan üslubunun Orta Avrupa'ya ve Ön Asya'ya kadar yayılması ve bu üslubun uzun süre devam ettirilmesi, Hunların desenleri sadece süslemek amaçlı değil, tabiatüstü kuvvetlere karşı inançların bir yansıması olarak ortaya çıktığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir (Parlak, 2002: 53).

Avcılık ve hayvancılıkla hayatlarını kazanan insanlar doğada bulunan tüm canlı ve cansız varlıkların, zor doğa şartlarına en iyi şekilde uyum sağladığını görerek hayvanların yaşamına hayranlık duyup yakından gözlemlemiştir. İnsanlar, hayvanların doğadaki yaşam biçimlerini karakterlerini öğrenerek hayvanlara sembolik anlamlar yüklemiştir. Örneğin; Kartal göklerin hakimiyetini, Aslan gücü ve kudreti, liderliği, yol göstericiliği, korkusuzluğu, vahşiliği temsil etmektedir.

Göçebe toplumların sosyal yapılarında, yaşam biçimlerine göre oluşan en belirgin kavramlar, doğurganlık ve bereketlilik, doğa ve vahşi yaşam canlıları kutsanmış olup daima, iç içe yaşadıkları ve mücadele halinde oldukları hayvanlar, içinde bulundukları şartların etkisi altında sembolik hale gelip, sanatlarına yansıyarak, eserlere hareketli bir şekilde aktarılmıştır (Özhekim, 2007: 133).

Türkler de “Atalar Kültü” denilen bir gelenek yaygındır. Bu gelenekte ataların tasvirlerinin yapılarak saklandığı bilinmektedir. Yapılan bu tasvirler genellikle, zoomorfik (hayvan biçimi) kökenli olmaktadır. Töz (ruh) diye adlandırdığımız bu figürler ejderha, at, kartal gibi hayvanlardan yapılmaktadır. Bu nedenle Asya Hun hükümdarı Mete'nin kendi soyunu ejderhaya dayandırdığı, Göktürklerin ise “Aşina” diye adlandırılan bir kurttan türedikleri, kaynaklarda geçmektedir (Çelik, 2007: 17).

İslam öncesi Türk sanatında, Gök-Yer-Su ve Atalarla ilgili oluşturulan hayvan üslubu, dini sisteme dayanarak dini inanış ve anlayışlarla ortaya çıkmıştır. Türklerin İslam'dan önceki dinleri Gök-Tengri dininin bir geleneği olan Şamanizm, Budizm ve Maniheizm çok etkili olmuştur. Bu bağlantıda gelişen mitoloji ve kozmoloji, hayvan tasvirleri yapılmasında kaynak olmuştur. Hayvan-ata veya hayvan-ana olarak kabul edilen hayvanların, insanların türediği koruyucu ruh olduğuna inanılan, kalıntılarına

saygı gösterilmesi gibi nedenler, hayvan tasvirleri yapılmasına ve zamanla bu yöne ağırlık veren bir sanatın doğmasına sebep olmaktadır (Özkartal, 2012: 92-101).

Hayvan figürleri, mücadele halinde gösterilen, kıvrımlı vücut çizgilerinden dolayı hareketli görülen örneklerin çoğunlukla Asya kökenli olduğu düşünülmektedir. Genelde durağan tek figürler, Ön Asya'nın yerli kültürlerine dayanmaktadır. Hayvan figürleri, dönemlere ve bölgelere göre büyük değişiklikler göstermekle birlikte, Asya bozkırlarından Anadolu topraklarına kadar geline zamanla kesintisiz bir çizgi izlenmiş ve Beylikler dönemine doğru hızla azalarak Osmanlı sanatında tamamen yok olmuştur. Bu figürlerin türleri; sayıları ve üslup özellikleri, bir ölçüde seçilen hayvan tipinin, kültürel kaynağını da ifade etmektedir (Mülayim, Ülkü, 1993: 228).

Dünya ve Türk mitolojilerinde hayvanlara birçok anlamlar yüklenmektedir. Hayvan figürleri, define ile ilgili inanışlarda da yer almaktadır (Şenesen, 2016, 290).

Dede Korkut Destanı'nda İslam kültürünün de etkisi ile hayvanlar genelde, kahramanlar için savaşan canlılar, ya da avlanılan olarak karşımıza çıkar. Türk mitolojisinde Ejder, Zümrüd-ü Anka, Simurg, Garuda, Grifon gibi fantastik hayvanlar çokça görülmüştür (Diyarbakirli, 1969, 136-141).

Halk sanatında ortaya çıkan motifler, onların yorumlama tarzı, o halkın yaşamı, dünyaya bakışı, mitolojik düşünce ile bağlı olup önce inançlarında, dini görüşlerinde, sonra sözlü edebiyatında ortaya çıkar ve daha sonra sanat eserlerine yansımaktadır. Bunlar ejder, kartal, geyik, at, aslan vs. hayvanlar, halıda, at koşum takımlarında, kılıç kabzalarında, eyerlerde, keçe örtülerinde, insan cesetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Koruyucu, tılsımlı ve süsleyici semboller olarak özetleyebileceğimiz “hayvan üslubu”, hayvanlara karşı duyulan inançların farklı bir şekilde ifade edilmesidir (Diyarbakirli, 1969, 137).

Halı-kilim sanatının kompozisyonunu oluşturan motifler yukarıda da bahsedildiği gibi, eski inanç ve yaşam kültürümüzle bağlantılıdır. Orta Asya'nın en doğal ve uzun ömürlü eseri, Bozkır Sanatıdır. Halı-Kilim ve mezar taşları gibi damgalar birer sanat eseri olmaktan öte, bir duygunun, sosyo-kültürel hayatın ve tarihin, genel tabiridir. Figür, sembol ve motiflerin tarihi, belli bir dönemdeki düşüncelerin, inançların ürünleri olmaktadır. Bu sanat, göçebe milletler tarafından icra edilerek eşya üzerine

uygulanmıştır. Örneğin; halılar, keçe ve deri işleri, nakışlar, mücevherli takımlar, maden üzerine oyma ve kabartmalarda kullanılmıştır (Mülayim, 1996: 222).

Hayvan figürlü halıları dokuyanlar, görsel sanat ve eğitimi almamalarına rağmen, geçmişten bugüne gelişerek gelen estetik birikimle, görsel anlatım dilinin kavramsal özelliklerini halıların yüzeylerine yansıtmaktadırlar. Geçmişten günümüze gelen halı kilim dokumalarında motifler, desenler ve renkler, dokuyucuların sembolü olmaktadır. Hayvan figürlü halılarda geometrik üslupta çeşitli hayvan motifleri (kuş, geyik, ejder, kartal) vs. kullanılmaktadır. Hayvan simgelerinin her alanda kullanılmasının nedeni, Hükümdarlar veya devletlerin kendilerinde bulunan gücü, hayvan figürleriyle göstermek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kullanılan hayvanların hepsi “gücü” temsil etmektedir (Diyarbakirli, 1969: 138).

2.3. FİGÜRLER VE ANLAMLARI

2.3.1. Kartal Figürü

Avrasya hayvan üslubunda, İslam dünyasında ve Selçuklu sanatında yaygın olan hayvan motifleri arasında en çok kullanılanlardan biri de kartal motifidir. Kartal; yırtıcılığı, iriliği görkemli görünüşüyle eski Türklerde sembol olduğu kadar “arma”, “totem” olarak da kullanılmaktadır. Pazırık kurganında bulunan keçede, kartal figürünün tanrılaştırılıp kutsal bir şekle büründüğü görülmüştür (Özhekim, 2007: 134). Orta Asya Türk inancında kutsal sayılan kartal, tüm kültürlerde ve Türk mitolojisinde, hükümdarlık, kuvvet-kudret sembolü olarak bilinir. Anadolu Türk sanatında da çini, taş, maden, kilim, kumaş vb. malzemelerde sık görülür ve Orta Asya Türk kültüründeki anlamlarıyla karşımıza çıkar ve gerçeğine benzer şekilde işlenir. Özellikle, Büyük Selçuklu dönemi seramiklerinde çok sayıda örneği mevcuttur (Deniz, 2000: 186).

Türklerin milli sembollerinden olan kartal, Türk sanatı ve kültür tarihinde dini, astrolojik, hukuki bir sembol olmuştur. Kartal ve benzeri yırtıcı kuşlara, Şamanist tasavvur ve törenlerde, önemli sembolik anlamlar verilmiştir (Çoruhlu, 2002: 153).

Kartallar; Hun, Göktürk, Uygur, Avar, Abbasi, Gazne, Fatimi, Eyyubi ve Büyük Selçuklu sanatında nazarlık, kudret, kuvvet, tılsım sembolü olarak kullanılmaktadır. Totem, arma, mezar, hayat ağacı sembolü, aydınlık, güneş ve talih, bilginlik, gökyüzünü

temsil eden ve gelecekte haber veren kuş olarak, sembolik anlamlarda da kullanıldığı araştırmacılarca belirtilmektedir. Orta Asya Türk mitolojisinde koruyucu ruh olarak kabul edilen kartal, aynı zamanda özgürlüğü, göklerin hâkimiyetini ve gücünü temsil etmektedir (Erdem, 2011: 35).

Türk sanatında kartal, hayvan mücadele sahnelerinde, gök unsuruna işaret ederek hükümdarların düşmanına karşı zaferi kazanan hayvan olarak görülür ve iyiliği, güneşi temsil eden kartal, bu sahnelerde karşıt anlamları içeren toynaklı bir hayvanı yenerken tasvir edilmektedir. Pazırık kurganlarından çıkartılan eyer örtüleri üzerinde, kartalın diğer hayvanlara saldırısını gösteren tasvirler vardır. Tasvirlerin birinde, kulaklı bir kartalın bir geyiğe saldırısı tasvir edilmiştir. “*Türklere ait fal kitabı Irk Bitig de (uygurca yazılmış bir fal kitabı) kartal ve kartal cinsi kuşların iyiliğin habercisi olarak görüldüğüne işaret edilmektedir*” (Çoruhlu, 2014: 57).

I. Pazırık Kurganından çıkarılan Hunlara ait bir eyer örtüsü üzerinde, kartal ile grifon mücadele sahnesi verilmektedir. Noin Ula Kurganında ise kartal-geyik mücadelesi, yünlü bir kumaş üzerine applike şeklinde işlendiği görülmüştür (Diyarbakirli, 1992, 129).

Kartallar, sevdiği erkeği her şeyden üstün gören, onun gücüne kayıtsız şartsız bağlı bir kadının iç dünyasını yansıtan bir motiftir. Kadın erkeğine bütün benliği ile bağlılığını ve sevdasını belirtmektedir. Dokuyanın erkeği, güçlü ve hâkimdir (Çoruhlu, 1999: 248; Sürür, 1992: 205; Ersoylu, 1980: 83; Öney, 1972: 139; Gönül, 1965: 164).

Kartal göğün hâkimi, sonsuzluğun sembolü sayılarak sadece uçan kuşlar için değil, yeryüzündeki diğer hayvanlara da korku vermektedir (Ögel, 1972: 592). Kartal erkek kuşlar, avcı kuş olarak yetiştirilerek ve hediye olarak komşu ülkelere gönderilmektedir (Ögel, 1972: 209). Ak renkte olan Avcı kuşların, yedikleri hayvanın renginin açık renk olmasına ve soğuk iklim olmasına yorumlanmaktadır (Esin, 2004: 170-171).

Kartal figürlerinin bazen ikili mücadele sahnesi şeklinde verildiği görülmektedir. Bu mücadele sahnelerini oluşturan hayvanlardan biri kartal, diğerleri ise geyik, boğa olmaktadır. Göksel karakter yani güneşi simgeleyen kartal, zaferi içinde barındırmaktadır. Yersel karakterli hayvanlar (geyik-boğa) zayıflığı, yenilgiyi ve edilgenliği temsil etmektedir. Yüceltilen göksel nüfuslu bu hayvanlar, kabile arasında

birer töz veya ongun kabul edilmektedir (Çaycı, 2002: 99).

Çift Başlı Kartal Figürü; Egemenliği, gücü, kuvveti simgelemektedir. Zafer, kudret, saadet, koruyucu unsur, arma ve benzeri anlamlar içermektedir (Ergüder, 2009: 138; Çoruhlu, 1999: 248-249; Sürür, 1992: 203-210; Gönül, 1965: 160-167; Ersoylu, 1980, 83; Öney, 1972: 139-172).

Anadolu Selçuklularında kartalın çift başlı olarak tasvir edilmesi ve motif olarak kullanılması hakkında, farklı fikirler ortaya atılmıştır. Birinci görüş; Türk sanatındaki simetri tutkusu olmaktadır (Ögel, 1972: 217). İkinci görüş ise; egemenlik kuran ruhla, koruyucu ruhun birleşerek iki kat daha güçlü bir varlık oluşumu ve bu oluşan gücün, kuvvet ve kudretin çift başlı kartalla sembolleştirilmesidir (Ögel, 1972: 218). Orta Asya'dan geldiği düşünülen Çift başlı kartal, Mezopotamya'da ilk kez Sümer'lerde görülmektedir. Kartal, Sümer çivi yazısıyla kaleme alınmış tabletlerde "imdigud" adıyla ifade edilmiştir (Özden, 2011: 112). Türk inancına göre, Çift Başlı Kartal'ın göğün direği üzerinde tünemekte olduğu ifade edilmiştir (Kalafat, 2006: 105). Diğer medeniyetlerde doğal ve gerçekçi bir üslupla yapılan kartal figürleri, Türk kültüründe gaga ve pençelerinden fark edilen, oldukça stilize figürler görülmektedir. Selçuklu sanatında sıklıkla görülen kartal figürüne, Osmanlı sanatında pek rastlanmamaktadır (Uzun, 1996: 87).

Eski çağlardan bu güne gelen Kartal, Avrupa'da ve Anadolu'da pek çok devletin arması olup çeşitli bayrakların üzerinde tek başlı veya çift başlı olarak yer almıştır (Alsan, 2005: 87). Avrupa'ya bir devlet arması olarak geçmesinin ve Orta Avrupa'da kurulan Macar krallığında ve Arnavutluk bayrağında bir devlet arması olarak yer almasının, Avrupa'ya kuzeyden göç eden Türklerin etkisiyle olduğu ve bu etkinin, Selçuklu Türkleriyle en üst noktaya ulaştığı düşünülmektedir (Ögel, 1972: 1128-1129). Kartal ve figürleri 13. yüzyılda Selçuklu Devleti tarafından arma olarak kullanılmıştır. Selçuklu kartalının daha sonra, 1435'de İmparator Sigismund tarafından Alman bayrağına arma olarak alındığı ifade edilmiştir (Çoruhlu, 1999: 249).

Destanlarda, masallarda, heykellerde, mimari eserlerde ve el sanatlarında kartal motifi, tek veya çift başlı kartal olarak sıkça kullanılmıştır. Halılarda kartal motifi, kuvvet, kudret, güç ve hakimiyetin sembolüdür. Halı ve kilimlerimizde realist olarak

işlenmiş örneklerin yanı sıra, stilize edilmiş ve geometriksel örnekler görülmektedir (Balcı, 2012: 42).

Anadolu Türk halılarında 14. ve 15. yüzyıldan itibaren, kartal motifi görülmeye başlanmıştır. Hayvan figürlü Halılar grubunda görülen kartallar, değişik şekillerde Avrupalı ressamların tablolarında resmedilmiştir. Ressamların tablolarında çift veya tek başlı kartal olarak görülmektedir (Balcı, 2012: 42-43; Özden, 2011: 116).

Hakimiyet sembolü olan çift başlı kartal figürünün mimaride görüldüğü yerler; Çifte Minareli Medrese ve Yakutiye Medresesi (Erzurum) taç kapısının yanlarında, Döner Kümbet (Kayseri), Hüdavent Hatun Türbesi (Niğde), Diyarbakır Kalesi'ndeki Ulu beden ve Yedi Kardeş Burcu (Diyarbakır) devlet armaları olarak yer almaktadır (Özden, 2011: 116-117).

Fotoğraf 2.1. Çift Başlı Kartal Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.2. At Figürü

Orta Asya'dan gelen Türkler, tarihte at yetiştirici özellikleriyle bilinirler. At; omurgalı, memeli, toynaklı, otçul bir hayvan olup, binme ve yük çekmede kullanılır (Larousse, 1969: 790). Türk kültürünün en önemli unsurlarından biri olan at, Türklerin

günlük hayatlarında çok fazla yer tutmuştur. Türkler atı ehlileştirerek, etinden, sütünden, kılından, derisinden faydalanarak, binmede ve yük taşımada kullanmışlardır. At, maddi ve askeri gücünün dışında yuğlarda (eski Türklerde ölü gömmе töreni), şölenlerde, sporda ve temsili alanlarda tezyini ve plastik sanatlarda, efsanelerde kullanılmıştır (Elçin, 1988: 142- 143).

Dede Korkut hikâyelerinden olan Bamsı Beyrek'te de Türk geleneği olarak Bamsı Beyrek'in ölümü üzerine atının kuyruğunun bağlandığı ve "ağ boz atının kuyruğunu kestiler", şeklinde ifade edilmiştir. Çinliler Türkleri tanımlarken, "Hayatları atlarına bağlıdır" derler. Eski Türk, Çin ve Arap kaynaklarında, Türklerin, yetiştirdikleri atları komşu ülkelere satarak geçimlerini sağladıkları belirtilir. Hunlar döneminde at tasvirlerinin kuyrukları kesilmiş ve düğümlenmiş şekilde görülmesi (Tekçe, 1993: 122-124), onun savaş sembolü olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Çoruhlu, 1992: 137).

Türkler, yabancı atları kement atarak evcilleştirip, soğuk ve sert iklimi veya Orta Asya'nın platolarında diğer yabancı atlarla yarıştırmışlardır (Esin, 2002; 258). Türklerle ilgili pek çok destan, hikâye ve efsanede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmış olup savaştaki faydaları, kudret ve kuvveti, at sürüleri ise zenginliği temsil etmektedir (Esin, 2004; 257-258).

Türk kültüründe atlı olmayan göçebe bulunmamaktadır. Ailelerin ekonomileri at sayılarına göre belirlenerek, yalnız 1 atı olanlar fakir, 50 veya 100 atı olanlar zengin olarak ifade edilmektedir (Roux, 2001: 49).

Türkler'de ata verilen değer, o kadar büyüktür ki insanlar gibi ölen atlar için de defin töreni düzenlenerek özel mezarlıklar yapılmıştır. Eski Türklerde ölen kahramanın atı ile gömülmesi, gelenek olduğu gibi, savaşa katılmış veya sahibinin atına olan sevgi ve bağlılığından dolayıdır (Berkli, 2007: 72). Türk geleneğinde atlar kurban edilip sahibiyile birlikte gömülerek atların, ölen kişiye öteki dünyada hizmet edeceği veya ölüm sembolü olarak cesedi, öteki dünyaya taşıyacağına inanıldığı şeklinde ifade edilmektedir (Çoruhlu, 1992, 137). Türklerin, atın gökler düzeyindeki güneş ülkesinden geldiğine inanılmıştır. Bu da Şamanizm'den gelmektedir (Tekçe, 1993, 124).

Türklerin at ile iç içe olması, at figürlerinin sanatlarına da yansımaları sağlamıştır (Tekçe, 1993: 122-124). Bu özellikler, Pazırık halısı üzerindeki atlarda da uygulanmıştır. Dıştan içe ikinci ve geniş suyunda (bordür), 28 tane kuyruğu bağlı ve

başlarında sorguç bulunan atlar, kimine binilmiş, kimi de sürülen atlar, geyiklerin ters yönünde birbirini takip etmektedir (Esin, 2004: 258). Halıda görülen atların hepsinin renkleri aynı, yeleleri traşlı, kuyrukları düğümlüdür. Atların kuyruklarının düğümlenmesi ve yelelerinin kesilmesi, Türklerde bir yas geleneği (Karamağaralı, 1998: 175), olmakla birlikte savaş sembolüdür (Çoruhlu, 1992: 137). İskitlere ait buluntular arasında at koşum takımları, önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca at maskeleriyle de karşılaşmıştır (Durmuş, 2002: 19).

Fotoğraf 2.2. At Figürü (O. Aslanapa'dan)

2.3.3. Geyik Figürü

Geyik, kökeni Mezolitik döneme kadar uzanan Türk mitolojisi sembolüdür. Güney Doğu Asya ve Çin'den İskandinav ülkelerine kadar geniş bir coğrafyada ortaya çıkar. Geyik figürlerini şekillendirmede kullanılan ilk maddeler, hayvan kökenli doğal organik malzemelerdir. Totemik inançlardan dolayı hayvan kemikleri, boynuzları ve dişleri kullanıldığı şeklinde ifade edilmiştir (Selçuk, 1999: 38). Geyik, sanat eserlerinde ve mitolojilerde yer alarak, İslam öncesi Türk kültüründe kutsal bir hayvan olarak kabul edilmiştir (Ögel, 1993: 569). Hunlar ve İskitlerin Avrasya bozkırlarında geyiğe ilgileri olup çeşitli malzemelerden stilize geyik figürleri görülmektedir. Anadolu'da "Alageyik" efsanesi, hala masallarda yaşatılmaktadır (Diyarbakırlı, 1969: 136-141).

Göçebe sanatına özgü en çok görülen motiflerden biri, geyik figürüdür. Pazırık halısını süsleyen geyik figürü, Türk atalarının ruhunu temsil eder ve ruhları öteki dünyaya taşıdığı düşünülür. Bir komutan gibi, sürüye her an egemen olan erkek geyik, dişilerden ve genç geyiklerden oluşan sürünün içerisinde değil de, uzağında ya da yanında gider. Tehlike anında üzerine dikkati çekip, sürünün çoğu zaman kaçabilmesini sağladığı için, göçebenin gözünde örnek bir yönetici ve önderdir (Tekçe, 1993: 115-

116).

Geyik figürleri İç Asya’da yaşayan geyiklere benzetilir ve İran’da da aynı geyik figürleri görülmektedir. Altaylarda 5. Pazırık kurganından çıkartılan ve dünyanın en eski halısı sayılan Pazırık halısı üzerinde de geyik figürleri görülmektedir. Halıda geyik üzerindeki şekiller, Türk hayvan üslubuna ait tasvirler içerir. Geyiğin vücudunda Hun sanatına ait nokta, virgül ve nal şekilleri, en karakteristik özelliğidir (Diyarbakirli, 1972: 127). İçteki kalın suyunda sıralanan geyik figürleri, realist bir üslupla resmedilmiştir. Burada geyiklerin, çatalı boynuzlu ve benekli olarak işlendiği görülür (Balcı, 2012: 41).

Noin-Ula kurganında çıkartılan geyik-kartal mücadele sahnesinin, yünlü kumaş üzerine, aplike şeklinde keçe üzerine işlenmiş olduğu görülmüştür (Çoruhlu, 2002: 61-62).

Türklere ait bir mitolojiye göre, gök ile yer arasındaki gök kapısının bulunduğu, ölümsüzlük otunun bittiği yerde, bir dağ olduğu söylenmektedir. Bu dağda allı-pullu, kimi kanatlı, kimi efsanevi, kimi de gerçek olan hayvanlar yaşıyormuş. Bu geyikte hem ölümsüzlüğü, hem de boynunda şifa veren bir ilaç bulunmaktaymış. Bu dağda yetişen bitkiler arasında şeftali, nar, elma ve sığın otu varmış. Bunları yiyen geyik ölümsüzleşmekteymiş, yani geyik hem ölümsüzlüğün, hem de ebedi hayatın sembolüdür (Esin, 2000: 201-202).

Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra ise geyik figürü, İslam’la bağdaştırılmış olup Halk kültürü ve yazılı edebiyatımızda yaşatılmaya devam edilmiştir. Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasın da önemli yeri olan Hacı Bektaş-ı Veli, Geyikli baba, Abdal Musa gibi dervişlerin hikâyelerinde gösterdikleri kerametlerde “Geyik Figürü” yer almıştır. Özellikle Anadolu’da 12-16. yüzyıldaki tarikat ve tekkelerde geliştirilen sanatta, geyik figürünün önemli bir yer aldığı ifade edilmiştir (Karamağaralı, 1976, 247-267).

Türk kültüründe geyik, ölümsüzlük otunu yemesinden dolayı ölümsüzlüğü yani uzun ömürlülüğü sembolize eder. Dünya folklorunda ise hızlılığı, sevimliliği, uzun ömrü, sonbaharı ve boynuzlarıyla da güneşin ışıklarını temsil ettiği şeklinde yorumlanmıştır. (Atmur, 2003: 213-222).

Fotoğraf 2.3. Geyik Figürü (O. Aslanapa'dan)

2.3.4. Aslan Figürü

Aslan figürleri; koruyucu, kuvvet ve kudret sembolü olarak kullanılmıştır. Aslanlı taht sembolleri, hükümdarın gücünü ve kudretini simgelemektedir (Ögel, 1991: 377). Türkler, totem inançlarında, soylarının kurt ve aslandan geldiğine inanmışlardır (Velidi, 1946, 102). Dede Korkut masallarında “Aslan Ana” olarak ifade edilmiştir. Hükümdarı her türlü kötülükten koruyan bir tılsımdır. Aslan şaman kültürü inançlarına göre, kanuna, gökyüzü ve yeraltına da yardımcı olmaktadır. Arslan aynı zamanda, güneş ve aydınlık sembolleri olduğu şeklinde de ifade edilmiştir (Öney, 1969, 37-39).

Aslan figürleri, Türk sanatında yiğitlik, alplik sembolü olarak kullanılmaktadır. Aslan motiflerine İskit sanatında da tesadüf edilmiş olup buradaki Aslan figürleri stilize edilerek, efsanevi bir hayvan şeklinde tasvir edilmiştir (Yılmaz, 2002: 29). Aslan; Eski Mısır, Hitit, Yunan, Lidya, Frig, Roma ve Bizans sanatlarında olduğu gibi, Moğollarda da çeşitli örnekleriyle koruyucu, kudret, kuvvet, hakimiyet sembolü olarak kullanılmıştır (İbrahimgil, 2002: 137).

Aslan figürlerinde en erken örnek Pazırık, Noin Ula, kurganında, Türk hayvan üslubuna uygun olarak İskitlerde de görülmüştür. Aslan figürünün tek görülmesinin yanı sıra, çift olarak aslan-grifon mücadele sahneleri de görülmektedir (Çoruhlu, 2014: 98). Pazırık halısının orta alanını çevreleyen bordür ile dışarıdaki bordürde, Aslan gövdesi ile yırtıcı kuş başından oluşan kanatlı hayvan yer almış olup figürü

hareketlendirmek için, efsanevi hayvanın başını geriye, kuyruğunu başa, kanadını doğruya doğru ters çevirmesi, göçebe sanatına ait bir uygulamadır (Tekçe, 1993: 105). Turfan civarındaki Astana mezarlığında bulunan, Hunlara ait ipekli bir kumaş üzerinde av sahnesi görülmüştür. Sahnede, at üzerindeki bir savaşçının, mitolojik şekilde tasvir edilen aslana, geriye dönerek ok attığı dikkati çeker (Salman, 2002: 29). 2. Pazırık kurganında gün yüzüne çıkarılan eyerde de aslan-kartal mücadele sahneleri görülmektedir (Diyarbakirli, 1969: 161).

Şamanlarda; Aslan figürünün Şaman öldükten sonra onun gökyüzü ve yeraltı seyahatlerinde koruyucu ruh olduğuna inanılır. Selçuklularda; aslan figürü, güç, kuvvet ve kudreti sembolize eder. Hakanla eş anlamda kullanılmış ve sadece mezar anıtlarında değil, kale, cami, saray, han, köprü gibi mimari yapılarda görülmüştür. Aslan figürü, yapılarda tek başına veya aslan-boğa mücadelesi, bazen de aslanla birlikte hayat ağacı şeklinde görülmektedir. Osmanlılarda; Bektaşî tarikatında aslan, Hz. Ali ile eş değerde tutulmuş ve Allah'ın Aslanı, Haydar-i Kerrar şeklinde isimler verilmiştir (İbrahimgil, 2002: 145). Budist Türk sanatında aslanın, kırmızı, sarı veya beyaz renkte olduğu düşünülür. Türklerde, aslan devletin, adaletin aklın, temizliğin ve gücün sembolü olmaktadır. Sarı renk, Çin'in imparatorluk rengi olmakla birlikte, Budizm'inde kutsal rengi olduğu ifade edilmiştir. Kırmızı renk ise şiddeti ve kuvveti ifade etmektedir (Ögel, 1971: 87).

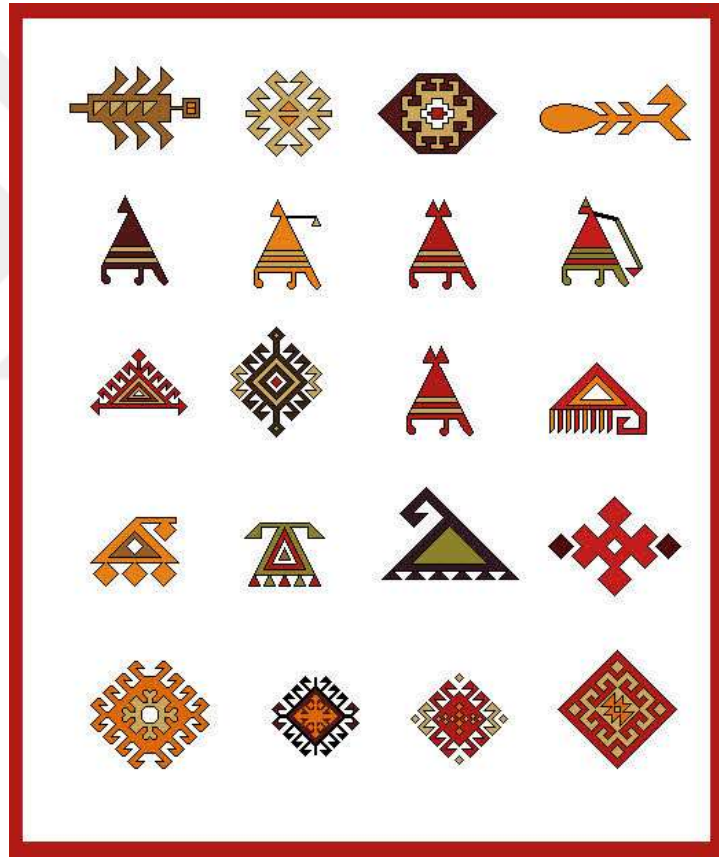
Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Selçuklu ve Osmanlı yapılarında Aslan figürü görülmektedir. Aslan figürü, Şaman Türk mezar anıtlarından günümüze kadar gelmektedir. Yalnız, Şaman Türk mezar anıtı, Selçuklu ve Osmanlıda kullanılan Aslan figürlerinin yapılardaki sembolik anlamları farklıdır (İbrahimgil, 2002: 138).

Türk devletlerinde aslan figürü armalar, bayraklar ve sikkelerin hukuki sembol olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Aslan figürü, halı, kilim, minyatür, resim gibi birçok sanat dallarında yer almaktadır (Köprülü, 1941: 605).

2.3.5. Akrep Figürü

Orta Asya ve Anadolu-Türk kültüründe yer ve toprak ile ele alınarak kötülüğün sembolü, koruma, acı ve kederi temsil etmektedir (Erbek, 2002: 154-157).

Akrep figürü, halı ve düz dokuma yaygılarda korunma amaçlı, sık kullanılan bir motiftir. Dokumalarda, kahramanlık ve yiğitliği sembolize etmektedir (Bayram, 1998: 65-67). İnsanlar akrebin zehrinden korktukları için değişik maddelerden yapılmış, akrep şeklinde takıları veya akrep kuyruğunu üzerlerinde taşıyarak korunduklarına inanırlar. Dokuma üzerine işlenmiş Akrep figürleri de aynı koruma amacına yöneliktir (Erbek, 986: 42). Anadolu insanı, evlerinde, akrebin yürümesinin zor olduğu dokuma kilimler kullanmıştır. Örneğin nazardan korunmak için göz işaretli nazarlıklar kullanılıyorsa, zararlı hayvanlara karşı da kilimlerinde, dokumalarında akrep motifini kullanmaktadırlar. Akrep motifi genellikle zeminde ve dış bordür süslemelerinde görülür (Ergüder, 2009: 133).

Fotoğraf 2.4. Akrep Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.6. Kuş Figürü

Kuş, Türklerin sosyal yaşam ve inançlarına ya doğrudan girmiş ya da sembol olarak kullanılarak maddi manevi yönden önemli görülmüştür. Dokumalarda kuşlar,

güzellik, mutluluk, uğur, uğursuzluk, ölüm, yüceltme, kuvvet, kudret, benzetme gibi farklı anlamlarda sembol olarak kullanılmıştır (Sürür, 1992: 202).

Orta Asya Türk inancında, ölünün ruhunun “kuş gibi göğe uçtuğuna” inanılmaktadır. Kuş, bu yolculukta, ölen kişinin ruhunu göğe yükselten ve ona eşlik eden, kutsal bir yaratık olarak kabul edilmiştir. Şahin, atmaca, kartal gibi avcı ve kutsal kuşlarla, cennet sembolü olarak kabul edilen Zümrüd-ü Anka, Hüma kuşu ve Tavus kuşu, keklik, turna gibi kuş figürleri görülmektedir (Deniz, 2000: 86).

Pazırık kurganından çıkan eyer altı örtüleri, elbise parçaları, keçe ve halı dokumalardaki hayvan mücadele sahneleri, günümüze gelen en eski örneklerdendir (Sürür, 1992: 203).

Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında kuş figürünün, ayrı bir yeri vardır. Kuvvet ve kudreti temsil eder. Anadolu insanı, kuş ile duygusal durumunu bazen halıya ejderle kavgasını koyarak işlemiş bazen çift başlı kuş yapıp tapınağın girişine yerleştirerek, bazen de kafasına tüy takarak sergilemiştir. Kuşun kanadı, gagası, pençesi ayrı ayrı stilize edilerek Anadolu insanının günlük yaşamının bir parçası olmuştur (Deniz, 2000: 87).

Anadolu’da kuş kadar çeşitli anlamlar taşıyan başka bir figür yoktur. Karga, Baykuş, tarzı kuşların uğursuz olduğu, güvercin, kumru gibi kuşların ise uğurlu görüldüğü kaynaklarda belirtilmiştir (Bayraktaroğlu, 1990: 205). Kuş kutsaldır, gök tanrılarının yönetimindedir ve ölen kişinin ruhunu temsil eder. Kuş özlem, haber beklentisi, kuvvet ve kudreti temsil etmekte. Anadolu’da kurulmuş çoğu devletlerin sembolü olduğu ifade edilmiştir (Erbek, 1986, 4).

Selçuklu örneklerinde olduğu gibi, hayat ağacıyla birlikte görülen kuş-kartal motifleri, Orta Asya inançlarına göre Şaman’a eşlik eden kuşlar veya Şaman’ın kendisi olabilir. Şaman’a, hayat ağacıyla göğün üstüne ulaşmakta yardımcı olurlar (Sürür, 1992: 205; Öney, 1988: 48; Ergüder, 2009: 137).

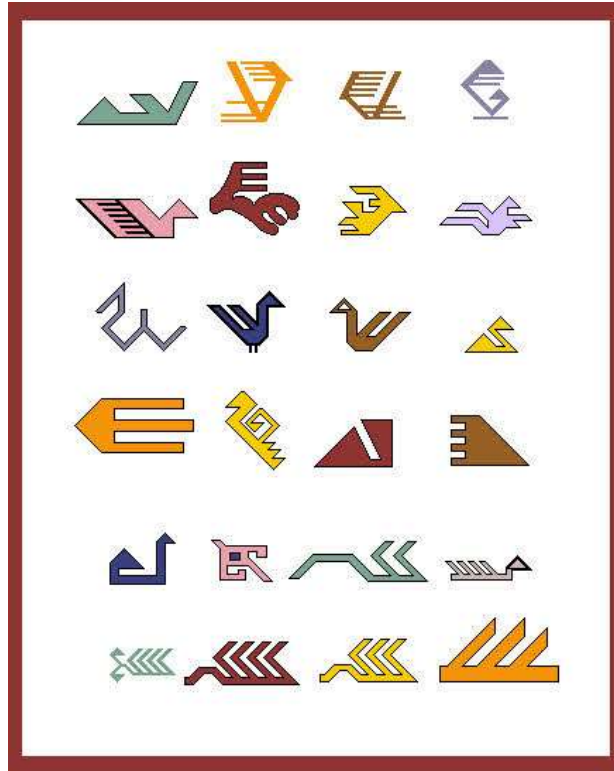
Halılarda kuş figürleri, genellikle geometrik bir çerçeve içinde simetrik bir eksen etrafında düzenlenerek, stilize edilmiş bir şekilde görülmektedir (Gönül, 1965: 164; Batari, 1985: 28). Anadolu’da kuş, pek çok anlama gelmektedir. Kuş ölen kişinin ruhu, bazen sevgi, bazen sevgilidir (Erbek, 1986: 42). Yatak örtüsü, mendil, uçkur, peşkir, namaz örtüsü, minder örtüsü olarak kullanılan çeyizlik örnekler, günümüze kadar

gelmiştir. Kilimlerde de geometrik biçimli stilize kuş figürleri kullanılmaktadır. Anadolu’da kuş figürünün, şekillerine göre farklı anlamları vardır (Parlak ve Ergüder, 2010: 69).

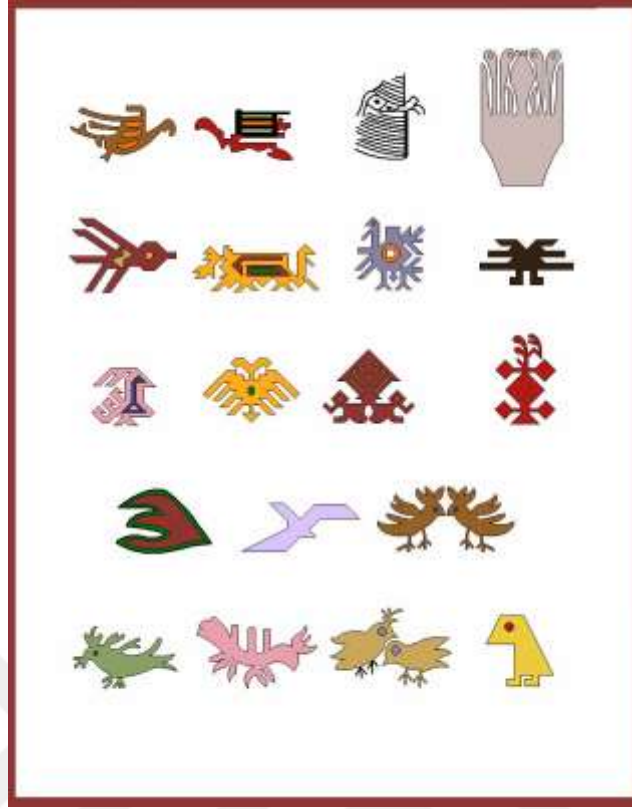
Kuş figürlerinin Türk tekstilinde dekoratif bir şekilde kullanılması, Selçuklular Dönemi’nde yeni bir kimlik kazanarak devam etmiş, ancak Orta Asya hayvan üslubuyla ortaya çıkan simetrik kalıp özelliğinin Selçuklularda olduğu gibi, Beylikler dönemi tekstillerinde de devam ettiği ifade edilmiştir (Sürür, 1992: 207).

Osmanlı kumaşlarında, kadifelerinde, çinilerinde, mezar taşlarında stilize edilmiş tavus kuşu, hayat ağacı etrafında çift başlı kuş, bülbül, horoz, kaz gibi hayvanların kullanıldığı görülür (Gönül, 1965: 165; Erbek, 2002; 154-157).

Orhun kitabelerinde kuş, tarih boyu olağanüstü bir yaratık olarak algılanmış ve tanrılaştırılmıştır. Orta Asya Yakut Türklerinin, her insanın kuş şeklinde bir ruhu olduğuna, ölen kişinin ruhunun göğe yükselip kuş gibi uçtuğuna inanıldığından bahsedilir (Erbek, 1986: 43). Müslümanlıkta ruhların yeşil kuşların korumasında, cennette yaşayıp cennet meyveleri yedikleri, kevser suyundan içtiklerinin kabul edilmesi, bu eski geleneklerle bağdaştırılmaktadır (Arık, 2000: 79).

Fotoğraf 2.5. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder’den)

Fotoğraf 2.6. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

Fotoğraf 2.7. Kuş Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.7. Simurg (Zümrüd-ü Anka) Figürü

Simurg, İran mitolojisinden gelen ve Farsça bir kelime olup (otuz kuş) anlamına gelmektedir. Araplarda Anka kuşu, İranlılarda Simurg, Yunanlılarda Phoenix, olarak ifade edilmektedir. Türk masalları ve efsanelerinde, Simurg (Zümrüd-ü Anka) adıyla anılmaktadır (Önder, 1992: 159). Kafdağı'nın ardında yaşadığına inanılan, akıllı, güçlü, becerikli, insan yüzü, insan gibi konuşma yeteneğine sahip yeşil renkli, parlak, güzel, ihtişamlı kuyruklu bir kuş olduğu ifade edilmektedir. Tüylerinin bütün hastalıkları iyileştirdiğine, ateşten ve güneşten yaratılmış olduğuna inanılır. İnsanları doğru yola yönlendirdiği ve zor durumda olanlara yardım ettiği inanışı hakimdir. Devlet kuşu olarak da bilinmektedir. Halılarda ise güç, kuvvet, kahramanlık ve iyilik sembolüdür. Kaynaklarda Simurg, tavus kuşu, grifon ve aslanın ortak özelliklerine sahip olduğu fikri yaygındır (Deniz, 2000: 187).

Simurg figürleri, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Saray Albümlerinde genelde uçan vaziyette, ejderle savaşıyor halde veya insanlarla birlikte olan sahnelerle rastlanmıştır. Dini eserlerin dışında Türk süslemesinin çeşitli dallarında, yazma eserlerin sayfa kenarlarının tezhibinde, özellikle halkari de (ince tel işleme) örnekleri görülmektedir (Deniz, 2000: 187-188).

Fotoğraf 2.8. Zümrüd-ü Anka Figürü (Sadi Bayram'dan)

2.3.8. Ejder Figürü

Ejder figürü, Çin'den Meksika'ya, Afrika'dan Orta Asya'ya kadar her bölgenin kültüründeki inanç ve düşüncelerde kullanılmaktadır. En önemlisi de Asya kültürünün bir parçası olması nedeniyle, birçok Uzakdoğu ülkesinin kültür ve sanat alanlarında ortaya çıkmış ana figürlerin başında gelen Ejder figürü; Türk kültüründe ve yakın kültürlerde geçmişten bugüne, dokumacılıkta sık kullanılan bir motif olmuştur. Anadolu Selçuklularında hemen hemen her alanda kullanılmaktadır (Önal, 2017: 14).

Ejder, büyük bir deniz canavarı, müthiş görünümlü, uzun ve geniş gövdeli, kocaman başlı, parıltı veren gözlü, büyük ağızlı, çok dişli olarak mitolojilerde tasvir edilmektedir (İnal, 1971: 154). Üzerinde kanat, diken, pul ve yılan gibi esnek, bükülebilir, değişik parlak renkler bulundurarak hareketli bir motif olarak tasvir edilmektedir. Olağanüstü karakterlerin tümünde olduğu gibi, ejderhanın da ağzından ateş çıkarmak, ya da dev kanatlarla uçabilir olmak gibi mistik özellikleri, kullanılan motiflerde hareketi destekleyici etkiler sağlamaktadır (Önal, 2017: 15).

Anadolu Türk sanatında, sosyal ve dini anlayışlara rağmen, mimari, çini, alçı, seramik, ahşap, kumaş, halı-kilim ve maden sanatında her türlü dokumalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Orta Asya Türk sanatından, Anadolu Türk sanatına geçmiş bir motiftir (Deniz, 2000: 191). Bolluk, bereket, su, kuvvet, kudret, yeniden doğuş, sağlık ve şifa sembolü olarak bilinir (Çoruhlu, 1996: 245-251). Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında ejder figürünün en çok kullanıldığı yöreler Gördes, Kula, Kırşehir, Kayseri, Niğde gibi merkezlerdir” (Deniz, 1969: 171-216; İnal, 1970-71: 153-184; Deniz, 1998: 87-108).

Ejder; Doğu Türkistan, Orta Asya, Sümer, Hitit, Frig, Asur, Urartu, Grek, Roma, Bizans, Fars, İslam, Selçuk ve Osmanlı kültürlerinde ebedilik, bekçilik koruyuculuk sembolü olmuştur (Bayram, 1998: 65-67).

Efsanevi bir hayvan olan Ejder, yer ve gök ejderi diye ikiye ayrılmaktadır. İlkbahar gelince yer altından yukarıya yer ejderi “kök-luu” çıkarak gök ejderinin özelliklerini almaktadır. Kanatları, boynuzları pulları ile değişime uğrayarak bulutların arasında uçar ve yağmurun yağmasına sebep olur (Çoruhlu, 1999: 243; Esin, 2004: 277-278).

Ejder yer üstünde ve denizde yaşayan mitolojik bir yaratığı temsil etmektedir. Ejder motifi kullanıldığı sanat eserlerinde Kertenkele ya da yılanın soyutlanan aslan pençeli, kuyruğu yılanı anımsatan kartal kanadı gibi kanatları olan korkunç başlı bir yaratık olarak tasvir edilmiştir (Çaycı, 2006: 129). Anadolu uygarlıklarında bulut olarak resmedilen Ejder figürünün, hazinelerin, hayat ağacı gibi sırlı nesnelerin koruyucusu, hava ve suyun hâkimidir. Ejder ile Zümrüd-ü Anka'nın kavgası, bereketli yağmurlar getirir. Ejder yaşamı temsil eder. Ejder figürü yalnızca Türkler tarafından kullanılmamış İran, Çin, Hint gibi bir çok milletler ve toplumlar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Türklerin "Luu" veya "Evren" adını verdiği bu yaratığa, Avrupalılar "Grifon", Çinliler "Lung", Araplar "Tanin", Moğollar, "Moghur" ve İranlılar "Ejderha" olarak isimlendirmişlerdir (Çaycı, 2006: 130; Esin, 2004: 277-278).

On iki Hayvanlı Türk takviminde de ejder figürleri görülmektedir. On iki Hayvanlı Türk takviminde, ejder yılında aşırı derecede yağmur yağarak, o yıl bereket ve bolluk yılı olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Önder, 1976: 12-16).

Dede Korkut masallarında Ejder; iki kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, uzun kalın kuyruklu olarak tasvir edilmiştir. İslam sanatında ejder tasviri, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile çoğalmış ve Büyük Selçuklular yoluyla Anadolu Selçuklu sanatına girmiştir (Özlem, 1998: 92-93; Öney, 1969: 171-193).

Hunlardan, Büyük Selçuklulardan Osmanlı Dönemi'ne kadar tüm sanat dallarında, stilize Ejder ve Zümrüd-ü Anka figürleri ile oluşturulan kompozisyonlar dikkati çekmiştir. Anadolu kilimlerinde Ejder figürü hayvan desenli halılara benzer ve dokuma tekniğine uygun şekilde stilize edilerek kullanılmıştır. Kilimlerde ejder figürünün genellikle hayat ağacı motifiyle bir arada kullanıldığı görülmüştür (Önder, 1976: 12-15).

Selçuklu kervansarayları ve çeşmelerinde ise Ejder, sonsuzluk ve mutluluk sembolü olup Ejder figürü ilk olarak Orta Asya'da daha sonra Beylikler döneminde de görülmektedir. Bu dönemde ejder figürü ilk olarak keçe üzerinde ve tek başına ya da birbiriyle mücadele eden hayvan figürleri şeklinde işlenmiştir. Türk halıcılığında Ejder motifi de diğer hayvan figürleriyle birlikte Anadolu'ya Orta Asya'dan gelmiştir (Çoruhlu, 1993: 117). Ancak Orta Asya'dan taşınan hayvan figürü geleneği, Anadolu'da ki İslam inancı ve gelenekleri doğrultusunda bazı değişikliklere uğramıştır.

Sünni Türk İslam anlayışındaki canlıların resmedilmesinin uygun görülmemesi, halı ve kilimlerde hayvan figürlerinin kullanılma yoğunluk ve yönteminde değişikliklere yol açmış Anadolu’da hayvan figürlerinin daha stilize kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultuda Ejder figürünün kullanımı da değişikliğe uğramış ve daha stilize bir şekilde uygulanmıştır (Çoruhlu, 1993: 117-141).

Fotoğraf 2.9. Ejder Figürü (Aslıhan Ergüder’den)

2.3.9. Yılan Figürü

Yeryüzünde yılanlar kadar farklı anlamlar taşıyan başka bir yaratık yoktur. Yılan figürü, simgesel olarak iyilik-kötülük, sevgi-nefret, yaşam-ölüm gibi karşıt güçleri bir arada gösterir, aynı zamanda yılan figürü gücü kudreti koruyuculuğu simgeler. Bir tarafta ”tanrı” olarak görülüp tapınılırken diğer tarafta “şeytan” olarak değerlendirilir (Ölmez, 2010: 5). Yılan figürü, düz dokuma yaygılarda daha sık görülmektedir. Her yörede farklı hikayesi olan Yılan figürü, halı-kilim dokumalarında ejder ve Çin bulutu motifi gibi aynı anlamda kullanılmıştır. Asya’da bulunan diğer Türk devletlerinde dokunan Halı ve düz dokumalarda farklı şekillerde uygulanarak ortak anlam taşır.

Anadolu’da yılan, kutsaldır. Bu nedenle yilandan hem korkulur, hem de ona saygı duyulur (Ölmez, 2010: 6).

Yılan sürüngen, soğukkanlı, ayaksız ve uzun bir hayvandır. Derisi pullarla kaplı, her yıl birkaç defa gömlek değiştirmektedir (Larousse, 1969: 801).

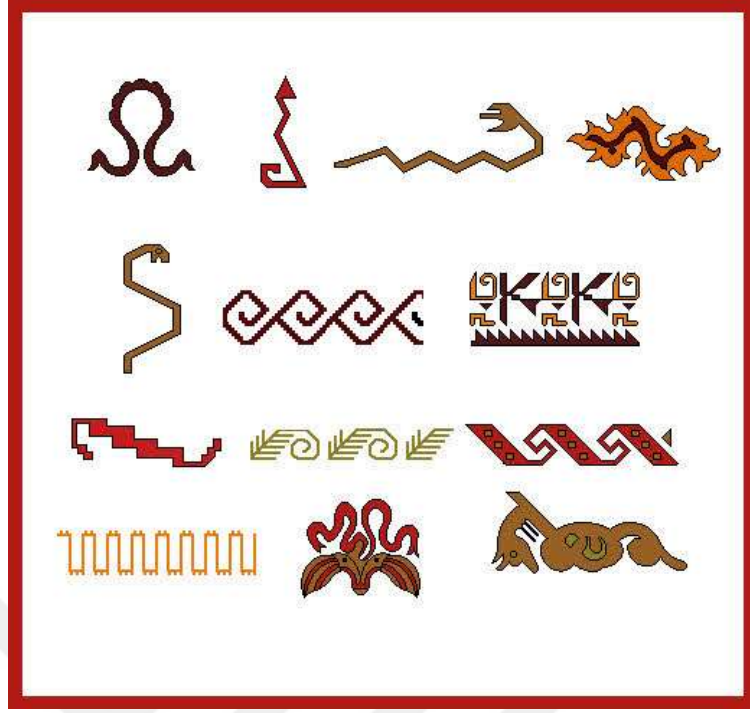
Yılanın, Ön-Türklerde kutsal bir yaratık olduğu bilinmektedir. İyiliğin ve hayatın temini için yeryüzüne gönderildiğinden, hayatı devam ettirecek olan kişi-aile-ocak koruyucusudur. Ocağın sönmemesine, aileye bir fenalık gelmesine engel olarak iyilik aşılamaktadır (Ergüder, 2009: 131); Taner, 1984: 166).

Türk sanatında ve mitolojisinde ejderha, bulunduğu yere mutluluğu getiren, karanlığı aydınlığa çıkaran, güçsüzlerin yardımına koşan bir hayvan olarak tasvir edilmektedir (Önder, 1976: 13). Yaşamı ve ölümü, iyiyi ve kötüyü, şifayı ve ölümcül zehri içinde barındıran gizli güce sahiptir ve her zaman en büyük tanrıçalara gizemli gücü ve bilgeliğiyle eşlik eder. Tarım topluluklarında da önemli bir gücün simgesi olan yılan, toprağın bereketini, yaşamın yenilenmesini ifade etmektedir (İndirkaş, 2007: 93-94).

Yılan, yıl da bir kabuk değiştirdiğinden dolayı yenilenmeyi ve on iki hayvanlı Türk takviminde 1 yılı simgelemektedir. Bu yılda kışlar soğuk ve uzun geçmektedir (Turan, 1941, 93).

Yılan figürünün, Orta Anadolu ve Van kilimlerinde Ege, İç Anadolu ve Milas halılarında ve Bitlis çoraplarında kullanıldığı görülmüştür. Yılan figürü, Anadolu dokumalarında ejder, zikzak ve bulut şeklinde işlenmiştir. Zili dokumalarında ve özellikle Batı Anadolu Bölgesi’nde “dolaşa evren, dolaşık yılan, yılan dolandı, evren,” diye adlandırılan desenler de yılan motifini temsil etmektedir (Ölmez, 2010: 7). Eczacılar da sembol olarak kullanılan birbirine dolanmış iki yılan, Asklepios’u simgelemektedir (Bayram, 1998: 65-67).

Anadolu geleneklerine göre, her evin yılanı olur ve yeri o evin ocağıdır. Yılan, evin bereketi, uğuru ve koruyucusu olarak görüldüğünden yılan dokunulmamaktadır. Şartlar yılanın öldürülmesini gerektiriyorsa o zaman yakılması gerekir. Çünkü yakılan yılanın dumanı göğe yükselir, bulut olur ve yağmur olarak yağıp yeryüzüne bereket, iyilik getirdiğine inanılır (Erbek, 2002: 30-31).

Fotoğraf 2.10. Yılan Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.10. Grifon Figürü

Orta Asya Türklerinde kanatlı, gagalı ve aslan ayaklı olarak tasvir edilen ejdere, Avrupalılar grifon adını vermektedirler. Kafkasya ve Sibirya'da başı öküz benzeyen, Grifonlar, vücudu kıllı, dört köşe kıvrık burunlu, ayaklı bir hayvan olarak temsil edilmektedir (Salman, 1998: 10).

Grifon, Yakındoğu mitolojisinde yer alan zamanla Türk mitolojisine de geçen aslan gövdeli, kanatlı ve kartal başlı görünümü ile gücü, kuvvet, kudret, bilimi, göğü ve tan ağarışını simgeler (Çoruhlu, 2002: 131). Kartal kafası, aslan bedeni veya gövdesi, kartal gibi gagası, pençeleri, başı, kol ve bacakları insan şeklinde tasvir edilen hayali bir varlıktır. Halılarda, mezar taşlarında, seramik objelerde, mozaiklerde, kapı kabartmaları vb. alanlarda görülmektedir. Hun sanatında tanrılaştırılmış mitolojik bir hayvan olup Pazırık halısının sularında (bordür) grifon figürü görülmektedir (Özdağ, 2017: 23). Orta Asya göçebe sanatında, kanatlı efsanevi hayvan grifon, altın ülkesinin bekçisi anlamına gelmektedir (Tekçe, 1993: 113).

Fotoğraf 2.11. Grifon Figürü (Pazırık), (Fuat Tekçe'den)

2.3.11. Horoz-Tavuk Figürü

Türk kültüründe Orta Asya'dan günümüze kadar gelen, kanatlı hayvanlardan Horoz, kahramanlığı, yiğitliği ve totemleri simgelemektedir. Horoz-tavuk tür adı olduğundan bu türün dişisine “tahaqu” (takagu-tavuk), tavuğun erkeğine *Horoz*, yavrusu *Cıvcıv*, henüz olgunlaşmamış olanı ise *Ferik* olarak isimlendirilmiştir (Doğan, 2013: 449). Eski Türkçede, horoz ve tavuğun her ikisinde “tahaqu” (takagu) isimleri verilmiştir (Çoruhlu, 2011: 171). Türk lehçelerinde bazı şekil ayrılıkları ile; *takuk*, *takıgı*, *takagu*, *tauk*, *took*, *taxakui*, aynıdır. Moğolcada ise *takı* 'ya denilmektedir (Turan, 1941: 105-106).

Tavuk türünün erkeği olan *Horoz*, diklenen ve saldıran bir yapıya sahip olduğu için, kimi toplumlarda savaşın sembolü olarak görülüp madeni paraların üzerine resmi bastırılmaktadır. Varka ve Gülşah; birbirine kavuşamayan aşıkları anlatan Hümayunname minyatürlerinde de horoz figürüne rastlanmaktadır. Anadolu'da halı ve seccadelerde horoz figür örnekleri görülmüştür (Doğan, 2013: 449).

Proto-Türk ya da Hun devrine ait Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler arasında, lahitler üzerine oyulmuş ya da deriden kesilmiş, elbiselerde yer almış vs. görülen horoz-tavuk figürlerinin, büyük ihtimalle kötü ruhları kovan, koruyucu bir simge olduğu düşünülmektedir. Horozun, günün ağarışını haber vermesiyle bu anlamlara geldiği ifade edilmektedir (Çoruhlu, 2011: 171).

Türk mitolojisinde Horozun; kötü ruhları kovduğuna inanılmaktadır. Define ararken bırakıldığı arazide ötmeye başladığı noktada define olduğuna inanıldığı şekilde ifade edilmiştir (Şenesen, 2016: 290).

Şamanizm'in Türklerde horozla ilgili inançlarda da etkisi görülür. Horoz, kötü ruhları kovan, koruyucu bir hayvan olarak algılanır. Aynı zamanda horoz barışı simgeleri. Altın tavuk (ya da horoz) hükümdar ailesini, gümüş tavuk ise hükümdar ailesinden olmayan soylu kişileri temsil etmektedir. Tavuk, Türk Hayvan Takviminde yıl sembollerinden biridir (Çatalbaş, 2011: 53).

Fotoğraf 2.12. Horoz Figürü

2.3.12. Kurt Ağız, Kurt İzi, Canavar Ayağı Motifi

Kurt ağız, kurt izi, canavar ayağı motifi olarak adlandırılan, iyimserliğin ve korunmanın simgesi olan kurt, karanlıkta görebilme yeteneğine sahip olduğu için ışığı ve güneşi sembolize etmektedir (Karamağaralı, 1987: 163).

Kurt, Türeyiş Destanı'nda, Ergenekon Destanı'nda, Bozkurt Destanı'nda, Türk toplumu için gücün, yol göstericiliğin ve özgürlüğün simgesi haline gelmektedir (Özkartal, 2012: 93). Türklerde, yaygın bir inanış da dişi ve erkek kurttan çoğalma efsaneleridir (Çoruhlu, 1998: 102).

Hayvancılıkla geçinen insanların sorunlarından biri de kurtlardır. Anadolu dokumalarında kurt izi, kurt ağız, canavar ayağı, koruma amaçlı motiflerden olup, Anadolu'da güç, kuvvet, bereket ve iyiliği temsil etmektedir (Karamağaralı, 1987: 164). Kurt ağız ve kurt izi motiflerinin dokumaya aktarılmasının sebebi, insanların kurt dişi, akrep kuyruğu, yılan derisi gibi parçaları üzerinde taşıdığına, kendisini koruyacağına

inanılmaktadır (Erbek, 1986: 34). Türk kültüründe; kurdun dişinde, gözünde, tırnağında derisinde, kanında, hikmet olduğuna inanılır (Kalafat, 1992: 156).

Kurt ağzı bağlamak ve kurt ağzı açmak inancı, Türk kültür coğrafyasında Türk kültürlü halkların hepsinde olup (Kalafat, 2007, 31), kurt dişi, Ağrı, Kars, Tunceli ve bölgenin diğer kesimlerinde nazarlık olarak kullanılmaktadır. Kurt pençesinin birçok yerde bilhassa Sivas civarında al karısına karşı koruyuculuğuna inanılır (Kalafat, 2007: 70).

Fotoğraf 2.13. Kurt Ağzı, Kurt İzi, Canavar Ayağı Motifi (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.13. Koçboynuzu, Koçbaşı Motifi

Güç, kuvvet, bereket, kahramanlık ve erkekliğin sembolü olan koçbaşı (Erbek, 1986: 39), erkeğin üretkenliğini ve yaşatma gücünü temsil etmektedir (Ateş, 1996: 153). İslamiyet'te koç figürü, ölümü ifade etmektedir. İslamiyet'ten sonra ise kuvvet, güç, hakimiyet, yiğitlik, sakinlik ve huzuru simgelemektedir (Çoruhlu, 1995: 100-101).

Koçboynuzuna; dokumacı kadınlar tarafından, koçbaşı, koçlu yanı, boynuzlu yanı, gözlü koç, gibi isimler verilmektedir. Koçboynuzu motifi, koçun önden, yandan ve tepeden görünüşü, hilal gibi şekillerle stilize edilerek dokumalara aktarılmaktadır (Erbek, 2002: 34).

Anadolu ve Türk topluluklarında dokuma tekniğinde köşeli ve geometrik biçim alan bu motife, “Koçboynuzu” denilmektedir. Asırlardır Türk topluluklarında; halı, kilim, keçe ve diğer yaygılarda beğenilerek kullanılan “Dağ tekesi” motifi, sonraki yüzyıllarda Türk halılarının motifini oluşturmaktadır. Koçbaşı ve boynuz olarak bilinen bu motif; Kırgızlar, Kazaklar, Oğuz, Avarlar, Türkmenler, Çuvaşlar, Bulgarlar, gibi çeşitli Türk topluluklarında severek kullanılmış olup sadece halı kilim değil, keçe, çorap, elbise, ayakkabıya kadar bütün eşyalarda bu motif kullanılmıştır (Parlak, 2002, 58; Kırzioğlu, 1978: 27). Anadolu’nun birçok yerinde evlerin kapılarının üzerine koçbaşı, koçboynuzu asılarak nazardan korunduğuna inanılmakta, bu duruma günümüzde de rastlanmaktadır (Çay, 1990: 61).

Türkler koyunların yünlerinden keçeler yapmış olup keçelere, kilimlere, halılara vb. damga olarak koç başlarını kullanmışlardır. Keçeden çizme ve ayakkabı yapmışlar, keçelerin üzerini koçbaşı nakışlarla işlemişlerdir. Bütün Türk Cumhuriyetlerinde keçenin kullanıldığını görmek mümkündür (Aksoy, 2007: 155).

Üç oklar, Hristiyan dinine girdiklerinde de eski dinleri şaman geleneğini bırakmayarak mezarlarının üzerlerine, koyun-koç heykelleri koymuşlardır. Koç-koyun heykelleri, Göktürklerde, koçbaşı, mezarda yatan kişinin önemli bir insan olduğunu temsil etmektedir (Çay, 1990: 56).

Dadali Türkmen mezar taşlarında; koç, at, silah, demlik, ibrik şekilleri görülür. At ve koç mertliğin, silah cesaret ve kahramanlığın sembolü olup ikram severliği, ibrik inançlı olmayı, ibadeti, tığ ise kilim, halı örgü maharetine işaret etmektedir. Dağıstan ve Tunceli Türk kültür coğrafyasında da bu uygulama ve açıklama görülmektedir. Gregoryan inançlı halkta, gerek Ermeni ve gerekse Türk, koçlu koyunlu mezar taşları görülmüştür. Diğer Hristiyan mezheplerinden Ermenilerde koçlu koyunlu mezar taşları yok iken, bir kısım Gregoryan inançlı Ermenilerde olması şaşırtıcıdır (Kalafat, 2006: 96-97).

Orta Asya’dan göç eden Türk boyları, şaman inancında da kutsal saydıkları koyun-koç motif ve kültürünü beraberlerinde getirmişlerdir. Türkler, asırlar boyu koyun ve koç heykellerine değer verdiklerinden, onları mezarlarının üzerine mezar taşı olarak koymuşlardır. Hangi dinden olursa olsun, bu geleneklerinden vazgeçmemişlerdir (Parlak, 2002: 58).

Pazırık halısında, at figürlerinin üzerindeki eyer örtülerinde koçboynuzu motifleri görülmektedir (Diyarbakirli, 1972: 135).

Erzurum, Erzincan, Kars, Malatya, Bingöl, Bitlis, Van, Tunceli ve Diyarbakır illerinde koç ve koyun heykelli mezarlara sık sık rastlanmaktadır (Kalafat, 2006: 198).

Fotoğraf 2.14. Koçboynuzu, Koçbaşı Motifi (Aslıhan Ergüder'den)

Fotoğraf 2.15. Koçboynuzu, Koçbaşı Motifi (Aslıhan Ergüder'den)

2.3.14. İnsan Figürü

İnsan figürü; Anadolu kültüründe ölüm ve doğumu simgelerken, ruhun bedeni terketmesi gibi adetlerin kökeni Şamanizm'e dayanmaktadır. Tarih öncesi çağlardan başlayarak günümüze kadar dokumalarda uygulanıp, farklı dönemlerde, farklı toplumların sanatlarında, farklı anlayışlarla dokunmuştur. Sanatsal ifadenin dışavurumu günümüze kadar büyük değişiklikler göstermiş olsa da insan figürü bu dışa vurumun en öncelikli simgesidir. İslam sanatında fazla kullanılmamakta olup farklı dönem ve bölgelerde en çok mimaride, görülmüştür. İnsan figürlü süslemeler; heykel, taş, tablo, seramik, ahşap, kumaş, kabartma, mozaik, sıva, fildişi, deri, cam ve kağıt gibi ürünlerin üzerinde kullanılmıştır (Akpınarlı ve Arslan, 2018: 63).

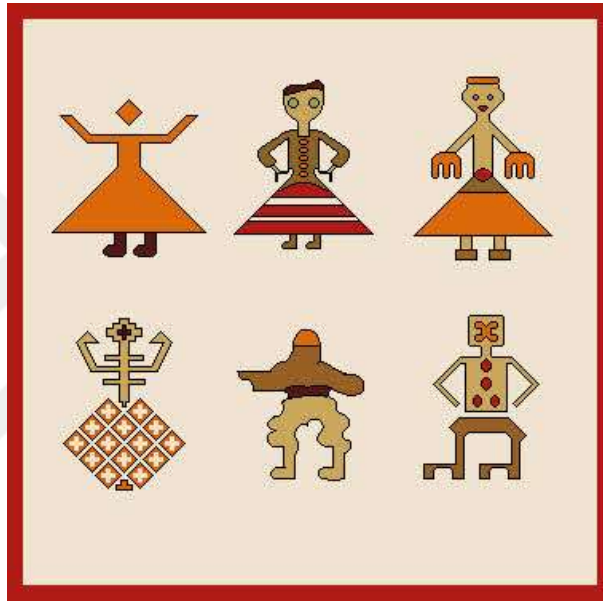
Anadolu halı ve kilimlerde dokunan stilize insan figürü, kız ve erkek çocuğu anlamında olup halıyı dokuyan kişinin çocuk sahibi olma isteğini yansıtmaktadır. Bazen de ölen çocuğun anısına bu figür dokunmaktadır. En eski insan figürü Pazırık halısında görülmüştür (Erbek, 2006: 111). (Foto. 2.16.).

İnsan figürü heykel yapma geleneği tahtaya dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Ahşabı işleme, taşla kıyasla daha kolay olmaktadır. Ancak ahşabın taşla kıyasla daha dayanıksız bir malzeme olmasından, ahşaptan yapılan insan biçimli heykeller, az sayıda günümüze ulaşmıştır. Ahşaptan yapılan heykellere İshak Paşa Sarayı'nı süsleyen balkon konsollarını gösterebiliriz. Bu nedenle heykel ve balbal yapma geleneğinin son uygulandığı tarih, 13. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Belli, 2003: 35).

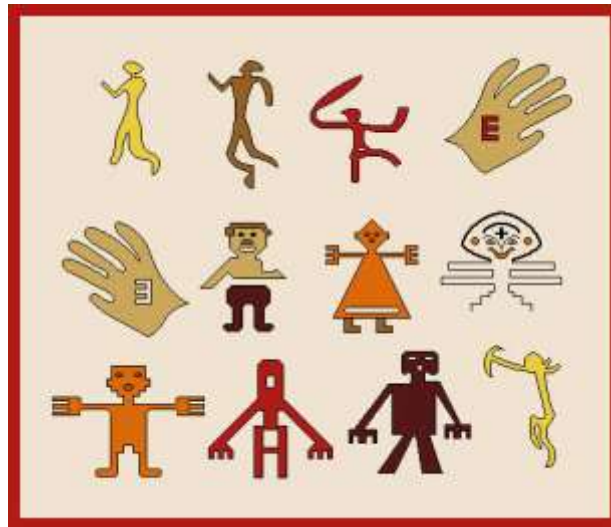
Karadeniz'in kuzey bozkırlarında Moğolistan topraklarına uzanan geniş coğrafi bölgede binlerce insan biçiminde heykel, taş ve balbal görülmüştür. Fakat heykel, taş ve balbalların; 19. yüzyıl sonuna kadar kurganların üzerine, kült merkezlerine veya çevresine dikilmesinin anlamı ve amacı bulunamamıştır (Belli, 2003: 35). İnsan biçimli taş, heykel ve balballar, 1889 yılında ortaya çıkarılan ve 1893 yılında çözülen Orhun Yazıtları sayesinde, açıklığa kavuşturulmuştur. Türk toplulukları tarafından 6. ve 13. yüzyıllar arasında yaygınlaşarak kült merkezi ve kurganlar üzerine dikilmiştir. Orta Asya Türk toplulukları arasında İslamiyet'in yayılmasından sonra taş, heykel ve balbal yapma geleneği, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (Belli, 2003: 35).

Fotoğraf 2.16. İnsan Figürü (Pazırık)

Fotoğraf 2.17. İnsan Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

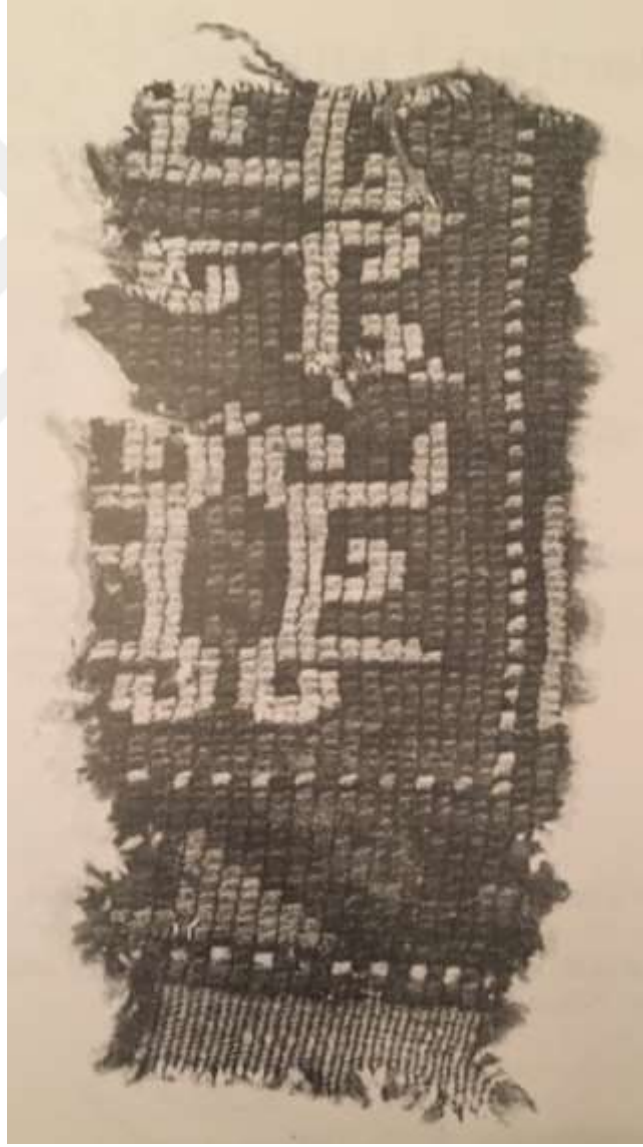
Fotoğraf 2.18. İnsan Figürü (Aslıhan Ergüder'den)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. HAYVAN FİĞÜRLÜ ORJİNAL HALILAR

3.1.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası

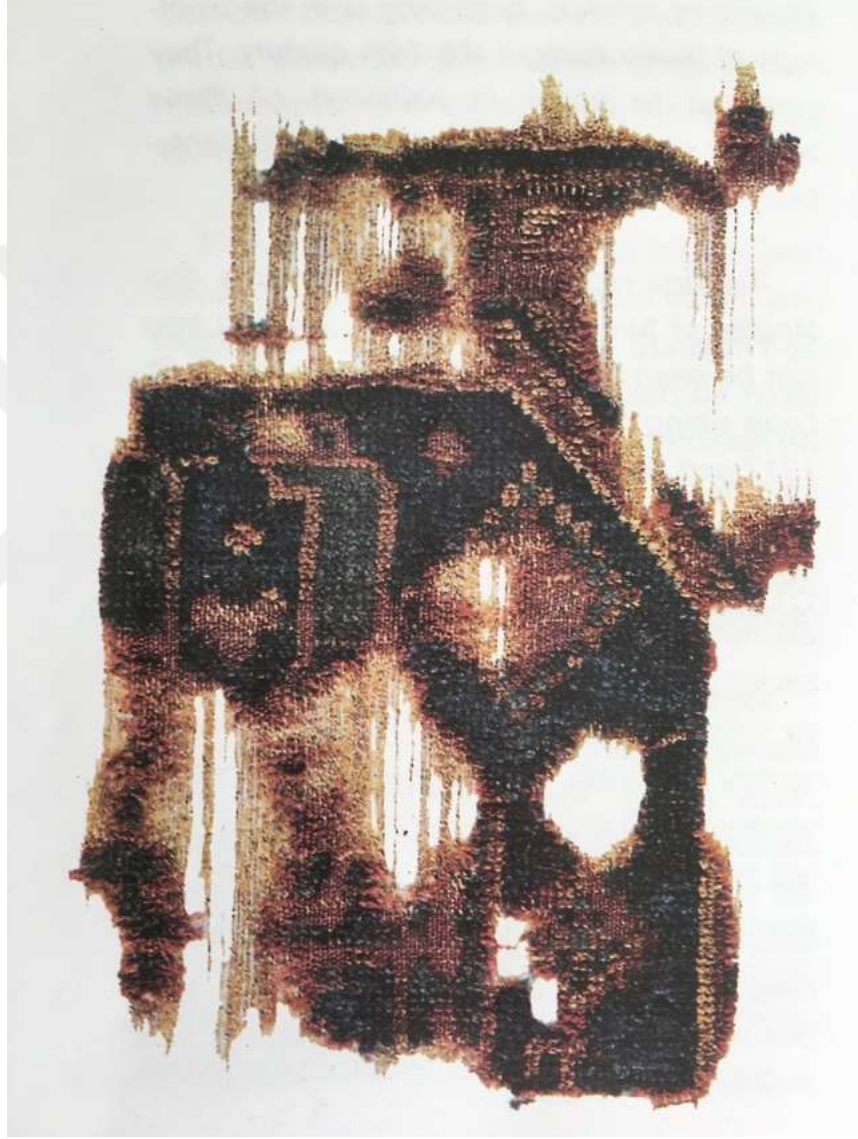
Fustat'ta bulunmuş 13. yüzyıla ait halı parçası; New York Metropolitan Müzesi'nde, diğer Konya hayvan figürlü halı benzerlerinden biri olan halıda, başını çevirmiş bir kuş figüründen kalan kısım görülmektedir (Aslanapa, 2005, 89), (Foto. 3.1).

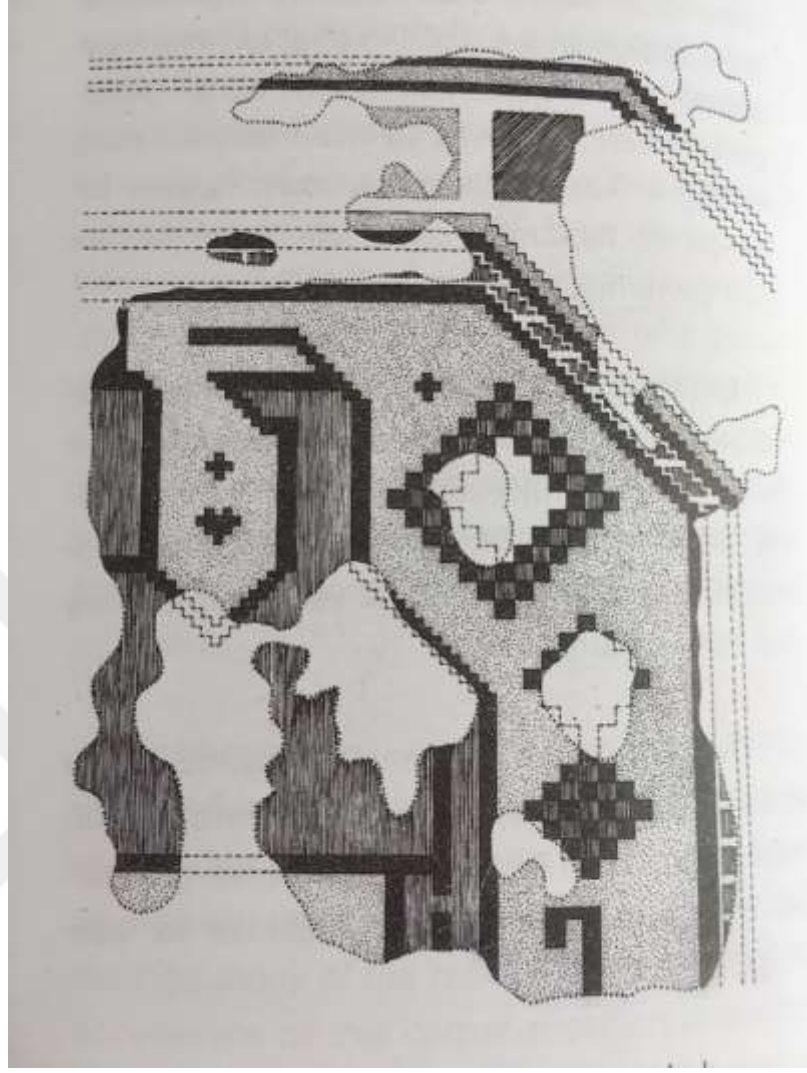
Fotoğraf 3.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 13. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O. Aslanapa'dan)

3.1.2. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası Ve Çizim

Fustat'ta bulunan 14. yüzyıl halı parçası, New York, Metropolitan Museum'da yer alan Hayvanlı halı parçasında başını çevirmiş bir kuş (Yetkin, 1974, 31), stilize horoz figürlü 25,5 x 18 cm. boyutunda, 10 cm 1600 Gördes düğümlü olup renkler, iki çeşit kırmızı, açık kahve ve yeşil renklere sahiptir (Aslanapa, 2005, 68). (Foto. 3.2-3.3).

Fotoğraf 3.2. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 14. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O.Aslanapa'dan)

Çizim 3.1. Fustat'ta Bulunan Kuş Figürlü Halı Parçası, 14. yy. New York, (Metropolitan Museum of Art). (O.Aslanapa'dan)

3.1.3. Ming Halısı

Dünya halı literatüründe ilk bulunan orijinal parça halı en çok adı geçen “Hayvan Figürlü Halılar” arasında 15. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilen, Ming halısıdır (Yetkin, 1974: 28-36). 65 yıl kadar önce (Durul ve Aslanapa, 1973: 61) Orta İtalya’da bir kilisede bulunup, Roma’da antikacının eline geçen Ming halısı, Wilhelm Von Bode’nin, 1890’da Berlin Müzesi adına bunu satın alınca, o dönem için dünyanın en eski halısı olduğu düşünülerek büyük heyecan uyandırmıştır. 1.72 x 90 cm. boyutunda, Ejderle Zümrüd-ü Anka mücadelesini canlandıran hayvan figürlü halı parçasıdır. Stilize Ejder ve Zümrüd-ü Anka figürleri, Çin sanatından gelmektedir. Ming halı kompozisyonunda zemin, iki büyük kareye bölünmüş olup, bölmenin içine sekizgen

yerleştirilip köşelerinde çengel kullanılarak sekizgenlerin ortasında Ejder ve Zümrüd-ü Anka mücadelesi görülmektedir. Bu kompozisyon iki kez tekrarlanmıştır (Aslanapa, 2005: 71). Stilize ejderin pençelerinde çengel şeklinde kıvrımlar ve ejdere saldıran kuyruk tüylerinden Zümrüd-ü Anka olduğu anlaşılan stilize bir kuş figürü görülmektedir. Halıda görülen renkler ise; zemin rengi sarı olup, figürler mavi, kontör renkleri kırmızıdır. Halıda kullanılan sarı renk Çin İmparatorluğunu simgelemektedir. Bu halı o tarihlerde dünyanın en eski halısı olarak kabul edilmiştir. Fakat Martin, Konya’da Selçuklu halılarını keşfedince durum netleşmiştir (Yetkin, 1974: 36). Daha sonraları Marby halısı teknik, renk ve ölçüsü ile Ming halısına olan uyumu ile dikkat çekse de motifler farklıdır. Bu halı 15. Yüzyıl hayvan halılarının içinde, en önemli örnek olmuştur

Türklerin, Anadolu hayvan halılarının yapıldığı atölyelerde (Ejder ve Zümrüd-ü Anka) gibi yabancı motifleri benimseyip kendi zevk ve tarzlarına göre şekillendirilmeleri ve hayvan motiflerinin mücadele halinde bir kompozisyon oluşturmaları, Türklerin üstün tasarım yeteneğine sahip olduklarını ispatlamaktadır (Erdmann, 1958: 117). (Foto. 3.3).

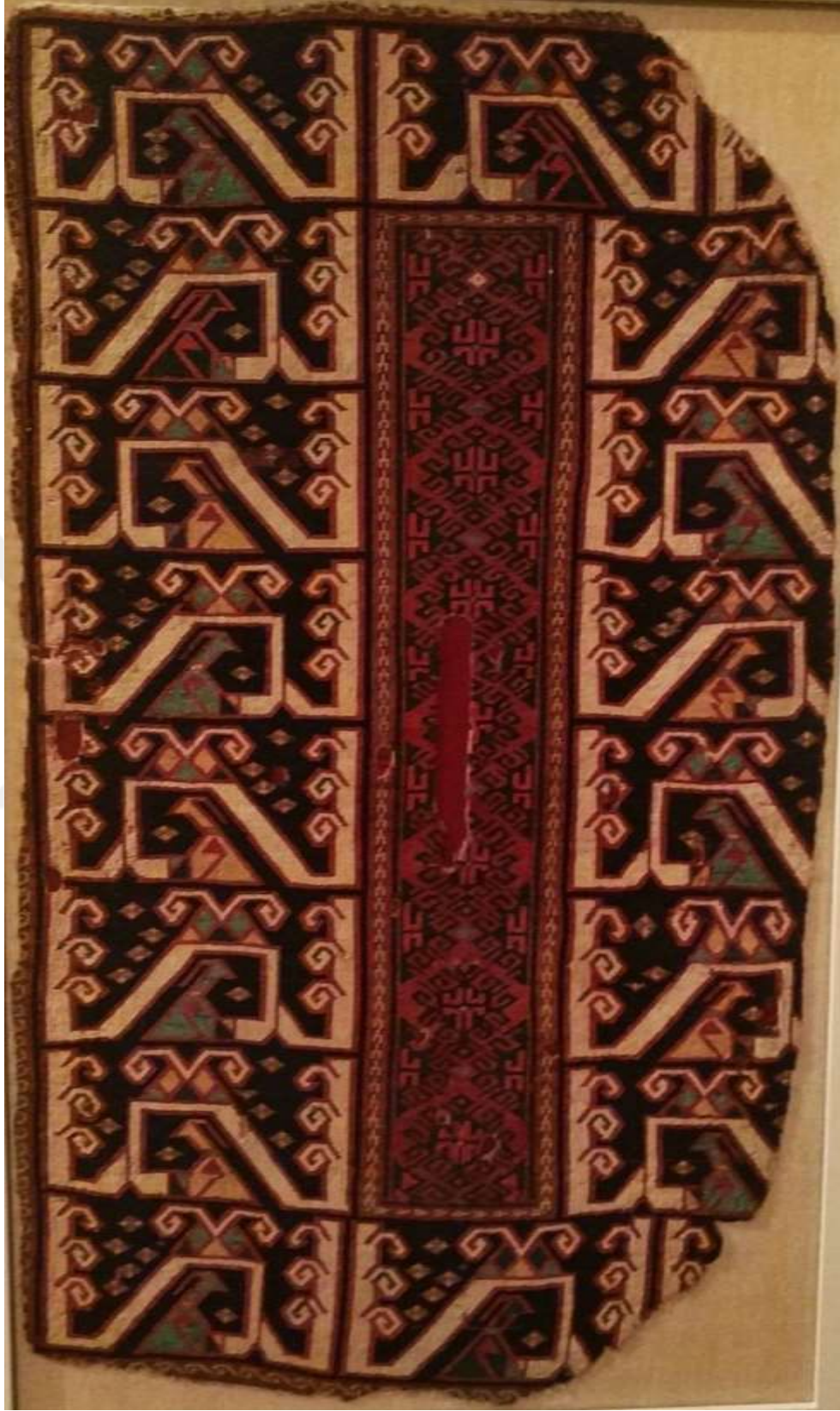

Fotoğraf 3.3. Ming Halısı, (Ejder-Zümrüd-ü Anka Mücadelesi), 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).

3.1.4. Oturan Kuş Figürlü Halı

15. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilen, oturan kuş figürlü orijinal halı, Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde sergilenmektedir. Türk hayvan figürlü halılar grubuna giren bu halı, siyah renk zeminli, geniş bordürlü olup, bordüründe koç başı ve oturan kuş figürleri görülmektedir. Halının sağ tarafı yıpranmış olup, zeminde de yıpranmalar görülmektedir. Oturan hayvan figürlerinde sarı, yeşil dolgulu, kırmızı kontur uygulanmıştır. Oturan kuşlar, beyaz renkte kancalı şeritlerle çevrelenmiştir. Kırmızı zemin üzerine siyah stilize akrep figürü görülmektedir. Zemin ince bordüründe beyaz renk yaba motifleri görülür (Foto. 3.4, 3.5).

Fotoğraf 3.4. Oturan Kuş Figürlü Halı, 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).

Fotoğraf 3.5. Oturan Kuş Figürlü Halı, Detay. 15. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi).

3.1.5. Marby Halısı

15. yy. ortası İsveç'in Jamtland eyaletinde Marby köyü kilisesinde bulunan Anadolu hayvan halısı 1.45 x 1.09 m. ebadında olup İsveç'in başkenti Stockholm'da Devlet Tarihi Müzesinde (Statens Historiska Museum) sergilenmektedir. Marby halısı, zeminde alt alta büyük iki kareye ayrılan bölmenin içine sekizgen, onun içinde de ortada stilize bir ağaç ve ağacın iki yanında birer kuş figürü görülmektedir (Aslanapa, 2005: 73-80).

14. yüzyıl Anadolu hayvanlı halıların en sevilen motifleri arasında yer alan stilize ağacın dalları aynadan yansır gibi alt tarafta da tekrarlar şeklinde kompozisyon oluşturulmuştur (Erdmann, 1958: 118). Sekizgenlerin alt ve üst köşelerine yerleştirilen

Ejder figürleri ise dolgu motifi şeklindedir. Geniş ve dar bordürlerde görülen Konya Selçuklu halıları ve eski Türk halılarının karakteristik örnekleriyle uygun olduğu düşünülmektedir. Ming ve Marby halılarının bulunması ile Türk halılarının sade Mısır'a değil, güneyden kuzeye kadar bütün Avrupa'da ihraç sahası bulunduğunu gösterir (Yetkin, 1973: 296). (Foto. 3.6), (Çizim 3.2).

Çizim 3.2. Kuş Figürü (O. Aslanapa'dan)

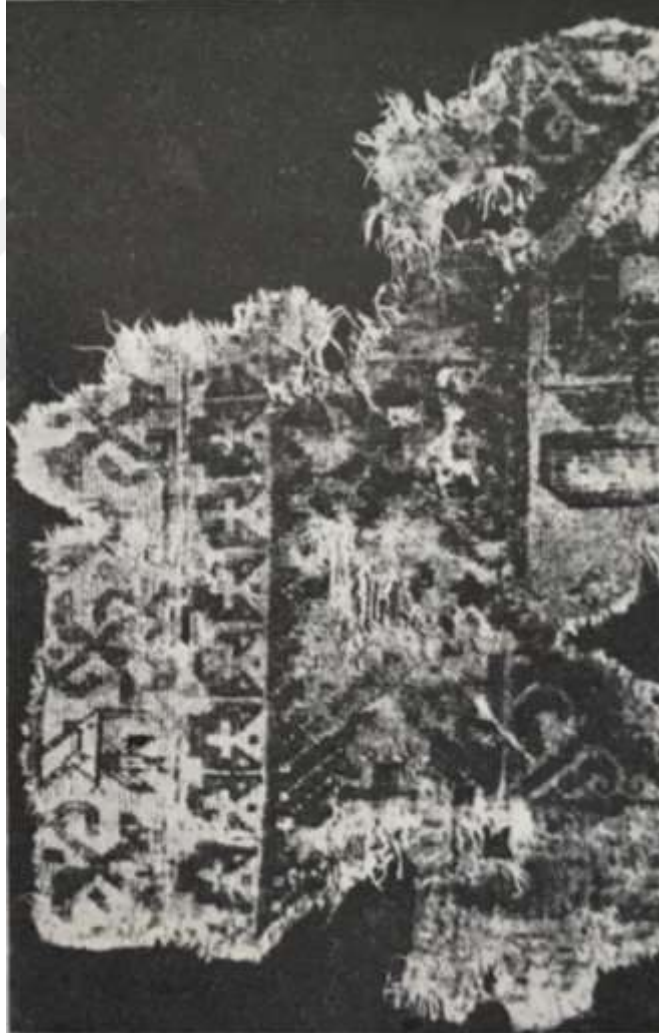

Fotoğraf 3.6. Marby Halısı, 15. yy. Stockholm (Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan)

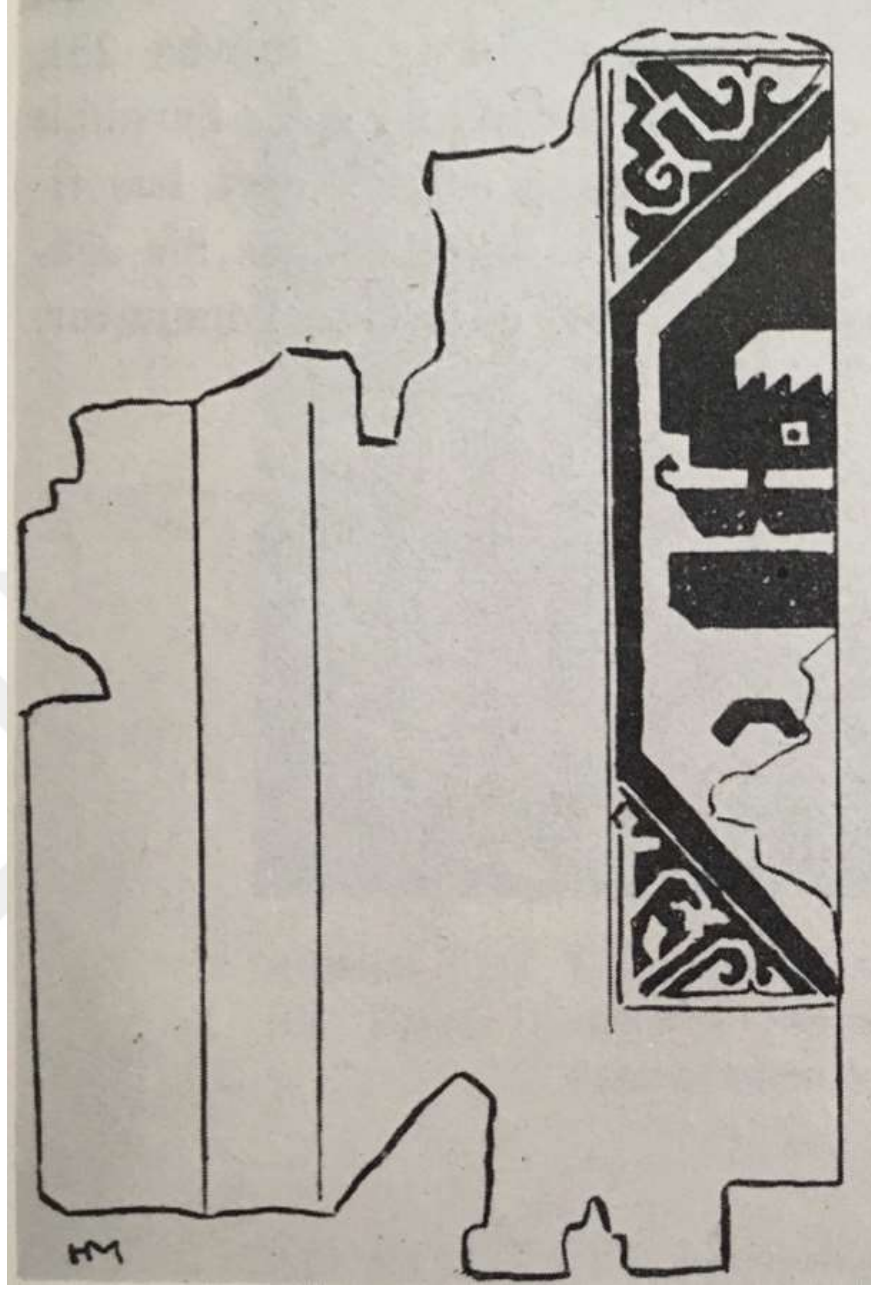
3.1.6. Fustat'ta Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası ve Çizim

Marby köy kilisesinde, başka bir hayvan halısı daha bulunmuş ve üç hayvan halısının Fustat (Eski Kahire) antikacıda küçük parça halinde ele geçirilmesiyle halıların sayısında artma olmuştur (Aslanapa, 2005: 80).

Ele geçen halı; parçalanmış ve yıpranmış olmasına rağmen, sekizgen bölüm içindeki Zümrüd-ü Anka'nın başı ile altındaki Ejder figürü görülebilmektedir. Figürler kırmızı, konturlarda mavi renk kullanılmıştır. Selçuklu halılarında gördüğümüz karakteristik kufi yazılı bordürün dekoratif şekli, dar bordürde görülmektedir (Yetkin, 1974: 36). (Foto. 3.7), (Çizim 3.3).

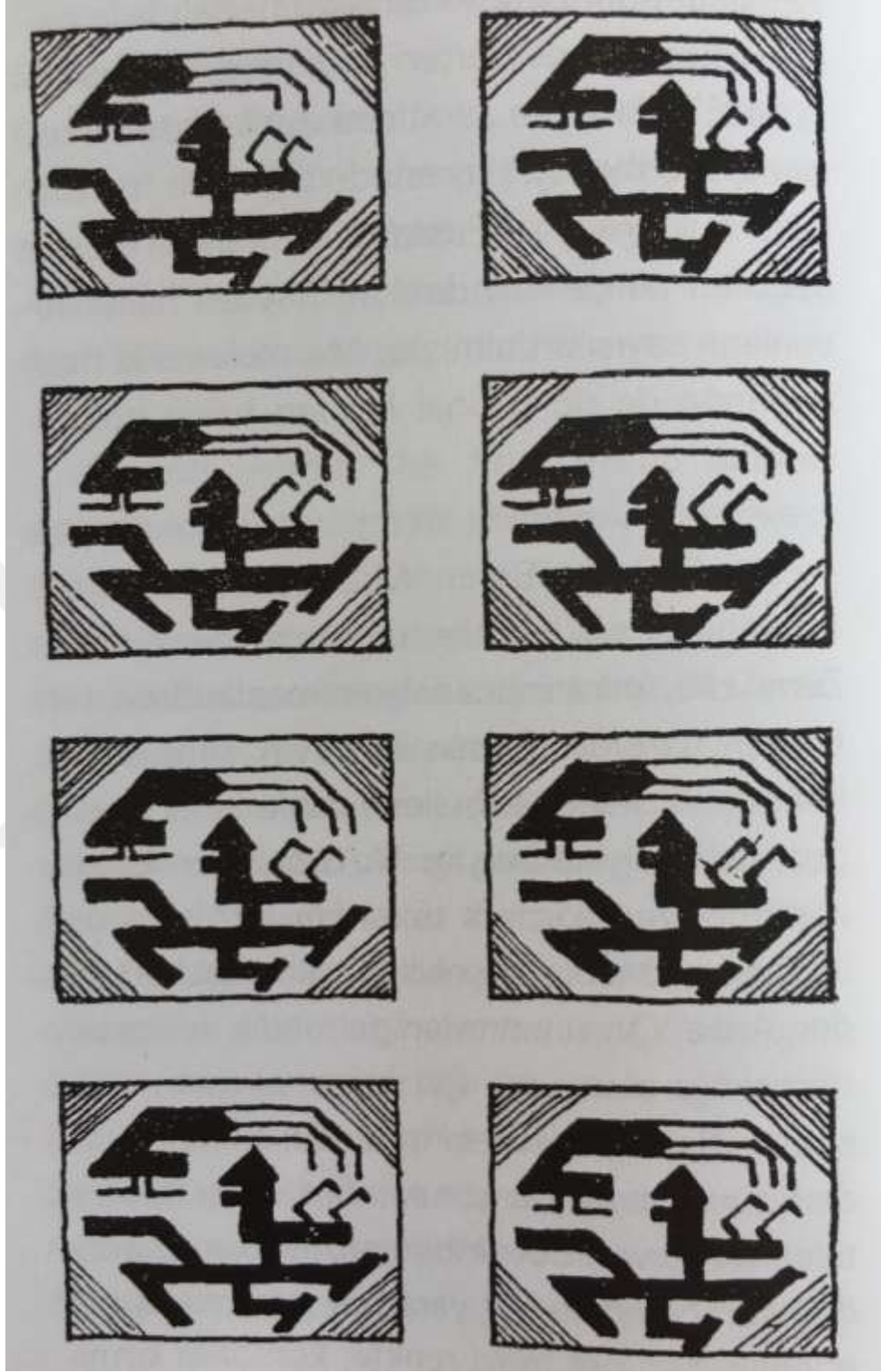
Fotoğraf 3.7. Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası, 15.yy. Fustat Eski Kahire'de bir antikacıda.
(Şerare Yetkin'den)

Çizim 3.3. Kufi Bordürlü Ming Halı Parçası, 15.yy. Fustat Kahire’de Bir Antikacıda. (Şerare Yetkin’den)

3.1.7. Kurt Erdmann’ın Ejder Figürlü Halı Parçası Çizim Denemesi

K. Erdmann; bu halı parçasının tamamlanma denemesinde, ölçülerine göre sekiz bölümlü dikdörtgenlere ayrılmış 2.90 x 3.60 m. boyutunda ejder figürlü bir halı olduğunu ifade etmiştir (Çizim 3.4).

Çizim 3.4. Ejder Figürlü Halı Parçası Çizim Denemesi.15. yy. (K. Erdmann'ın Tamamlama Denemesi). (O. Aslanapa'dan)

3.1.8. Fustat'ta Bulunan Ejder Figürlü Halı Parçası

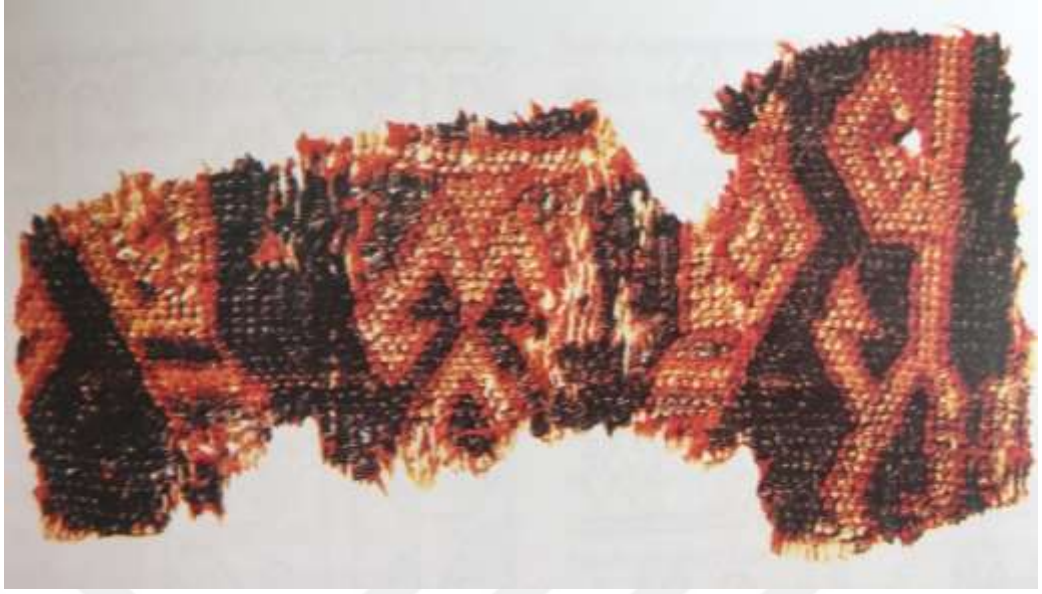
Fustat'ta ele geçen halı parçası, İsviçre Basel Völkerkunde Müzesi'nde sergilenmektedir (Aslanapa, 2005: 72). Diğer bir parça halıda da aynı kompozisyon görülmüştür. 15. yüzyıl boyunca Anadolu'da yapıp Mısır ve Avrupa'ya satılan bu halıların benzerleri Avrupa resimlerinde uygulanmıştır (Yetkin, 1974: 36-37). (Foto. 3.8).

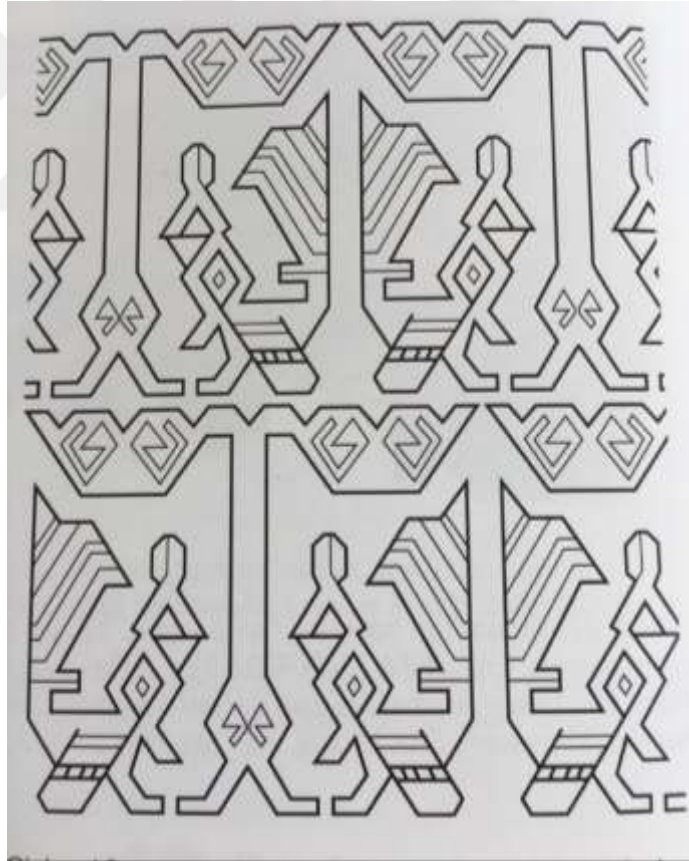
Fotoğraf 3.8. Fustat'tan Ejder Figürlü Halı Parçası. 15. yy. (Basel Völkerkunde Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

3.1.9. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası Ve Çizim

Fustat'ta bulunan halı parçalarından üçünde, hayvan figürleri görülmektedir. Fustat'ta bulunan iki parça halı, 15. yüzyıl ortasına tarihlendirilmekte ve Upsala'da Dr. C. J. Lamm'ın koleksiyonunda bulunmaktadır. Bugün ise İsveç'in başkenti Stockholm Statens Historiska Museum'dadır. Bu halıda, geometrik formlar uygulanmadan sonsuzluk prensibi ile dekoratif şekilde, stilize edilmiş hayvan figürlerinde farklılık ve bir o kadar girift bir kompozisyon görülmektedir. Bu halı parçasındaki kompozisyon daha çok kumaş desenine benzetilmiştir (Yetkin, 1973: 296). Bu iki halı parçasında Marby halısındaki gibi stilize ağacın iki tarafında birer kuş figür örneğinin farklı tarzda kompozisyonu görülmüştür (Foto. 3.9, 3.10), (Çizim 3.5, 3.6).

Fotoğraf 3.9. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı Parçası. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet). (O. Aslanapa'dan)

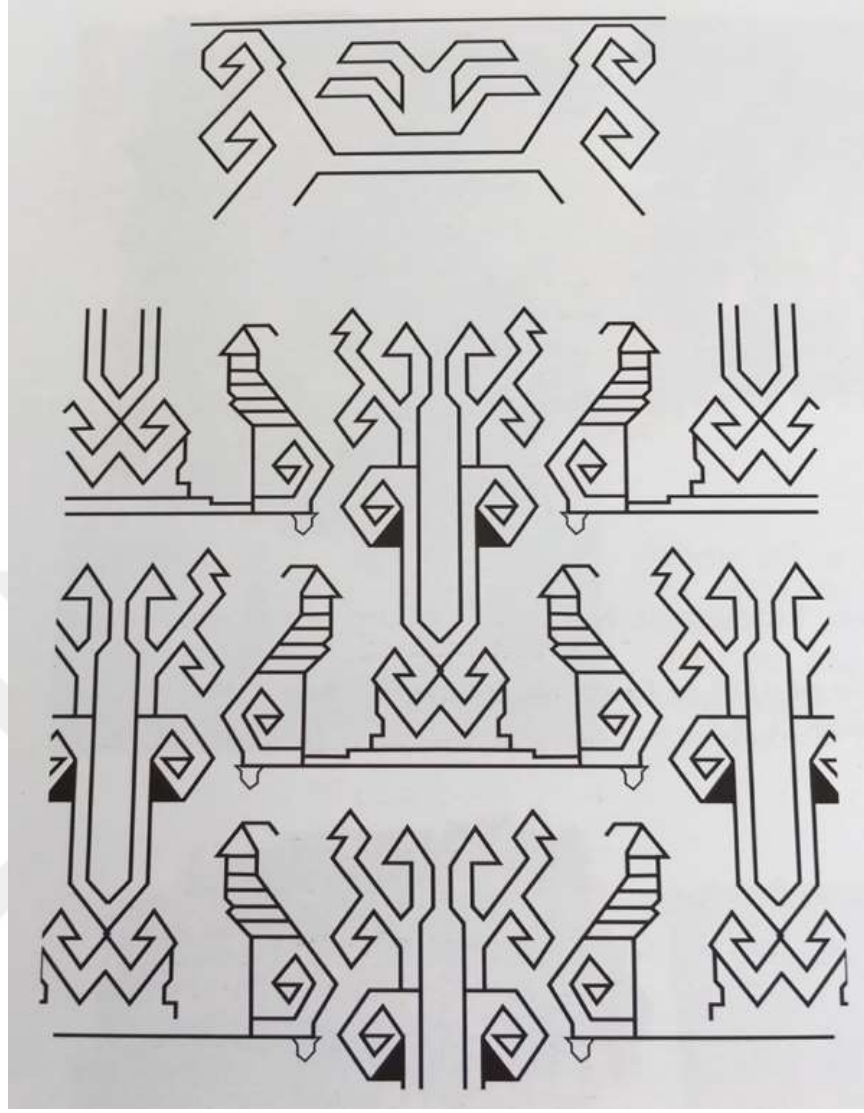

Çizim 3.5. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı Parçası. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet) (O. Aslanapa'dan)

3.1.10. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası Ve Çizim

Fotoğraf 3.10. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürlü Halı. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet) (O. Aslanapa'dan)

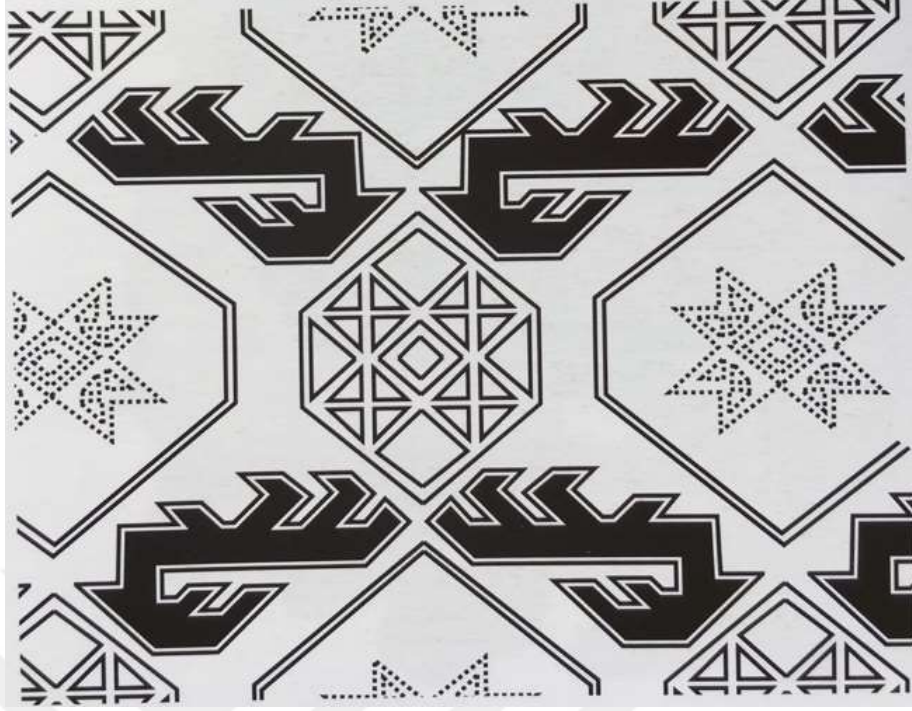
Çizim 3.6. Fustat'tan Bir Ağacın İki Tarafında İki Kuş Figürülü Halı Çizimi. 15. yy. Stockholm, (Statens Historiska Museet). (O. Aslanapa'dan)

3.1.11. Fustat'ta Bulunan Hayvan Figürlü Halı Parçası Ve Çizim

15. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Fustat'ta bulunan diğer iki parçadan daha eski olanı, üçüncü halıdır. İsveç Göteborg şehri Sanat Müzesinde sergilenmektedir. Parça halıda görülen kompozisyon ise geometrik örneklerin arasına yerleştirilmiş sekiz köşeli yıldızlar, iki çeşit sivri altıgenler arasına stilize dört ayaklı hayvan figürleri, her sırada karşılıklı çiftler halinde birbirine bakar şekilde sıralanmıştır (Aslanapa, 2005: 80-81). (Foto. 3.11), (Çizim 3.7).

Fotoğraf 3.11. Fustat'tan Dört Ayaklı Hayvan Figürlü Halı Parçası. 15. yy. İsveç'in Göteborg, (Sanat Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

Çizim 3.7. Fustat'tan Dört Ayaklı Hayvan Figürlü Halı Parçası. 15. yy. İsveç'in Göteborg, (Sanat Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

3.1.12. Hayvan Figürlü Halı (Marby Halısının Gelişmiş Örneği)

15. yüzyıl sonuna tarihlendirilen ve İstanbul Vakıflar Müdürlüğünün Yeni Camii Hünkar Kasrı'ndaki Vakıflar deposunda bulunmuş olan (Yetkin, 1973, 291), 2.21 x 1.53 m. Ölçülerinde, tüm halde bulunan, hayvan figürlü halı, Sultanahmet Hünkar Kasrı'nda, yeni kurulan Vakıflar Müzesinde sergilenmektedir. Halının nereye ait olduğu bilinmemekte, olup Ankara'dan getirildiği anlaşılmaktadır (Aslanapa, 2005: 81-88).

Halının bordürlerinde ve orta kısmında bir kaç yırtık bulunmakta, aşınmalar ve delikler görülmekte, bu yırtıkları da arışlar tutmaktadır. Arışlar, beyaz ve kahverengi iki yün iplikten bükülmüş olup argaçlar, kırmızı renkte iki yün iplikten bükülmüş, her düğüm sırasından sonra iki defa geçirilmiştir. Gördes düğümü ile yapılan 28 x 30 cm. ölçülerinde olan halı; 10 cm² 'de 740 düğüme sahiptir. Halı zemini, 1.36 x 1.10 m.'dir. Bitkisel boya ile yapılan halının rengi, canlı ve parlak olup zemin rengi kırmızıdır. Hayvan figürlü halı kompozisyonu; kırmızı zemine büyük iki dikdörtgene ayrılarak içlerine 7 cm. genişliğinde yeşil bordürlü büyük sekizgen yerleştirilmiştir. Bordürün içinde beyaz ve kırmızı baklavalılar olup beyazlar, kahverengi konturlu, çifte kancalı, kırmızıda ise karşılıklı çifte kancalar görülmektedir. Beyazda kırmızı dolgu, kırmızıda

sarı dolgu kullanılmıştır. Bordürün ve sekizgenlerin etrafı ise içten ve dıştan kırmızı, beyaz benekli ince şerit şeklinde etrafının çevrelendiği görülmektedir. Ayrıca ortadaki büyük sekizgenlerin etrafı sarı ve kırmızı benekli şeritlerle çevrelenmiştir. Sekizgenin tam ortasında stilize kancalarla belirtilmiş, ortasına yeşil köklü mavi renk bir ağaç, gövdesinde üç tane sarı renkli baklava motifleri, ortadaki ağacın karşılıklı iki tarafında ise beyaz renkte stilize 4 adet büyük kuş figürleri görülmektedir. Halının zemininde iki sekizgen içindeki hayvan figürlü kompozisyonlar, aynadan akseder gibi simetrik olarak görülmektedir (Yetkin, 1973: 291).

Halıda görülen kuşlar; uzun boyunlu, köşeli gövdeye sahip, kuyruk ve göğüs tüyleri kancalıdır. Başta sivri, kıvrık gagaları ve üç parçalı sorguçlar göze çarpmaktadır. Kuşun gövdesinde ise kırmızı, mavi hilal şeklinde dolgular, kanatların gövdeye bağlandığı kısımda yeşil renk dikdörtgen ve içinde kırmızı renk kancalı baklava şeklinde dolgu görülmektedir. Kanattan çıkan tüyler, beyaz ve mavi şeritler halinde, ikisi uzun boyuna doğru, ikisi kuyruğa doğru kıvrılmaktadır. Beyaz şeritlerin içinde, kahverengi benekler görülür. Kuşların etrafı ise kahverengi konturlüdür. Fakat alttaki sekizgen içinde bulunan kuşların kuyruğundaki kancalar, aşağı doğru kıvrık biçimdedir. Halıyı dokuyan kişinin isteyerek değişiklik yaptığı düşünülmektedir (Yetkin, 1973: 291).

Büyük sekizgenler içinde; ağacın alt ve üst iki tarafında köşelere doğru yerleştirilmiş olan mavi renkte 8 adet, stilize, dört hayvan figürü daha görülmektedir. Bunlar uzun boyunları ve kıvrık kuyrukları ile ejdere benzetilmiştir. Ejder figürlerinde gövde üstündeki kancalar boyna doğru kıvrılmaktadır. İçlerinde kırmızı ve yeşil dolgular, gözleri ise kırmızı renkte olup ikisinde de sarı renk kullanılmıştır. Halının başlangıç tarafındaki iki ejder figürü farklılık olup gözler belirtilmemiştir. Dikdörtgen içinde görülen sekizgenlerin köşesine yerleştirilen ejderler, dolgu farklarına rağmen aynı biçimdedir. Zemin rengi mavi, kancalı dolgular ise kırmızıdır. Büyük sekizgenlerin zemininde boşluklarda sarı, mavi ve beyaz dolgulu geometrik motifler görülmektedir (Yetkin, 1973: 292).

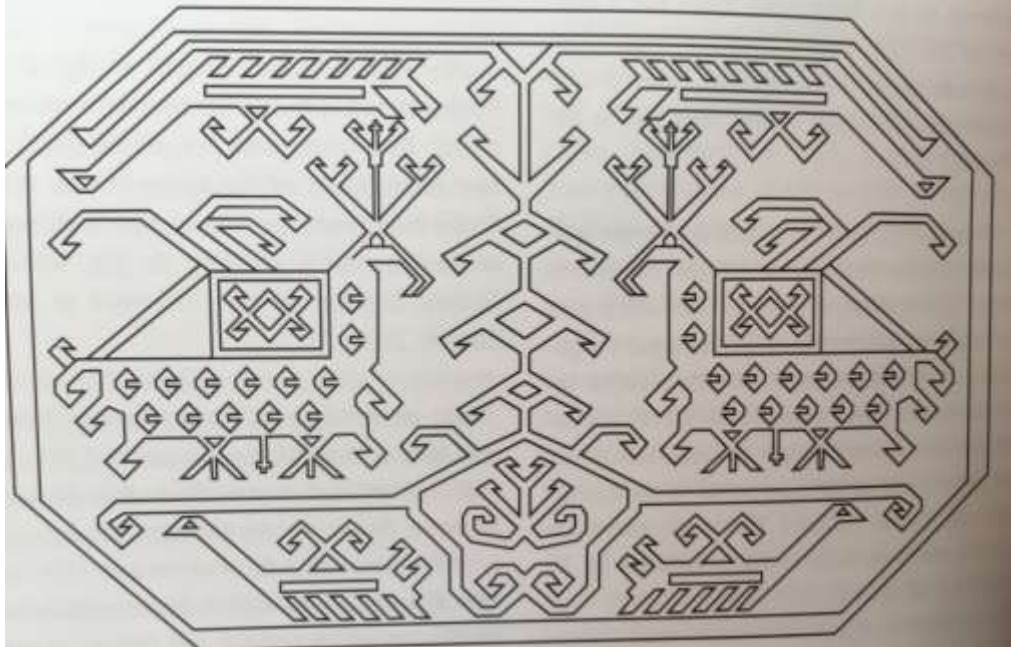
Halıda iki bordür vardır. Halının etrafını çevreleyen esas bordür ve halının zeminini ortadan iki dikdörtgene bölen bordür, 17 cm. genişliğindedir. Halının zeminini ortadan iki dikdörtgene bölüp, sekizgenler etrafında dikdörtgen bir çerçeve

oluşturmaktadır. Ortadaki esas geniş bordür, 8 cm. ve beyaz zeminlidir. Geniş bordür içerisinde sarı, mor, kırmızı, mavi altı köşeli yıldızların sıralandığı görülmektedir. Yıldızların içerisinde zıt renklerde dolgular ve aynı baklava dolgular yıldızların arasında da görülür. Çift kancalı dolgu motiflerle zenginleştirilip etrafları kırmızı ve kahverengi ile çevrelenmiştir. Sekizgenleri çevreleyen ince bordürde kahverengi zemin üzerine sarı, mor, kırmızı renkte köşeli ‘S’ lerden oluşan iç ve dış bordürle 4,5 cm. dar bordürler görülmektedir. Beyaz ve kırmızı benekli iki ince şeritlerle iç ve dış kontör oluşturulmuştur. Halının iki dar kenarında ise; 5 cm. beş şerit görülür. Kırmızı zemin ve mavi zemin üzerine mor, kırmızı, sarı köşeli ‘S’ motifleri kullanılarak 19 cm ince bordür olarak şeritler sıralanmaktadır (Yetkin, 1973: 292-293).

Bu halı; Hayvan Figürlü halılarından Marby halısının daha gelişmiş bir örneği olarak 15. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir. Farklı hayvan figürlerinin yepyeni bir anlayışla birleştiği bu kompozisyon, Avrupalı ressamı tarafından tasvir edilmemiş ve ilk defa rastlanan nadir bir örnektir (Aslanapa, 2005: 88). (Foto. 3.12, 3.13), (Çizim 3.8).

Fotoğraf 3.12. Hayvan Figürlü Halı Detay. 15. yy. İstanbul, (Vakıflar Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

Çizim 3.8. Hayvan Figürlü Halı Detay. 15. yy. İstanbul, (Vakıflar Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

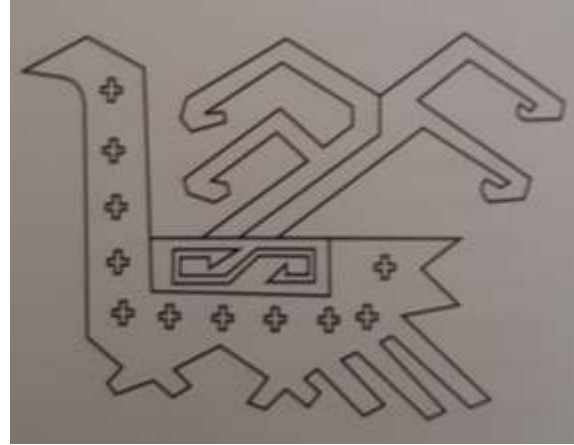
Fotoğraf 3.13. Hayvan Figürlü Halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) 15. yy. (İstanbul Vakıflar Müzesi), Env. 9. (O. Aslanapa'dan)

3.1.13. Horoz Figürlü Halı

Konya Mevlana Müzesi'nde bulunarak, 15. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen ve tablolarla resmedilmeyen tek örnek olan bu eşsiz halı, horozu andıran sade figürlü bir halıdır. Bu halıda zenginleştirilmiş kuş figürleri, çengeller, tepelikler ve ibikler görülür. Dört horoz figürünün on sıra halinde dizildiği farklı kompozisyonda, figürlerin rengi; koyu mavi, beyaz, kahverengi, yeşil, mor, renklerine göre diyagonal sıralanmaktadır. Kanatları, mavi, mor ve beyazdır. Figürün üzerinde renkli benekler, gövdesinde köşeli 'S' kıvrımları görülmektedir (Aslanapa, 2005: 88-89). (Foto. 3.14, 3.15), (Çizim 3.9).

Fotoğraf 3.14. Horoz Figürlü Halıdan Detay (O. Aslanapa'dan)

Çizim 3.9. Horoz Figürü (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 3.15. Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (Konya Mevlana Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

3.1.14. Konya’da Bulunan Hayvan Figürlü Halı

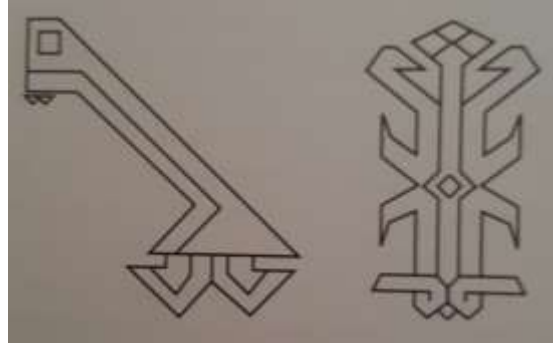
15. yüzyıl sonuna tarihlendirilen halı (Aslanapa, 2005: 89), Konya Alaeddin Camii’nden getirilmiş olup, şu an İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde sergilenmektedir. 1.20 x 1.32 m. ölçülerine sahip Gördes düğüm tekniği ile dokunmuş bu halıda, 10 cm²’ 32 x 32 olarak 1024 düğüm görülmektedir. Halı zemini 90 x 90 cm. ölçülerinde olup kırmızı renktedir. Halıda bitkisel boyayla yapılarak canlı renkler kullanılmıştır. Bordür ve zeminin önemli kısımlarında yırtılmalar ve delikler görülür ve halının bazı bölümleride yoktur. Halının tam orta kısmı sekizgen olup, koyu mavi renktedir. Sekizgenin etrafı içte, zemin kırmızı üstüne mavi, dışta ise kahverengi zemin üzerine sarı köşeli S’lerle iki çerçeve içine alınmıştır. Alt ve üst kenarlarda köşeli, S’lerin rengi değişmektedir. Aralarında kırmızı beyaz benekli şeritler ve en dış kenar, koyu mavi renkte olup Lotus şeklinde kancalı bir şeritle çevrelenmektedir (Yetkin, 1973: 293). Sekizgenin tam ortasında büyük haç şeklinde, beyaz renk bir motif görülür. Haçın kollarında mavi ve kırmızı, sekiz köşeli yıldızlar ortasında ise mor bir yıldız yer almaktadır. Haçın kolları arasındaki boşlukları, birbirine bakar durumda ikisi aşağıda, ikisi yukarıda, stilize birer kuş figürü doldurulmuştur. Kuşlar mor renktedir. Kuşların gövdesinde kırmızı dolgular, ayakları ve gözleri sarı renktedir. Bunları iki taraftan kırmızı renkte sivri kancalı bir şerit çevrelemektedir (Aslanapa, 2005: 91). Aşırı stilize edilmiş ve başları tam tepede olan ters istikamette çevrilmiş birer ejder figürü görülür. Tam ağızlarının hizasındaki kırmızı sarı çizgiler, ejderlerin ağzından çıkan alev temsili halıya dokunmuştur. Ejderler; ortadaki haç ve dört kuşun etrafında, altıgen bir çerçeve oluşturmuştur. Halının köşelerine koyu mavi renkte birer üçgen yerleştirilmiştir. Üçgenin içinde kırmızı renkte örgü motifi görülmektedir. Üçgenlerin etrafı açık mavi konturlu olup, uzun kenarında sivri kancalar vardır (Yetkin, 1973: 294).

Halı zemininin tam ortasındaki büyük sekizgenin alt ve üst kenarında mavi, kırmızı, sarı dolgulu daha küçük birer sekizgen görülür. Bunların iki tarafında ikişer motif daha yer alır. Bir ağacın iki tarafına yerleştirilmiş stilize birer kuş figürü vardır. Ağaçlar ve kuşlar mor, yeşil, sarı ve mavi renktedir. Ayrıca zemine beyaz, sarı, mor, mavi, yeşil, renkte dolgulu, küçük baklavaya benzer motifler uygulanmıştır. Halı bordürü iki tanedir. Halının etrafını çerçeve şeklinde çevreleyen asıl bordür 14 cm, genişlikte üç şerit görülür. Ortadaki esas bordür 8 cm genişliğindedir. Kırmızı zemin

üstüne beyaz renkte kufi yazıdan esinlenerek yapılmış olan örgülü kancalı bir motif vardır. Aralarında; mor, yeşil, mavi dolgular ve köşeli küçük S'ler görülür. Esas bordürü çevreleyen iç ve dış bordürler aynı olup beyaz ve kahverengi benekli iki ince şerit arasında uzanan mor, yeşil, mavi, kırmızı renkte köşeli S'ler sıralanmıştır. Halının iki kısa kenarında ise kırmızı zemin üzerine beyaz, yeşil, mavi dolgulu sivri üçgen şeklinde sıralanan bir bordür görülmektedir. Kırmızı argaç ve beyaz arışlarla 8 cm dokuma yapılmıştır (Yetkin, 1973: 293-294). (Foto. 3.16), (Çizim 3.10, 3.11).

Çizim 3.10. Ejder Figürü (O. Aslanapa'dan)

Çizim 3.11. Stilize Çifte Ejder ve Kuş Figürü (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 3.16. Hayvan Figürlü Halı, 15. yy. (Türk İslam Eserleri Müzesi), Env. 566. (O. Aslanapa'dan)

3.1.15. Carlo Crivelli Halısı

Budapeşte’de 15. yüzyıl sonlarından kalma 1.64 x 0.60 m. boyutunda, Dekoratif Sanatlar Müzesi (İpermüvezeti Museum)’de orijinal Crivelli halısının yarısı bulunmaktadır. Carlo Crivelli’nin Frankfurt ve Londra’daki tablolarında çok görüldüğü için bu tarz halılar “Crivelli halıları” adıyla tanınmaktadır. Halı zemini, sarı renktir. Sarı

zemin üzerine iki defa tekrarlanan on altı köşeli, iri yıldız motifi görülmektedir. Yıldızın altıgen biçimindeki büyük kollarında ilk hayvanlı halılarda görülen stilize kuşlar ve dört ayaklı hayvan figürleri işlenmiştir. Bordürde ise lacivert zemin üzerine kırmızı, sarı stilize yapraklar görülür (Aslanapa, 2005: 94-95). (Foto. 3.17).

Fotoğraf 3.17. Anadolu Hayvan Figürlü Yarım Parça Halı, 15. yy. Budapeşte, (Dekoratif Sanatlar Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

3.1.16. Crivelli Madalyonlu Seccade

Sivrihisar'da bulunmuş, Crivelli, geleneğindeki Madalyonlu Seccade, 16. yüzyıl sonuna tarihlendirilmektedir. Carlo Crivelli'nin tablolarında bu tarz halılar çok fazla görüldüğü için ressamın ismiyle tanınmıştır (Aslanapa, 2005: 95). Halının zemin rengi, nar çiçeği kırmızısıdır. Zeminde sadece Crivelli madalyonu içinde de hayvan figürleri vardır. Madalyonun kontörü sarı renk olup madalyonun dört kolunda lacivert zemin üzerine kırmızı dolgulu, sırtları birbirine dönük iki hayvan figürü görülmektedir. Madalyonun diğer dört kolunda ise zemin bordo renk olup yıldız motifi uygulanmıştır (Aslanapa, 2005: 95), (Foto. 3.18).

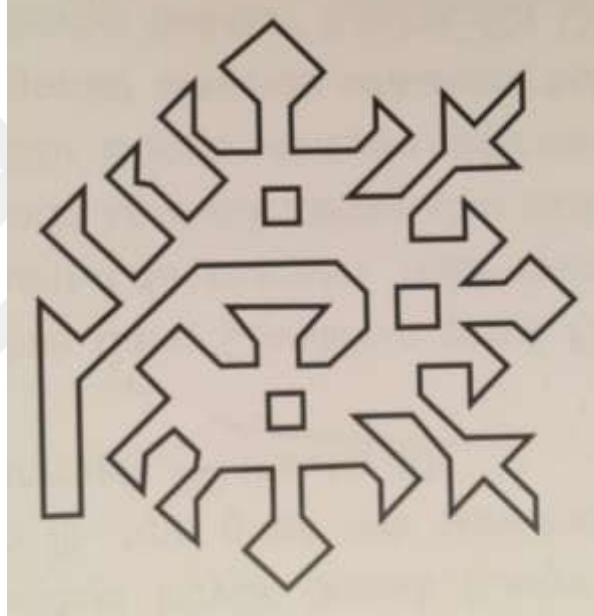

Fotoğraf 3.18. C. Crivelli, Madalyonlu Seccade, 16. yy. Sivrihisar. (O. Aslanapa'dan)

3.1.17. Ejder Figürlü Halı

15. yüzyıl sonu stilize ejder figürlü halı İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Env. No. 1036. 0,84x0,53 cm. ölçülerindeki halının nereden geldiği bilinmemektedir. Halı yıpranmış olup parça halindedir. Halı kompozisyonunda stilize ejder figürleri, diyagonal olarak kırmızı, sarı, yeşil renklerde sıralanmıştır. Zemin rengi lacivert, su (bordür) zemini kırmızıdır. Figürlerin üzerinde kahverengi konturlü beyaz benekler ve beyaz konturlü kahverengi benekler görülmektedir (Durul ve Aslanapa, 1973, 47-48). (Foto. 3.19), (Çizim 3.12).

Çizim 3.12. Ejder Figür Çizimi (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 3.19. Kazak grubu Azerbaycan, Ejder Figürlü Halı, 15. yy. İstanbul, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi). (Türk El Halısı Arşivin'den)

3.1.18. Akrep Figürlü Halı

15. ve 16. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Akrep figürlü halının, Güney Doğu Anadolu bölgesinde dokunduğu düşünülmektedir. 290 x 150 cm. A-134 Env. numaralı İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen Akrep figürlü halı, Divriği Ulu Camii'nden getirilmiştir (Bayram, 1998: 67-68). Halının zemin rengi siyah olup zemin üzerinde merkeze doğru iç içe kırmızı ve yeşil renklerde, stilize akrep figürleri görülmektedir. Sarı zeminli geniş suyunda (bordür) ise stilize ejder figürü olduğu ifade edilmiştir (Kardeşlik, 2011: 78-79). (Foto. 3.20,3.21).

Fotoğraf 3.20. Akrep Figürlü Halı, 15-16 yy. arası, (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi), (Halı Müzesi Arşivi'nden)

Fotoğraf 3.21. Akrep Figürlü Halı Detayı. 15-16. yy. arası (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi) (Halı Müzesi Arşivin'den)

3.1.19. Norveç Yastık Yüzü

15-16. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Norveç'te bulunmuş Stockholm Nurdiska Museet'de sergilenen yastıkda işleme olarak stilize Ejder ve Zümrüd-ü Anka mücadelesi görülmektedir. Zümrüd-ü Anka figürü, belirsiz bir şekilde görülse de Ejder figürü, açıkça fark edilir. Bu figürlerin canlandırılmış olması hayvan figürlü halıların, erken tarihlerde, İskandinav ülkelerinde tanınmış olduğunu göstermektedir (Aslanapa, 2005: 95). (Foto. 3.22).

Fotoğraf 3.22. Norveç Yastık Yüzü, 15-16. yy. Stockholm, (Nordenska Museum). (O. Aslanapa'dan)

3.2. YENİ KEŞFEDİLEN HAYVAN FİGÜRLÜ HALILAR

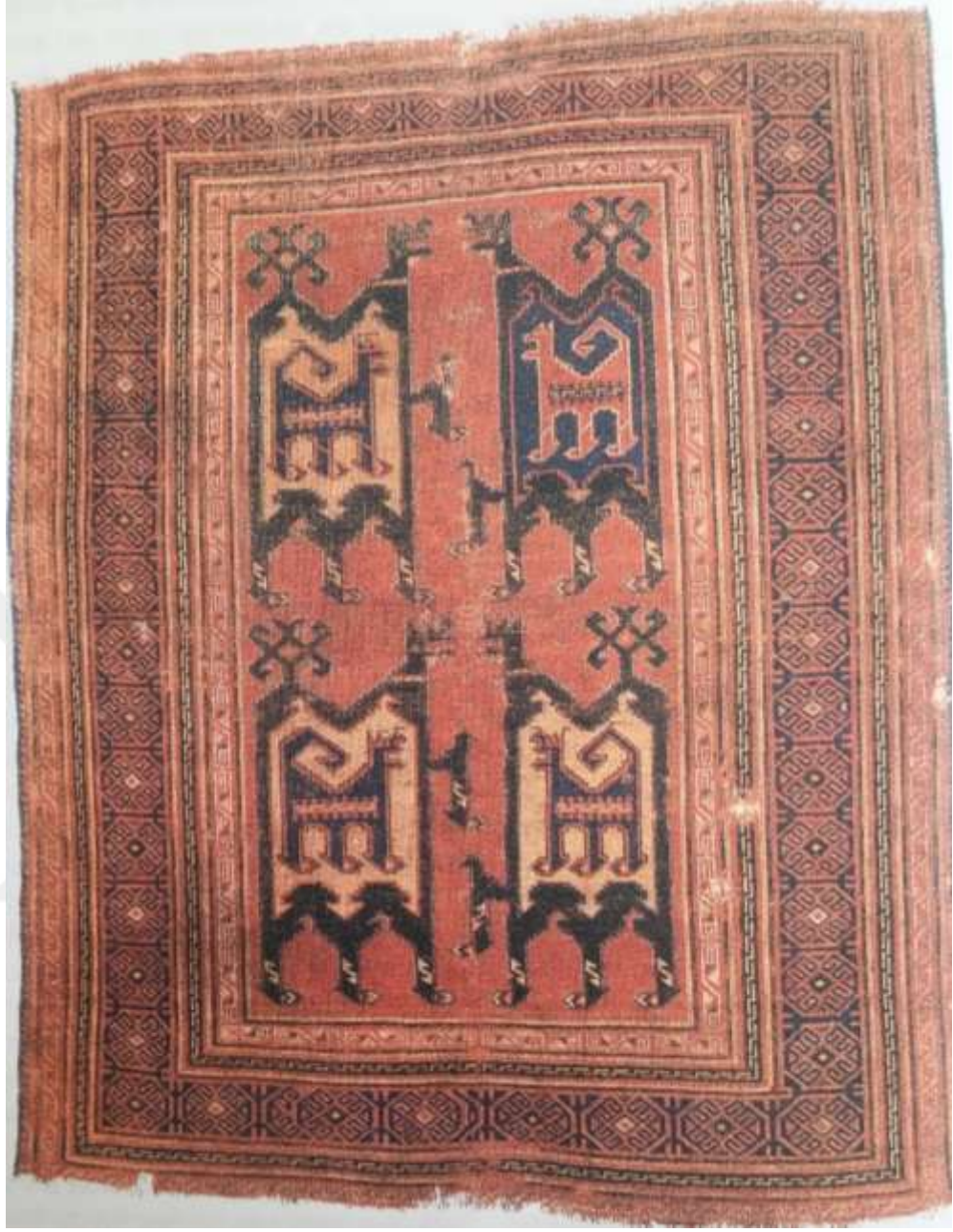
“Hayvanlı halılar” ismi ile tanınan Türk halıları, ilkin 14. yüzyıl Avrupa resminde İtalyan ressamların tablolarında görülürler. Tahmini 15. yüzyıl ortalarından, 1450’lere kadar devam etmiştir. 1990’da başlayan yeni keşif ve araştırmalar, bu bilgileri, yeni bir buluşla aydınlatmaktadır. Tibet Budist manastırlarından gelerek dünya müzeleri ve özel koleksiyonlarca astronomik fiyatlara satın alınan bu halılar da çok tuhaf, esrarengiz desenli “hayvan içinde hayvan” diyebileceğimiz figürler yanında bir tanesinde ileri derecede stilize edilmiş insan yüzü halı bulunmuştur. Araştırmalara göre; bu halılar 13. yüzyıl ortalarına işaret eder, Tibet’te bulunan dört eski hayvan halısı da Anadolu kaynaklıdır. Yünün cinsi, teknik ve renk yönünden diğer eski Anadolu Selçuklu halıları ile aynı özelliklerdedir (Aslanapa, 2005: 96).

Selçuklu döneminden kalan hayvan figürlü 4 halı; O. Aslanapa tarafından tanıtılmaktadır. Tibet’te bulunmuş 12 halı arasından hayvan figürlü 4 halının Anadolu’da sipariş üzerine dokunmuş olup Tibet’e götürüldüğü düşünülmektedir. Bulundukları yerden dolayı “Tibet grubu” diye adlandırılan halılar; yünlerin cinsi, teknik ve renk açısından diğer Anadolu Selçuklu halıları ile benzerlikler göstermektedir. Teknik analizlerin ardından bulunan bu halıların 12 ve 13. yüzyıldan kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum da figürlü halıların, Anadolu Selçuklular döneminde dokunmaya başladığını kanıtlar niteliktedir (Kardeşlik, 2012: 57). Halılar bulundukları yer ve koleksiyonerlerin ismi ile adlandırılmıştır. Çağan halısı, Kirchheim Koleksiyonu halısı, Bruşettine Koleksiyonu halısı, Eskenazi / Orient Stars halısı ve Çehre halısı şeklinde isimlendirilmişlerdir. Örneklerde halının zemini, dört eşit kare veya dikdörtgene bölünüp, bunlardan her birinde, iç içe yerleştirilmiş, hayvan figürleri kullanılmıştır. Bu halıların keşfedildiği 1990 yıllarına kadar, hayvan figürlü örneği bilinmeyen Selçuklu halılarında da hayvan figürlerinin dokunduğu anlaşılmıştır. Bu devirde Fred Çağan tarafından bu halılardan biri satın alındığında Tibet halıları grubunun keşfi ilk bilim dünyasına duyulmuştur. Tibet’te Çinlilerce tahrip edilen bu halının, Budist desenlerle süslü Selçuklu halılarının Beylikler dönemi hayvan figürlü halılarına öncülük ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır (Deniz, 2000: 25; Aslanapa, 2005: 96).

3.2.1. Çağan Eski Hayvanlı Halı

New York Metropolitan Müzesi'nce, 1990 Nepal Manastırından geldiği bildirilmektedir. Fred Çağan, Nepal halkı ve sanatı için büyük sevgi besleyen biri olarak yerli halı sanatının yeniden hareketlenmesi, canlanması için, büyük gayret göstermiştir (Aslanapa, 2005: 99-100).

Çağan Eski Hayvan Halısında tüm zemin kırmızı renkli olup; iç içe dört büyük, dört küçük hayvan figürü görülmektedir. Büyük lacivert renkteki hayvan figürü, karşılıklı olarak yer almıştır. Hayvanın kuyruğu ise karşılıklı çift kancalı tepelikli olup adeta stilize bir ağacı andırmaktadır. Hayvanların dördüncü bacakları, önden yukarı kalkık olup dizlerine küçük bir kuş oturtulmuştur. İçteki küçük hayvanların yüzleri, yukarı dönük ve başlarının üstünde küçük kulaklar görülür. Küçük hayvanların üçünün zemini lacivertken, biri kırmızı olup gövdesinde çengelli şerit dokunmuştur. Küçük hayvan figürünün kuyruğu, çengelle sonuçlanır, üç bacağı ise yere basmaktadır. Kırmızı zemin üzerinde fildişi renk, "S" dolgulu dikdörtgen ince bordür ile çevrilmektedir. Bu tarz bordür kompozisyonu bazı erken Konya halılarında ve Marby halısının iç bordüründe de görülmektedir. Bu halının teknik analizi 13. yüzyıl son çeyreğine tarihlendirilmiştir (Aslanapa, 2005a: 99; Aslanapa, 1997b: 15). (Foto. 3.23, 3.24).

Fotoğraf 3.23. Çağan Eski Hayvanlı Halı, 12-14. yy. (New York Metropolitan Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 3.24. Çağan Eski Hayvanlı Halıdan Detay. (O.Aslanapa'dan)

3.2.2. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı

Kaynaklarda, Tibet'te "iç içe hayvan figürlü" dört eski halının keşfedilmiş olduğu ifade edilmektedir. 1992 Kasım ayında bunlardan ikinci halı, Münih'te sergilendikten sonra yılın sonunda Eberhard Hermann tarafından Kirchheim ailesi koleksiyonu için satın alınmıştır (Aslanapa, 2005: 97).

Cenova'da Bruşettini Koleksiyonunda, yer alan ancak yayınlanmayan diğer hayvanlı halılardan biri, diğeri de yakın tarihte Milano'daki Eskenazi ve diğer firmalardan satın alınarak Orient Stars Koleksiyonuna katılmıştır. Bruşettini halısında, Çağan halısı gibi, fakat büyük boyda tek bir hayvan figürü vardır. Eskenazi / Orient Stars Koleksiyonu'ndaki daha büyük halı; her biri Bruşettini Halısındaki tek hayvan figürü ölçülerinde dört büyük hayvan figürlüdür. İki halıda da kufi bordür desenli ve bir ağacın iki tarafında karşılıklı ki kuş örneği ile benzerlikler vardır. İlk defa Orient Stars'ın makalesinde, Michael Franses tarafından bu dört erken hayvan halısı Çağan, Bruşettini ve Eskenazi halıları olarak yayınlanmışlardır. Böylece halı sanatına hizmet, canlılık ve büyük kaynak olmuştur O. Aslanapa, bütün bilgileri ondan aldığını belirtmiştir. Bulunan halıların hepsinde, benzerlik görülmektedir. Orient Stars Halısı ile birlikte hepsinde aynı büyüklükte hayvan figürleri vardır. Bruşettini Halısında "S" işaretli sekizgen dar şerit içinde, büyük mavi renkte iç içe hayvan figürü görülür. Hayvan yukarı bakar şekilde, başında küçük kulaklar veya boynuzlara sahip olup kuyruk, çengel biçiminde arkaya kıvrılmıştır (Aslanapa, 2005a: 100; Aslanapa, 1997b: 14; Franses, 1993: 263-269).

Eskenazi Halısı incelendiğinde, 173 x 310 cm. boyutlarında ve diğer halılardan büyük, boyunun biraz daha uzun olduğu belirtilmiştir. Halının üst kısmından yarım bordür ve alt kısımdan küçük parça eksiktir. Yıpranmış olmasına rağmen halının tasarımı belirgindir. Hayvan Figürlü simetrik bir halı olup zemini su yolu ile iki büyük dikdörtgene bölünmüştür. Su yolunda "meander motifi" kullanılmasıyla Bruşettini Halısına benzetilmektedir. Dikdörtgenlerin içinde ise hayvan içinde hayvan diye tasvir edilen yan yana sıralanmış başları birbirine bakar şekilde, dört ayaklı, kuyrukları kanca şeklinde kıvrık, ikişer stilize hayvan figürü görülmektedir. Halının zemin rengi, kırmızıdır. Üst sırada, soldaki büyük hayvan yeşil renkte, sağdaki büyük hayvan ise mavi renkte olup alt sırada, bunun tam tersi görülür. Büyük hayvanların başlarında

küçük boynuzlar veya kulaklar vardır. Küçük hayvan figürleri ikisi mavi, diğer ikisi de kırmızı renktedir. Zeminde Hayvan figürlerinin arasında diklemesine sıralanmış küçük kuşlar, Çağan halısındakinden daha doğal görünümlüdür. Büyük ve küçük hayvanların sıra halinde tüm uzun bacaklarında dizler dar bir şeritle işaretlenmiştir. Küçük hayvanlar, büyüklerinden farklı olarak üç bacaklıdır. Onlar gibi küçük kancaları da vardır. Büyük hayvan figürlerinin gövdesinde sarı zeminin üzerine kırmızı renkte başı aynı yöne bakan, üç ayaklı küçük hayvan figürü görülmektedir. Küçük figürün altındaki sarı zeminde alt sırada, çengel motifine ek olarak tepeye bir kuş oturtulmuş gibidir. Üst sırada ise çengelli kuyruğun tepesine baklava motifi yerleştirilmiştir. Figürün kuyruğu çengelli olup ağzında sıra sıra uzanmış baklava şeklinde zincir görülür. Zincirin sonu Poseidon'un asası ile bitirilmiştir. Geniş bordürde okunamayacak durumda kufi yazı görülmektedir. Küçük hayvan figürlerinin gövdesinde ise dikdörtgen biçimde, lacivert ve kırmızı renklerde kancalı motifler kullanılmıştır (Aslanapa, 2005a: 97; Aslanapa, 1997b: 14). (Foto. 3.25).

Fotoğraf 3.25. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı, 12-14. yy. (Orient Stars Koleksiyonu Karbon Testi). (O.Aslanapa'dan)

3.2.3. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı (Yarım)

Heinrich Kirchheim tarafından satın alındığında halı, çok iyi bir şekilde korunmuş olup anlatılanlara göre Tibet'te Çinli mühendisler Lhasa da Potala Sarayı'nın bodrumunu temizlediklerinde eski eşyalarla birlikte bu önemli parça halıyı da kamyonla yükleyip Lhasa Nehri'ne atmışlardır. Diğer halılar akıntıya sürüklenip giderken şans eseri bu halı kenara takılarak kurtarılmış ve hayvanlı halılar grubuna eklenmiştir (Aslanapa, 1997: 10). Halının sağ tarafında eksiklik olduğundan dolayı, Çağan Halısında ki gibi figürlerin karşılıklı tekrarlandığı düşünülür. Son derece yıpranmış ve üst taraftan eksik bir parçadır. Bu parçanın da ortadan yıpranıp parçalanmak üzere olduğu görülür. Kompozisyonundan anlaşıldığı kadarıyla halının üst kısmında hayvanın dört ayağı belirgindir. Bu da bize halıdaki figürün, Çağan halısındaki gibi, karşılıklı tekrarlandığını düşündürür. Yalnız kaç tane olduğu belli değildir. Halı zemin rengi kırmızı olup, iç içe büyük küçük dikdörtgen formda hayvan figürleri görülmektedir. Büyük hayvanlar lacivert, küçük hayvanlar kırmızı dolguludur. Büyük hayvan figürü dört ayaklı, başı sağa dönük, kuyruğu da kanca şeklinde kıvrıktır. Büyük hayvanın gövdesine sarı zemin üzerinde kırmızı renkte küçük üç ayaklı hayvan figürü işlenmiştir. Büyük hayvanla aynı yöne bakan içindeki küçük hayvan, çengel kuyruklu olup ağzında sıra sıra uzanmış baklava şeklinde zincir görülür. Zincirin sonu Poseidon'un asası ile bitirilmiştir. Zeminde küçük hayvan figürleri de vardır. Bordürde ise kufi yazı görülmektedir fakat yıpranmadan dolayı okunamayacak durumdadır (Aslanapa, 2005a: 96-97; Aslanapa, 1997b: 10). (Foto. 3.26).

Kirchheim Koleksiyonu'nda bulunan halının deseni tamamlanmamış hali ile Siena ekolünün Londra National Galeri'deki 15. yüzyıl başlarından kalan "Meryem'in Nikahı" tablosunda görülmektedir (Aslanapa, 2005: 96; Mills, 1996:)

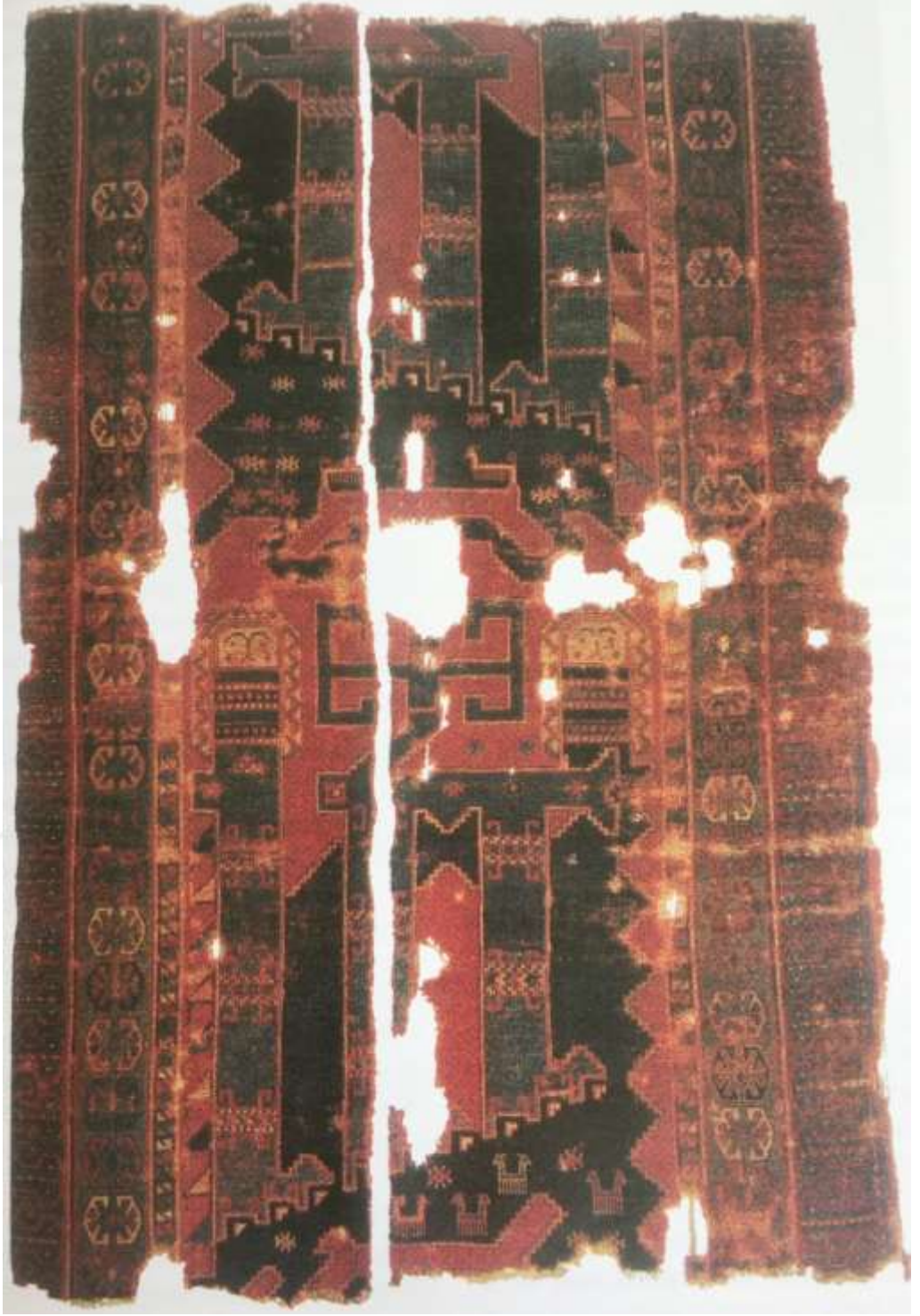

Fotoğraf 3.26. Eskenazi Eski Hayvanlı Halı (yapım), 12-14. yy. Anadolu, (Kirchheim Koleksiyonu), (O.Aslanapa'dan)

3.2.4. İnsan Yüzlü Hayvanlı Halı

Çehre Halısında (İnsan Yüzlü Hayvanlı Halı), diğerlerinden çok farklı bir kompozisyon oluşturulmuştur. Alt ve üst kısmı aşırı derecede yıpranmış halı, ortadan ikiye bölünmüştür. Kompozisyonda, birbiri üzerine iki yaratık, alt yarıda hemen tam desen, üstte ise bunun bir parçası, karşı yöne bakar şekildedir. Arka plandaki koyu mavi yaratığın, dört ince bacağı olup en ilgi çeken tarafı fildişi zeminde insan yüzüne veya belki kedi cinsine benzer şekillere yer verilmiş olmasıdır. Bunların uzun kaşları, yuvarlak gözleri, ince çizgili burunları ve kırmızı çeneleri, baştan omuzlara kadar uzanan saçları veya pençeleri dikkat çeker. Ön planda açık mavi renkte yaratıklar, daha soyut bir çeşit kübik görünüştedir. İlk bakışta bu yaratık ikiye bölünmüş olup bir bölümün iki bacağı vardır. Üçüncü bacak yukarı kalkık olabilir, büyük kuyruk karşılıklı iki dirsek kancaya benzer biçimde oluşturulmuştur. Diğer bölümün ise baş, ense ve ön bacak olduğu düşünülmektedir. Ön plandaki hayvanın başı, arka plandaki hayvanın başına benzetilmektedir. Başa bitişen bacağın arka tarafında, çeşitli renkte üçgenlerin uçları, küçük baklava örnekleri ile sonuçlanan ince saplar halinde uzanmaktadır. Halının üst bölümünde, arka plandaki hayvanın karnında, karşılıklı olarak birbirine bakan, bir çift tek başlı “tarak yaratık” kırmızı renkte uygulanmıştır. Arka plandaki lacivert hayvanın belinde halının alt tarafında dört tane iki başlı kuşa benzer “tarak yaratık” görülmektedir. Böyle “tarak yaratıkların 4. bin' den Susa seramiklerinde bulunduğunu Michael Franses daha önce belirtmiştir (Aslanapa, 2005: 103-104).

Eski Anadolu hayvanlı halılarındaki bu asil hatlar ve esrarlı kavram, 16. ve 17. yüzyıl boyuncada devam etmekte, fakat sonra tamamen kaybolmaktadır. Cami için yapıldığından figürsüz olan eski Konya halıları yanında, Budist halıları sipariş olarak gönderilen örneklere göre bu garip yaratıklar kompozisyonu ile hazırlanmış olabileceği belirtilmiştir. Sipariş olmadan, bu halıların Anadolu'da yapılıp Tibet'e gönderilmesi düşünülemez (Aslanapa, 2005a: 104; Aslanapa, 1997b: 16). (Foto. 3.27).

Fotoğraf 3.27. İnsan Yüzlü Hayvanlı Halı, 13-14. yy. Anadolu, (Kirchheim Koleksiyonu).
(O.Aslanapa'dan)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. 14. YÜZYIL AVRUPALI RESSAMLARIN TABLolarında HAYVAN FİGÜRLÜ TÜRK HALI ÖRNEKLERİ

4.1.1. Santissima Annunziata Kilisesinde “Hayvan Figürlü Halı”

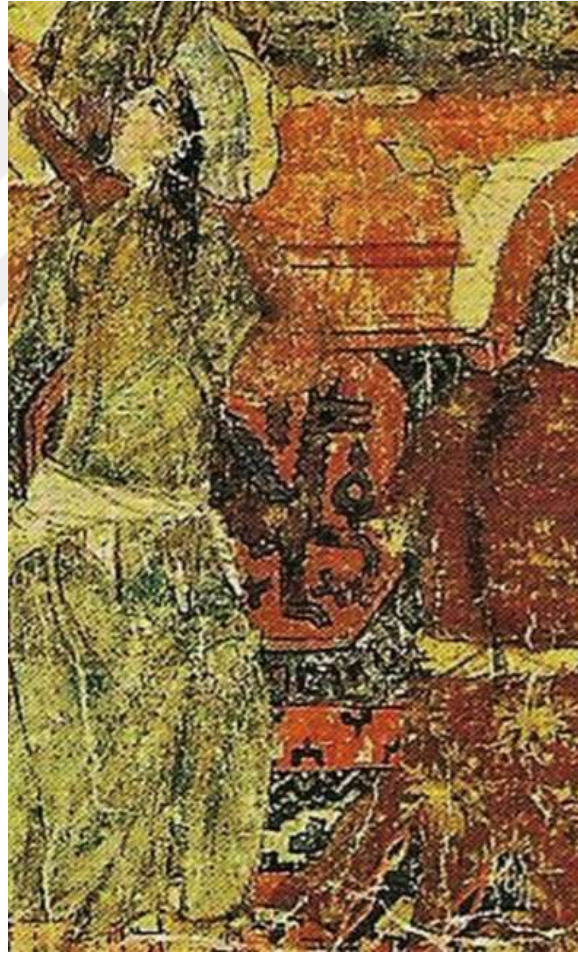
13. yüzyıl Avrupalı Ressamların tablolarında, Anadolu Hayvan Figürlü Halı tasvirlerine örnek, İtalya’nın Floransa şehrinde Santissima Annunziata kilisesindeki bir tasvirdir. Meryem’in Hz. İsa ile müjdelenmesi sahnesini gösteren 1252 tarihli resmin ressamı bilinmemektedir. İnanişaya göre, resim bir keşiş tarafından çizilmeye başlanmış ancak resmin güzel olmadığı düşüncesiyle keşiş resme devam etmekten vazgeçmiş ve resim melekler tarafından tamamlanmıştır. Kompozisyonda yere serilmiş şekilde gösterilen halı siyah, beyaz ve kırmızı renklerde çizilmiş; üst üste sıralanmış dikdörtgenler içerisinde kuş figürlerine yer verilmiştir http://www.azerbaijanrugs.com/mp/santissima_annunziata.htm (10.11.2017) (Foto. 4.1).

Fotoğraf 4.1. Santissima Annunziata Kilisesinde Hayvan Figürlü Halı Tasviri 13. yy. (1252), İtalya-Floransa

4.1.2. Demotte Şehnamesi Minyatüründe “Hayvan Figürlü Halı ve Çizimi”

14. yy ortasına tarihlendirilen Demotte Şehnamesi'nin, Washington Freer Gallery'de bulunan minyatüründe sağa dönük bir şekilde dört ayaklı hayvan figürü tasvir edilmiştir. Minyatürde görülen hayvan figürlü halı örneğinin Şehname minyatüründe resmedilmesiyle Anadolu'dan ihraç edilen halıdan kopya edildiği kesinleştirilmiştir (Kardeşlik, 2012, 56- 57). Orta Asya kökenli bu minyatürler, 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu hayvan figürlü halılar bu zamanda da varlığını göstermektedir. Hayvan figürlü halılarla benzerlik gösteren minyatürde görülen hayvan figürü, 1330 tarihinde ithal edildiği düşünülmektedir (Durul ve Aslanapa, 1973: 59). (Foto. 4.2), (Çizim 4.1).

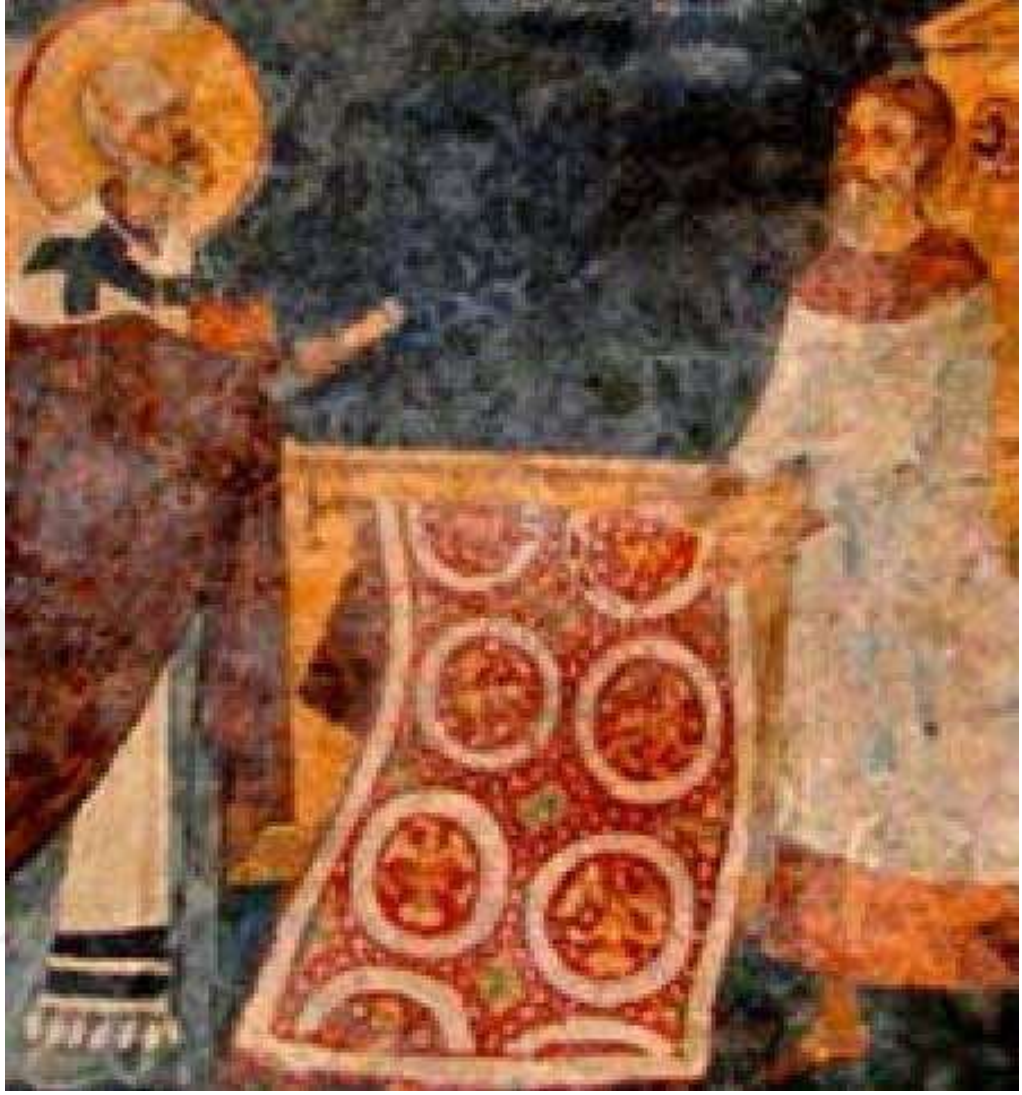
Fotoğraf 4.2. Demotte Şehnamesi Minyatüründe Hayvan Figürlü Halı, 14. yy. (1330), (Washington Freer Gallery). (www.filickr.com'dan)

Çizim 4.1. Demotte Şehnamesi Minyatüründe Hayvan Figürlü Halı Çizimi, 14. yy. (1330), (Washington Freer Gallery). (Y. Durul Ve O. Aslanapa'dan)

4.1.3. Aziz Nicholas Kilisesi Freskinde “Çift Başlı Kartal ve Aslan Figürlü Halı”

13. yüzyıl Bulgaristan'da Aziz Nicholas kilisesinde resmedilen bir freskde 1258 tarihinde yapılan hayvan figürlü bir halı detayı bulunmaktadır. Kompozisyonunda, daireler içerisinde aslan ve çift başlı kartal figürleri resmedilmiştir. Genel kompozisyon itibariyle halının, bir hediye olarak sunulduğu düşünülmektedir (Kardeşlik, 2013: 46). (Foto. 4.3).

Fotoğraf 4.3. Aziz Nicholas Kilisesi Freskinde Çift Başlı Kartal ve Aslan Figürlü Halı Tasviri, 13. yy. (1258), Bulgaristan (www.azerbaijanrugs.com'dan)

4.1.4. Simone Martini'nin "Aziz Lui" Tablosu

Simone Martini'nin 1317 tarihli, Napoli S. Lorenzo Kilisesi'nde bulunan, Aziz Lui (Aslanapa, 2005: 66-67). tablosundaki tahtın altına serili halıda, dikdörtgenler içine yerleştirilmiş, stilize çift başlı kartala benzetilen figürler görülmektedir. Tablodaki halı yine en erken kuş ve kartal figürlü tasvirlerden olan hayvan figürlü halıların temeli 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Kardeşlik, 2013: 47; Aslanapa, 2005: 67). (Foto. 4.4).

Fotoğraf 4.4. Simone Martini, Aziz Lui, S. Lorenzo Kilisesi, 14. yy. (1317), Napoli. (Tuğçe Diri'den)

4.1.5. Lippo Memmi'nin “Meryem ve Çocuk İsa” Tablosu

14. yüzyıl Lippo Memmi'nin Berlin'de Devlet Sanat Müzesi'nde sergilenen (1340-1350) tarihli Meryem ve Çocuk İsa tablosundaki yere serili halıda, kuş figürleri resmedilmiştir. Kompozisyonda stilize bir ağacın iki tarafında birbirine bakan kuşlar, açık kırmızı zemin üzerinde köşeleri kesik dikdörtgenler içine yerleştirilmiştir. Krem rengi bölümler ayrı ayrı sıralanmış olup, arada kalan zemin bölümleri ayırarak mavi renkte rozetler görülmektedir. Köşe boşlukları, baklava biçiminde olup kolları dairesel kıvrımlı, mavi gamalı haçlar yer alır. Sekizgenler içinde krem rengi üzerinde beyaz ve mavi benekli koyu kırmızı iki kuş, dalların ucu mavi noktalı bir ağacın iki yanında arkaları dönük ve başlar geri çevrilmiş halde resmedilmiştir (Aslanapa, 2005: 67). (Foto. 4.5).

Fotoğraf 4.5. Lippo Memmi'nin “Meryem ve Çocuk İsa” Tablosu, 14. yy. (1340-1350), Berlin, (Devlet Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri'den)

4.1.7. Sano Di Pietro’nun “Meryem’in Nikahı” Tablosu

14. yüzyıl Roma Pinacoteca Vatikan’da bulunan, Sano di Pietro’ya ait “Meryem’in Nikahı” tablosunda, zemine serili halıda, sıralanmış sekizgen bölmelerin içine, stilize bir ağacın iki tarafında, birbirine bakan iki kuş motifi resmedilmiştir (Yetkin, 1974: 28). (Foto. 4.6).

Fotoğraf 4.6. Sano di Pietro’nun, “Meryem’in Nikahı” Tablosu, 14. yy. Roma, (Pinacoteca Vatikan). (www.azerbaijanrugs.com’ dan)

4.1.8. Giotto di Bondone “Stefaneschi’nin Triptiki” Tablosu

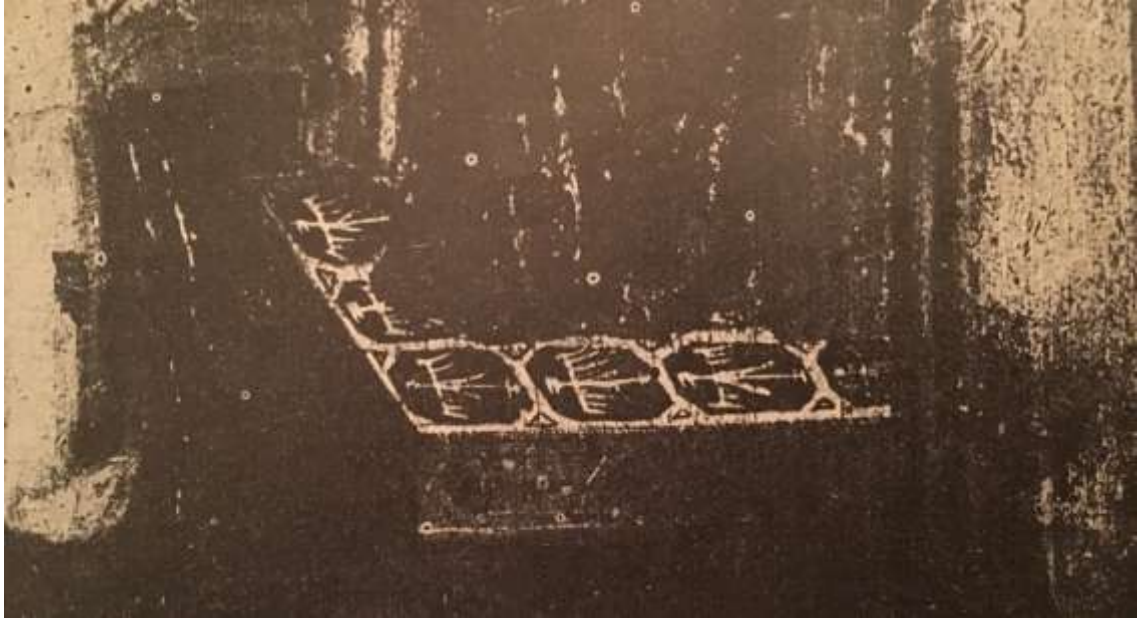
14. yüzyıl başlarında Giotto di Bondone tarafından Vatikan’da Stefaneschi Triptiki tablosunun tarihi, kesin bilinmemekte olup 1300-1320 tarihleri arasında yapıldığı tahmin edilmektedir. Tabloda yere serili halıda; büyük dikdörtgen bölmeler içinde, stilize tek başlı kartal figürleri resmedilmiştir. Bunun en erken hayvan figürlü halı tasviri olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Kardeşlik, 2013: 47). (Foto. 4.7, 4.8, 4.9).

Fotoğraf 4.7. Giotto di Bondone “Stefaneschi Triptiki” Tablosu, Tek Kartallı Halı Tasviri, 14. yy. (1300-1320), Vatikan. (Tuğçe Diri’den)

Fotoğraf 4.8. Giotto di Bondone “Stefaneschi Triptiki” Tek Kartallı Halı Tasviri Detay. 14. yy. (1300-1320), Vatikan. (Tuğçe Diri’den)

Fotoğraf 4.9. Tabloda Yere Serili Olan Kartal Figürlü Halı. (K.Erdmann’dan)

4.1.9. Lippo Memmi “Meryem ve Çocuk” Tablosu

Meryem ve Çocuk tablosundan detay bulunan örneğin, ressamı bilinmemektedir. Berlin Müzesinde sergilenen (1350) tarihli tabloda, (http://www.azerbaijanrugs.com/mp/unknown_berlin_virgin_&_child.htm, (10.11.2017), yere serili şekilde görülen

halının zemininde, diyagonal şekilde dizilmiş sekizgenler içine yerleştirilen çift başlı kartal figürleri sekizgenler dışında ise geçmeli motifler görülmektedir. Halının zemin rengi siyah ve sekizgenlerin içi kırmızı olup, bazılarında kartallar sarı ve beyaz renkte resmedilmektedir (Foto. 4.10).

Fotoğraf 4.10. Lippo Memmi, Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Tasviri, 14. yy. (1350) (Berlin Müzesi) (www.azerbaijanrugs.com'dan)

4.1.11. Niccolo Di Buonaccorso'nun "Meryem'in Nikahı" Tablosu

14. yüzyıl Niccolo di Buonaccorso'nun National Gallery, Londra'da bulunan (1370) tarihli Meryem'in evlenme sahnesinde, yere serili olan halı, dikdörtgenlere bölünmüş olup zeminde sarı ve kırmızı renkler görülmektedir. Dikdörtgen alanlar içine; başı arkaya dönük, stilize horoz motifine benzeyen, tek bir kuş figürü resmedilmiştir.

Figürlerin rengi zeminle beraber sarı, kırmızı olarak değişmektedir. Yani sekizgenin iç zemini sarı, figür rengi kırmızıdır (Aslanapa, 2005: 67-68). (Foto. 4.11, 4.12).

Fotoğraf 4.11. Niccolo di Buonacorso, “Meryem’in Nikahı”, 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa’dan)

Fotoğraf 4.12. Niccolo di Buonacorso, “Meryem’in Nikahı” Detay. 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (Tuğçe Diri’den)

4.1.12. Sano Di Pietro’nun “Meryem’in Nikahı” Tablosu

Sano di Pietro’nun Meryem’in nikahı sahneli tablosunda, yere serili olan halının zemininde, iç içe stilize hayvan figürleri resmedilmektedir. Kırmızı zeminli halıda siyah renkte kalın bordürlü hayvan figürü ile onun içerisinde, sarı renkte hayvan figürü, görülmektedir. Halının bordür zemini siyah renkte olup içindeki karakteristik Selçuklu kufi yazısı sarı renktedir. Bu halıda görülen serbest hayvan figürleri belki de ressamın acemiliğini veya hayali bir kompozisyon uyguladığını düşündürmektedir (Kardeşlik, 2013: 48-49). (Foto. 4.13).

Fotoğraf 4.13. Sano di Pietro'nun, "Meryem'in Nikahı" Detay. (O. Aslanapa'dan)

4.1.13. Ambrogio Lorenzetti'nin "Tahtta Meryem Ve Çocuk İsa" Tablosu

Siena'da 14. yüzyıl (1319-1347) tarihlerinde bulunan, Ambrogio Lorenzetti'nin tablosunda, Taht üzerinde Meryem ve çocuk İsa, azizlerle birlikte resmedilmiştir. Tahtın altında yere serili vaziyetteki halıda bölümlere ayrılmış sekizgen içlerine birer dolgulu açık-koyu dört ayaklı hayvan başları arkaya dönük, kuyruğu geri kıvrılmış hareket halinde bir pars figürü resmedilmiştir.

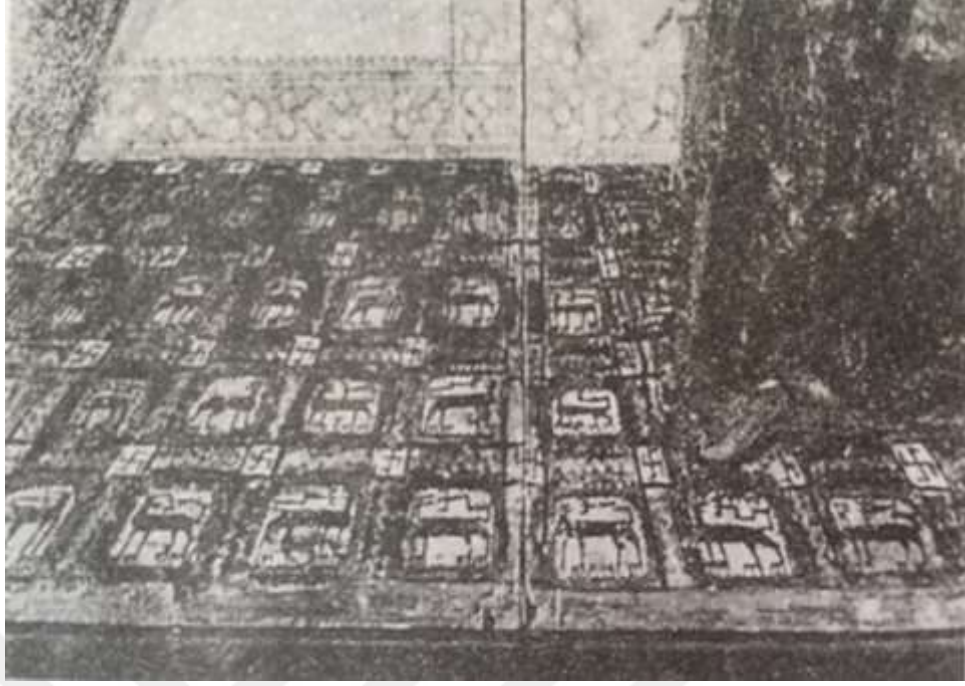
https://www.academia.edu/8813005/AVRUPA_RESMİNDE_TÜRK_HALISI (10.11.2017). Bu tablo önceden Münih Bear Koleksiyonunda iken, şimdi Bern'de Abec Vakfi'nda, bulunmaktadır (Aslanapa, 2005: 69). (Foto. 4.14).

Fotoğraf 4.14. Ambrogio Lorenzetti'nin "Tahtta Meryem ve Çocuk İsa" Tablosu, 14. yy. (1319-1347), Bern, (Abec Vakfı). (O. Aslanapa'dan)

4.1.14. Berlin Schlossmuseum'da "Müjde" Tablosu

14. yüzyıl (1345) tarihli Müjde (Tepşir) tablosu, kime ait olduğu bilinmemektedir. Berlin Schlossmuseum'da bulunan yere serili halının, Siena okulu Müjde (Tepşir) tablosu detayında kare bölmelerin içinde başı geriye dönük, kuyruğu arkadan öne uzanmış, yürüyen, dört ayaklı hayvan figürleri görülmektedir. Değişik yönlerde dolgulanmış karelerin köşelerinde, gamalı haç motifleri resmedilmiştir. Buna benzer halıların orijinalinin bulunmadığı ifade edilmiştir (O. Aslanapa, 2005: 69). (Foto. 4.15).

Fotoğraf 4.15. “Müjde” Tablosu (1345), (Berlin Schlossmuseum) (O. Aslanapa’dan)

4.1.15. Pietro Gerini’nin Aziz Matyas Freskinde “Halı Masa Örtüsü”

14. yy. Prato, S. Francesco da Nicola Kilisesi’nde Pietro Gerini’nin aziz Matyas freskinde, halı, masa örtüsü olarak diğer örtünün altından görülmektedir. Köşeleri kesik dikdörtgen içerisinde karşılıklı iki kuş kompozisyonu ile birinde koyu üzerine açık, diğerinde açık üzerine koyu renk figürlerle dolgulanmıştır. Geometrik figürlerin sıralandığı bordür de kuş figürleri görülmektedir (Aslanapa, 2005: 70). (Foto. 4.16).

Fotoğraf 4.16. Niccolo di Pietro Gerini'nin, Aziz Matyas Freskinde "Halı Masa Örtüsü" Tasviri, 14. yy. (1380), Prato, İtalya, (San Francesco Kilisesi). (Tuğçe Diri'den)

4.1.16. Gentile Da Fabriano'nın "Müjde" Tablosu

New Jersey'de Barbara Piasecka Johnson Koleksiyonunda bulunan, Gentile Da Fabriano'nın 15. yüzyıl (1423-1425) tarihli "Müjde" Tablosunda görülen hayvan figürü vardır. Tabloda, yere serili olan halıda, kırmızı, koyu yeşil zeminli dikdörtgen bölmelerin içerisinde, beyaz renkte hareketli hayvan figürleri görülmektedir (Foto. 4.17-4.18).

Fotoğraf 4.17. Gentile da Fabriano'nun "Müjde" Tablosu, 15. yy. (1423-1425)
(www.fabrianostorica.com'dan)

Fotoğraf 4.18. Gentile da Fabriano'nun "Müjde" Tablosu Detay. 15. yy. (1423-1425)
(www.fabrianostorica.com'dan)

4.1.17. Matteo Di Giovanni’ın Avignon Papalık Şatosundaki Freskte “Hayvan Figürlü Halı”

14. yüzyıl Avignon Papalık Şatosunda Matteo di Giovanni tarafından yapılmış bir freskte halı tasvirine yer verilmiştir. Bu freskte görülen halıdaki figürler çok zor seçilmekle birlikte kuş figürlerine benzetilmektedir (Yetkin, 1974: 31). Dönemin Papasının çok sevdiği ve yanından ayırmadığı halı bir görüşe göre freskte yer alan 14. yüzyıl halısıdır (Erdmann, 1958: 100). Freskte yer alan 14. yüzyıl halısının dönemin Papası II. Johann için özel önemi olduğu söylenen halı olabileceği ifade edilmiştir. Rivayetlere göre, Papa II. Johann üzerinde kuş figürleri bulunan halısını çok sevmiş ve yanından ayırmamıştır (Foto 4.19).

Fotoğraf 4.19. Matteo di Giovanni’ın, Avignon Papalık Şatosundaki Freskte Hayvan Figürlü Halı Tasviri. (K. Erdmann’dan).

Aynı dönemde, karelerin içi kuşla değil, dört ayaklı hayvan figürleri ile doldurulmuş halılara rastlanmaktadır. Bu tarz figürlü halılara 14. ve 15. Yüzyıl içinde rastlamak mümkündür. Bu dönemde “Anadolu Hayvan Halılarının” Batı Anadolu’da imal edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceye göre söz konusu dönemde Batı Anadolu, Bizans topraklarının parçası olduğu için bu halılarda kullanılan figürlerde Bizans kumaşlarının etkisi görülmektedir (Erdmann, 1958: 100-101).

4.1.18. Giovanni Di Paolo’nun “Santa Katarina’nın Avignon Papasını Ziyareti” Tablosu

Giovanni di Paolo’nun (Milli Müzesi) Madrid’de <https://www.museothyssen.org/en/collection/artists/paolo-giovanni-di/st-catherine-pope-avignon>, (03.01.2018),

sergilenen Brüksel Stocklet koleksiyonunda bulunan yaklaşık (1440) tarihli Siena'lı Santa Katarina'nın 14. yüzyıl Avignon Papalarından (Yetkin, 1974: 31; Aslanapa, 2005: 70-71). XII. Benedik'i ziyaretini canlandıran resminde Papa'nın tahtı altına serili olan Anadolu hayvan halı tasvirindeki figürlerin her bölümünde yalnız bir kuş yer alacak şekilde sıralanan figürler resmedilmiştir (Foto. 4.20). Sarı renkli zemin üzerine ve geometrik bölümlere yerleştirilen kuş figürlerinin kuğu olduğu görüşü de dile getirilmiştir (Aslanapa, 2005: 70-71); (Yetkin, 1974: 31). Figürlerin kuğu olduğu görüşü, Papa XII. Benedikt'e isnat edilen bir hikayeye dayanmaktadır. Rivayete göre; halı merakı ile tanınan Papa, papağan ve beyaz kuğu desenli halısını özellikle sevmekte ve bu halısının tahtının önünde sürekli serili olmasını isterdi. Tabloda yer alan hayvan figürlü halıda sıralan figürlerin her bölümünde yalnız bir kuş figürü olarak resmedilmiş olması, bu görüşü destekler niteliktedir (Aslanapa, 2005: 71; Yetkin, 1974, 31-32).

Fotoğraf 4.20. Giovanni Di Paolo'nun, Santa Katarina'nın Avignon Papasını Ziyareti Tablosu 14. yy. (1440) Madrid, (Milli Müze). (www.museothyssen.org)

4.1.19. Jaume Huguet'in “Horoz Figürlü Halı” Tablosu

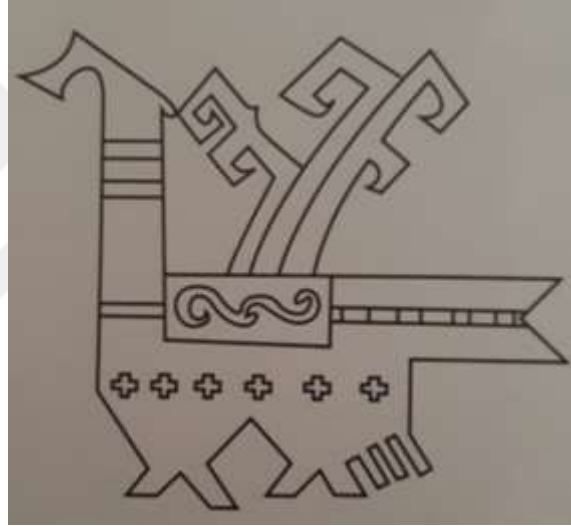
15. yy. İspanyol ressam Jaume Huguet'in, Barselona şehrindeki Katalonya Sanat Müzesi'nde bulunan (1455-1456) tarihli bir tablosunda, Horoz figürlerine aşırı derecede benzeyen hayvanlı halı tasviri bulunmaktadır. Halıdaki figürler Konya Mevlana müzesinde stilize horoz figürü bulunan halı parçasına benzemekle birlikte figürler Konya'daki halının aksine sağa dönük şekilde yerleştirilmiştir. Figürler, Mevlana müzesinde yer alan Konya halısındaki boyun, kanat ve gövde ölçülerine göre küçük farklılıklar arz etmektedir. Bordür ise Konya'daki halıdan farklı olarak çok köşeli yıldızların kare bölümler halinde sıralanması şeklinde oluşturulmuştur. Halının zemin rengi sarı olup, figürler kırmızı renktedir (Aslanapa, 2005: 89). (Foto. 4.21, 4.22), (Çizim 4.2).

Fotoğraf 4.21. Jaume Huguet'in, Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (1455-56), Barselona, (Katalonya Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri'den).

Fotoğraf 4.22. Jaume Huguet'in, Horoz Figürlü Halı Detay. 15. yy. (1455-56), Barselona, (Katalonya Sanat Müzesi). (Tuğçe Diri'den).

Çizim 4.2. J. Horoz Figürü (O. Aslanapa'dan)

4.2. 15. YÜZYIL AVRUPALI RESSAMLARIN TABLOLARINDA HAYVAN FİGÜRLÜ TÜRK HALI ÖRNEKLERİ

4.1.1. Domenico Di Bartolo Freskinde “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi”

15. yüzyıl Siena’da Domenico di Bartolo’nun (1440-1444) tarihlerinde Ospedale Spedale Santa Maria Della Scala’da yaptığı freskin “Öksüzlerin Evlenme” sahnesinde halı sekiz bölüme ayrılmış olup Ming halısındaki Ejder ve Zümrüd-ü Anka mücadelesi kompozisyonu görülmektedir (Aslanapa, 2005: 73). (Foto 4.23, 4.24).

Fotoğraf 4.23. Domenico Di Bartolo Freski “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi” Tasviri, 15. yy. (1440-1444), (Ospedale Spedale Santa Maria Della Scala) (Tuğçe Diri’den).

Fotoğraf 4.24. Domenico Di Bartolo Freski “Öksüzlerin Evlenme Sahnesi” Detay. 15. yy. (1440-1444), (Ospedale Spedale Santa Maria Della Scala) (O. Aslanapa’dan).

4.1.2. Domenico Morone'nin "Aziz Vincenzo Ferrerio'nun Hayatı" (Ejder-Zümrüd-ü Anka Figürlü Halı) Tablosu

15. yüzyıla tarihlendirilen Domenico Morone'nin Tablosu, Modena'lı ressam Bortolomeo Degli Erri'nin, Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde bulunan "Aziz Vincenzo Ferrerio'nun hayatı", (1470) tarihli tablosunda, pencere kenarından sarkan küçük ejder figürlü halı tasviri görülmektedir (Aslanapa, 2005: 73). Halı kompozisyonunda Ejder ve Zümrüd-ü Anka'nın mücadelesi ile Ming halısına benzetilmektedir (Foto. 4.25).

Fotoğraf 4.25. Domenico Morone'nin "Aziz Vincenzo Ferrerio'nun Hayatı" (Ejder-Zümrüd-ü Anka Figürlü Halı) Tablosu, 15. yy. (1470), Viyana (Sanat Tarihi Müzesi). (O. Aslanapa'dan).

4.1.3. Jacopo Bellini “Müjde” Tablosu

Dr. John Mills; Avrupalı ressamaların Floransa resimlerinde, 15. yüzyılın ortalarında sekiz örnek ardından iki örnek daha olduğunu ifade etmiştir. Flaman resimlerinde de Ejder-Zümrüd-ü Anka figürlü halı tasvirleri olduğunu belirtmiştir. Bu tasvirlerle göre; halıların zemini iki veya daha fazla geometrik bölümlere ayrılmaktadır. (Aslanapa, 2005: 73). “Hans Memling’in Stuttgart Museum der Bildenden Künste’de bulunan, “Bathseba” tablosundaki halı, aslına pek uymayan Pisanellonun Verona San Fermo’daki Baldovinetti’nin New Haven’de Jerves koleksiyonunda, Meryem tablosundaki halıda, Domenico Morone’nin, Viyana’da Estensischen koleksiyonunda, “Aziz Vincenzo Ferrerio Efsanesi” ve Jacobo Bellini’nin yaptığı resimlerde, Brescia’da S. Alessandra Müjde (Tebşir) sahnesindeki (1444) tarihli tabloda resmedilen halı, bunların başlıca örnekleridir (Aslanapa, 2005: 73-74). (Foto. 4.26). Tablolarda görülen halılar sayesinde Ming ve Marby halılarındaki kompozisyon benzerlikleri dikkati çekmektedir. Bu tablolar sayesinde Ming ve Marby halıları 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Yetkin, 1974: 37).

Fotoğraf 4.26. Jacopo Bellini, “Müjde” Tablosu, 15. yy. (1444), Sant’Alessandro, Brescia, Italy. (Tuğçe Diri’den)

4.1.4. Apollonio Di Giovanni'nin “Düğün Sandığına Resmedilmiş Mızrak Oyun Sahnesi”

15. yüzyıla tarihlendirilen Apollonio di Giovanni'nin Düğün Sandığına resmedilmiş Mızrak oyun sahnesi, (1455-1465) The National Gallery London, (Milli Galeri, Londra)'da (<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/italian-florentine-cassone-with-a-tournament-scene>, (03.01.20018) sergilenmektedir.

Kompozisyonda, büyük ailelerin düğünlerinde oynanan mızrak oyun sahnesi resmedilmiştir. Resmin detayında pencerelerden sarkık geometrik ve stilize hayvan figürlü halılar yer almaktadır. Hayvan figürlü halıda hayvana ait ayakların tamamı ve gövdesinin bir bölümü görülmektedir. Kompozisyonda halının sadece bir kısmı resmedildiği için figürün hangi hayvana ait olduğu tam tespit edilememekle birlikte iki ayaklı olması ve gövdesinin şeklinden stilize kuş olduğu anlaşılmaktadır. Halıların zemin rengi kırmızı olup hayvan figürleri sarı renktedir (Foto. 4.27, 4.28).

Fotoğraf 4.27. Apollonio Di Giovanni'nin Düğün Sandığına Resmetmiş Olduğu Mızrak Oyun Sahnesi, 15. yy. (1455-1465), Londra, (Milli Galeri). (www.nationalgallery.org.’dan)

Fotoğraf 4.28. Apollonio Di Giovanni'nin, Düğün Sandığına Resmetmiş Olduğu Mızrak Oyun Sahnesi Detay. 15. yy. (1455-1465), Londra, (Milli Galeri). (www.nationalgallery.org.'dan)

4.1.5. Andrea Mantegna'nın "Aziz Christopher'ın Öldürülme Sahnesi"

15. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Andrea Mantegna tarafından yapılan aziz Christopher'ın öldürülme sahnesi, (1448) tarihli Wremitani kilisesi, Orvetari Şapeli, Padua, İtalya'da bulunmaktadır (http://www.azerbaijanrugs.com/mp/andrea_mantegna3.htm, (15.12.2017).

Kompozisyonda yer verilen halı detayında, Aziz Christopher'ın öldürülme sahnesinde, pencereden sarkan hayvan figürlü halının yarısı resmedilmiştir. Halı zemini iki kareye bölünmüş olup karelerin içine stilize tavus kuşu ya da Zümrüd-ü Anka kuşuna benzeyen hayvan figürü kullanılmıştır. Kompozisyonda resmedilen halı detayında hayvan figürleri sarı zemin üzerine kırmızı renkte uygulanmıştır (Foto. 4.29, 4.30, 4.31).

Fotoğraf 4.29. Andrea Mantegna'nın "Aziz Christopher'ın Öldürülmesi", Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, İtalya. (www.azerbaijanrugs.com' dan)

Fotoğraf 4.30. Andrea Mantegna'nın "Aziz Christopher'ın Öldürülmesi" Detay, Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, İtalya. (www.azerbaijanrugs.com' dan)

Fotoğraf 4.31. Andrea Mantegna'nın "Aziz Christopher'ın Öldürülmesi", Detay, Wremitani Kilisesi, Orvetari Şapeli, 15. yy. (1448) Padua, Italya. (www.azerbaijanrugs.com' dan)

4.1.6. Sano Di Pietro “Meryem’in Taç Giyme Töreni” Tablosu

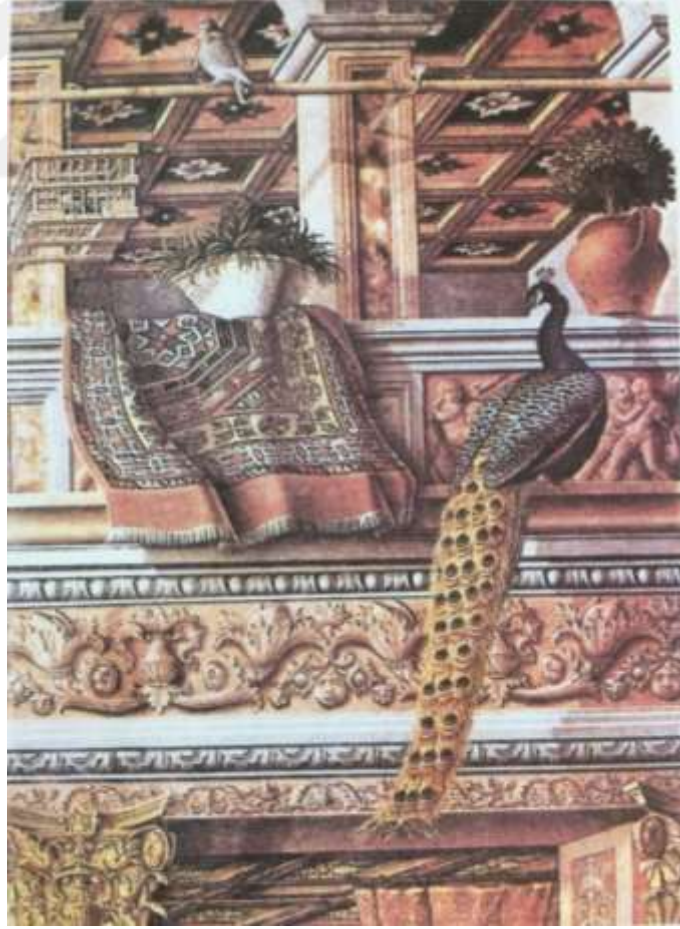
15. yüzyıl Meryem’in taç giyme töreninin resmedildiği (1455) tarihli tabloda yere serili olan halının kompozisyonunda sıralanan, sarı zeminli dikdörtgenler içerisine yerleştirilmiş stilize hayat ağacı motifi ve birbirine bakan kırmızı renk dolgulu iki kuş figürü resmedilmiştir. Dikdörtgenlerin aralarında ise beyaz gamalı haç motifi kullanılmıştır. Zemin gül kurusu rengindedir. (Foto. 4.32)

Fotoğraf 4.32. Sano di Pietro, Meryem’in Taç Giyme Töreni, 15. yy. (1455), New Haven, (Yale University Art Gallery). (www.azerbaijanrugs.com’ dan)

4.1.7. Carlo Crivelli “Müjde” Tablosu

15. yüzyıl Carlo Crivelli'nin, (1482) tarihli, Frank Furt Main, Staedelsches (Yetkin, 1973: 298). Kunstinstitut'da bulunan müjde (tebşir) tablosunda korkuluk kenarından sarkmış bir şekilde halı kompozisyonu görülmektedir. Tablodaki halı, Konya Mevlana Müzesindeki, Konya halıları ile benzerlik göstermekte olup tamamen geometrik forma uydurulmuş Ming ve Marby halılarındaki motiflerin, farklı kompozisyon şekli stilize edilerek uygulanmıştır. Kompozisyonda, sekizgen yıldız dolgulu büyük altıgenler arasında hayvan figürleri sıralanmaktadır. Bordürde ise kufiden esinlenilerek tasarlandığı düşünülür. Carlo Crivelli'nin Londra National Gallery'de bulunan, müjde (tebşir) tablosundaki büyük örnekli (Large Pattern) Holbein III. tipe giren halı kompozisyonunda aynen uygulanmıştır. Hayvan figürleri pek iyi seçilemese de kuş figürleriyle benzerlik göstermektedir (Aslanapa, 2005: 94). (Foto. 4.33).

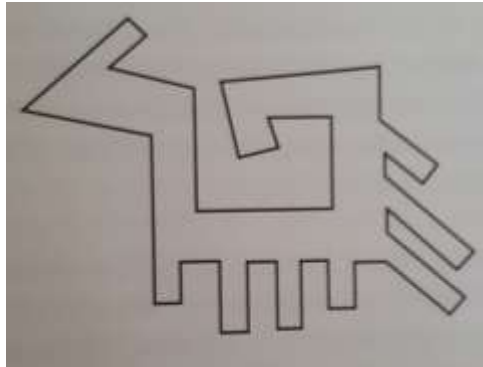
Fotoğraf 4.33. Carlo Crivelli, “Müjde” Tablosu, Detay, 15. yy. (1482-1486), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa’dan)

4.1.8. Carlo Crivelli “Müjde” Tablosu

15. yüzyıl Carlo Crivelli’nin “Müjde” tablosu (1486) tarihli diğer tablosunda Londra National Gallery’de, aynı kompozisyonda halı tasviri görülmektedir. Korkuluktan sarkıtılmış halının yarısı görünür şekilde resmedilmiştir. Halının zemin kompozisyonunda, geometrik formda kırmızı şeritli büyük sekizgen görülmektedir. Bu sekizgenin iki kolunda, zemin mavi, kırmızı dolgulu kuş figürleri, diğer kollarında ise, kırmızı ve mavili yıldız kullanılmıştır. Zemin rengi beyazdır (Aslanapa, 2005: 94). (Foto. 4.34), (Çizim 4.3).

Fotoğraf 4.34. Carlo Crivelli, Müjde Tablosu, Diğer Detay, 15. yy. (1482-1486), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa’dan)

Çizim 4.3. Ejder Figürü (O. Aslanapa’dan)

4.1.9. William Larkin “Lady Cary” Tablosu

William Larkin’e maledilen (1600) tarihli, Dorothy Aziz John, Lady Gary tablosunda Ejder-Zümrüd-ü Anka motifinin bozularak Ming halı tasvirine benzer bir halı örneğidir. Halıda görülen kompozisyon 14. yüzyıldan sonra Ejder figürü küçülmüş ve sadeleşmiş bir hayvan olarak görülürken, pek rastlanmayan uzun altıgenler içine alınmış, daha büyük bir ölçüde, görülen Anka kuşu, başı kanca şeklinde, kuyruğu kesik olarak resmedilmiştir. İstanbul Vakıflar Halı Müzesi’nde bulunan hayvan halısında, ağacın iki yanında köşelerde kuşu andıran ejder figürleriyle yakın benzerlikler göstermektedir (Aslanapa, 2005: 73). (Foto. 4.35,4.36)

Fotoğraf 4.35. William Larkin “Lady Cary” Tablosu, 15. yy. (1600), Londra (Blackheath Ranger’s House). (Tuğçe Diri’den)

Fotoğraf 4.36. William Larkin “Lady Cary” Tablosu Detay, 15. yy. (1600), Londra, (Blackheath Ranger’s House). (Tuğçe Diri’den)

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

14. ve 15. yy. da görülen hayvan figürlü halılar, 200 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Avrupalı ressamın tablolarında görüldüğü üzere, zengin bir hayvan figürlü halı grubu oluşturulmuştur. Hayvan figürlü halı kompozisyonları genellikle geometrik bölmelerin içerisine yerleştirilerek ya da geometrik bölmeler kaldırılarak figürler yan yana veya diyagonal olarak sıralanmaktadır. Zamanla zenginleşen figürler, hareketlilik kazanarak mücadele halinde görülmektedir (Erdmann, 1958: 116).

Hayvan figürleri Türk Sanatı ve kültüründe din, hukuk ve astroloji gibi alanlarda sembol haline gelmektedir. Kartal, şahin, doğan gibi yırtıcı kuşlar, Anadolu'da olduğu kadar Orta Asya'da yaşayan çeşitli Türk topluluklarında da çok sevilmiştir. Halının yanı sıra diğer kumaş, maden, taş, ahşap, işleme, mimari gibi küçük el sanatı örneklerinde de görülmektedir (Türkmen, 1997: 58).

Türkmen boylarının her birinin yırtıcı kuştan oluşan bir *ongun*'u (totem), bulunmaktadır. İnsanları koruyan ruhların birer sembolü olan ongunlar, boyun koruyucu ruhunun da sembolü olmaktadır. En önemli ongun hayvanlarından, birinci sırada kartal gelir (Türkmen, 1997: 58-60).

“Türkmen dokumalarında, hayvan figürlerinin yer aldığı örneklerin başında, **asmalıklar** ve **ensiler** gelmektedir. Türkmenlerde düğün devesinin sağ ve sol tarafına asılan beş köşeli dokumalara **asmalık**, çadır girişine dışarıdan asılarak kapı işlevini üstlenen halılara da **ensi** adı verilmektedir.” (Türkmen, 1997: 60).

Kartal figürü; Türk inancında kutsal sayılmış olup tüm kültürlerde ve Türk mitolojisinde, hükümdarlık, kuvvet-kudret sembolü olarak bilinmektedir (Deniz, 2000: 186). Kaynağını eski din geleneklerinden alan, devlet arma, tılsım, nazarlık, güç, kuvvet ve kudret gibi özellikleri sembolize ederek, halı dokumalarda totem olarak kullanılmaktadır (Ögel, 1972: 208-226).

14. yüzyıl da özellikle Siena ve Floransa okulunun resimlerinde, arma şeklinde stilize, tek ve çift başlı kartal figürlü, Anadolu Türk halıları görülmektedir. Vatikan koleksiyonunda Giotto Stefaneschi Triptiki, tek kartallı halı tasviri ve Berlin Staatliche Museum'da bulunan Lippo Memmi tablosunda, çift başlı kartal figürlü halı tasviri görülmektedir (Yetkin, 1974: 28; Aslanapa, 2005: 66-67). (Foto. 5.1,5.2).

Bunlara örnek olarak; 19. yüzyıl Türkmenistan halılarında çift başlı kartal figürüne rastlanılmaktadır. Günümüzde kullanılan dokumalarda çift başlı kartal figürleri, Türkmenistan'ın Ersarı ve Yomut Boyları halılarında görülmektedir (Uzgidim, 2017: 222). Bu durum, çift başlı kartalın, eski milli geleneğinde Hazar Denizi doğusunda Teke ve Ersarı Türkmenlerin'in halılarında yaşatıldığının göstergesidir. Fakat günümüzde çift başlı kartal figürlü halılarımız halen Avrupa ve Amerika'da özel koleksiyonlarda bulunmaktadır (Kırzioğlu, 2001: 294).

Erich FEIGL Koleksiyonu, Hakan Tezcan koleksiyonu ve Türkmen halı ve asmalıklarında yer alan çift başlı kartal figürlü halılar karşılaştırılmaktadır. (Foto. 5.4, 5.5, 5.6, 5.7, 5.8, 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.13).

Fotoğraf 5.1. Lippo Memmi Tablosunda, (Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Tasviri), (1350) (www.azerbaijanrugs.com 'dan)

Fotoğraf 5.2. Giotto di Bondone "Stefaneschi Triptiki" Tablosu, (Tek Kartal Figürlü Halı Tasviri), (1300-1320), Vatikan (Tuğçe Diri'den)

Çift başlı kartal figürlü Konya halısı, Erich FEIGL Koleksiyonu, Viyana, (Foto 3)'de kırmızı zeminli halının orta kısmında büyük oval (beyzi) bir madalyon görülmektedir. Madalyonun zemininde siyah renkte üçer sıralı çerçeveler içinde altı köşeli yıldızlar ve altıgenler kullanılmıştır. Madalyonun tam ortasında düz zemin üzerine, çerçeve içine alınmış, kırmızı çift başlı kartal figürü görülür. Kartal, yelpaze şeklinde kuyruğu, ayırık bacaklı ve açık kanatlı bir formda uygulanmıştır. Gövde ve kuyruk arasında, hilal motifi yer alır. Kartal'ın başları, çiçek şeklinde olup iki başın arasında, fenere benzeyen bir süs işlenmiştir (Kırzioğlu, 2001: 294-297).

Çift başlı kartal figürlü, Konya halısı, Erich FEIGL Koleksiyonu, Viyana, (Foto. 5.4)'de, (Foto. 5.3'de) görülen halı zemininin aynısı uygulanmış olup renklerde farklılıklar vardır. Halının zemini sarıdır. Çift başlı kartal figürü, beyaz bir madalyon içerisinde, mavi zeminde. Madalyonun içinde, diğer halılarda olduğu gibi, yıldız ve dörtgen şekilli geometrik yanırlar (motifler) uygulanmıştır (Uzgıdim, 2017: 223). Halının baş ve alt kısmındaki bordürlerde stilize, çift başlı kartal figürü kullanılmıştır (Kırzioğlu, 2001: 294-297).

Fotoğraf 5.3. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya Halısı, Viyana, (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'ndan)

Fotoğraf 5.4. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya Halısı, Viyana, (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'ndan)

(Foto. 5.5)'de görülen Ejder ve kartal figürlü Selçuklu halısı, halı tüccarı Hakan Tezcan'ın koleksiyonunda yer almaktadır. Halıda farklı bir kompozisyon uygulanmıştır. Halı, ikisi geniş, üçü dar olmak üzere toplam 5 tane geniş ve dar su (bordür) bulunmaktadır. Halının alt tarafında ise ince suda Arapça yazı kullanılmıştır. Halı zemininde bitkisel yanırlar (motifler) görülmektedir. Eşkenar dörtgeni andıran Oval (beyzi) madalyon vardır. Madalyonun zemininde altıgen ve altı köşeli yıldızlar görülür. Madalyonun tam ortasında çerçeve içine alınmış, kuyruğu yelpazeli tek başlı kartal

figürü kullanılmıştır. Kartalın kanatları yerine, kuyruğu ejder başlı kuş figürlü bir tasarım görülmektedir (Kırzioğlu, 2001: 294-295).

Çift başlı kartal figürlü Hakkari halısında, zemini, stilize çift başlı kartal figürü kaplamaktadır (Foto. 5.6). Alt ve üst, geniş bordürde kırmızı zemin üzerinde 6 adet çift başlı kartal figürü görülmektedir. Halıda kartalın boynu uzun ve iki tarafına, başları yana dönmüş ejder (yılan) figürü görülmektedir (Kırzioğlu, 2001: 294-298).

Fotoğraf 5.5. Çift Başlı Kartal Figürlü Selçuklu Halısı. (Hakan Tezcan Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'ndan)

Fotoğraf 5.6. Çift Başlı Kartal Figürlü Hakkari Halısı, Viyana (Erich FEIGL Koleksiyonundan) (Neriman G. Kırzioğlu'ndan)

Konya-Ereğli'de bulunan çift başlı hayvan figürlü halının zemini beyaz olup üzerine lacivert madalyon şeklinde çift başlı kartallı kompozisyon uygulanmıştır. Halıda geometrik yanlışlar (motif) kullanılarak üç ince sudan (bordür) oluşmaktadır. Bu halıda kartalın başı karanfile dönüşmektedir. Kartalın kuyruk ve gövdesinin arasına hilal yanlış (motifi) görülmektedir (Kırzioğlu, 2001: 294-299). (Foto. 5.7).

19. yy. çift başlı kartal figürlü Beşir halısı, Aşkabat Türkmen halı müzesinde sergilenmektedir (Foto. 5.8). Genellikle Buhara halılarında rastlanan yapraklı göl olarak isimlendirilen örnekler de stilize edilmiş çift başlı kartal figürünü hatırlatmaktadır. Halı kompozisyonu 6 dar su (bordür) ve 1 geniş sudan (bordür) oluşmaktadır. Halı zemin rengi lacivert olup sarı, kırmızı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Dilimli yapraklar, adeta

kanatlarını açmış, ters yöne bakan iki kartal başı şeklinde görülmektedir. Halı zeminine 30 adet kartal başı figürü, yan yana sıralanmaktadır. Aralarında geometrik ve bitkisel yanırlar (motif) kullanılmıştır (Türkmen, 1997: 60).

Fotoğraf 5.7. Çift Başlı Kartal Figürlü Konya-Ereğli Halısı, Adıyaman, (Hakan Tezcan Koleksiyonundan, Erich FEIGL Koleksiyonu) (Neriman G. Kırzioğlun'dan)

Fotoğraf 5.8. Beşir Halısı (Çift Başlı Kartal Figürü) 19. yy. Aşkabat (Türkmen Halı Müzesi) (Nalan Türkmen'den)

Yomut torbası (çuval), bütün zemini kaplayan stilize çift başlı kartal figürleri geometrik bölünme olmaksızın art arda sıralanmaktadır (Foto. 5.9). Yomut torbası 1 geniş 2 dar sudan (bordür) oluşmaktadır (Türkmen, 1997: 60-61).

Fotoğraf 5.9. Çift Başlı Kartal Figürlü Yomut Torbası 19. yy. (Werner Loges'den), (Nalan Türkmen'den)

19. yüzyıl Arabacı asmalığı, St. Petersburg Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmektedir. Teke ve Ersarı Türkmenlerin'in dokudukları Deve örtüsü (Çulu) olarak yapılan halıda, 24 çift başlı kartal figürünün 24 Oğuz Boyunu temsil ettiği ifade edilmiştir (Kırzioğlu, 2001: 294-300). Geometrik bölünme olmadan art arda sıralanmış bir şekilde bütün zemini kaplayacak kompozisyonda dokunmuştur. Kırmızı ve sarı renkler kullanılarak, alt suyunda (bordür) 8 adet hayvan figürü sıralanmıştır (Türkmen, 1997: 60; Kırzioğlu, 2001: 294-300). (Foto. 5.10).

19. yy. Teke Asmalık örneğinde de çift başlı kartal figürüne yer verilmiştir. Stilize hayat ağacının iki yanında, yüz yüze ya da sırt sırta dönmüş çift başlı, dört ayaklı hayvan figürleri görülmektedir (Türkmen, 2001: 60-62). (Foto. 5.11,5.12). Bunlarda sarı ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 5.10. Arabacı Asmalığı, Çift Başlı Kartal Figürlü Halı (Deve-Çulu) Ersarı Türkmenleri Tzareva (1984). (Nejat Diyarbakirli Arşivin'den)

Fotoğraf 5.11. Teke Asmalık Örneği 19. yy. (Özel Koleksiyon Robert Pinner'dan), (Nalan Türkmen'den)

Fotoğraf 5.12. Çift Başlı Kartal Figürlü Teke Ensi Örneği, 19. yy. Özel Koleksiyon, (Robert Pinner-Michael Franses), (Nalan Türkmen'den)

Fotoğraf 5.13. III. Holbein tipi, Bergama halısı, 16. yy. İstanbul, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

16. yüzyıl sonuna tarihlendirilen bir halı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Batı Anadolu yöresine ait halının boyutu: 70 x 100 cm'dir. Halının ortasındaki kısmında hayat ağacı motifi, yıldız biçimde gösterilmiştir. Etrafında sarı zemin üzerine kırmızı renkte 6 adet çift başlı kartal veya iki kuşun birleşimi şeklinde kuş motifi yerleştirilmiş olup bu motif, yaşamı simgelemektedir (Uzgidim, 2017: 217-231, 224). (Foto. 5.13).

13. yy. Çift başlı kartal figürlü Anadolu Selçuklu Kumaşı (1220) tarihli, Siegburg'da Apollinadi-Schrein'de bulunan sırmalı Diba'da, Çift başlı kartal figürü belirgin bir şekilde görülmektedir. Sarre, Selçukluların arması olup Konya abidelerinde görülen çift başlı kartalın, karakteristik bir şekilde resmedildiğini ve "*bu kumaşın Selçukluların başkentinde dokunduğu kabul edilebilir*" şeklinde ifade etmiştir (Friedrich, 1989: 21,23,39).

Gönül Öney, kumaşın büyük ihtimalle, Konya'da dokunduğunu belirtmiştir. Altın işlemeli olan bu kumaşın bir parçası da, Batı Berlin'de Kuntsgewerbe Müzesi'ndedir. Bu kırmızı kumaşta madalyon içinde, kafaları ejder olan çift başlı kartallar görülmektedir (Öney, 1978: 133-135). (Foto. 5.14).

11 ve 13. yüzyıl kumaşlarında çift başlı kartal figürlerine rastlanmıştır. (Foto. 5.14, 5.15).

Fotoğraf 5.14. Çift Başlı Kartal Figürlü Anadolu Selçuklu Kumaşı, 13. yy. Berlin-Zanaat (Kunsts-gewerbe Müzesi) (Gönül Öney'den)

Fotoğraf 5.15. Bizans kıyafeti, Çift Başlı Kartal Figürlü Kumaş, 11. yy. (K. Erdmann'dan)

Ejder figürü; Türk sanatında ve mitolojisinde bulunduğu yere mutluluğu getiren, karanlığı aydınlığa çıkaran, güçsüzlerin yardımına koşan bir hayvan olarak hareketli (Önder, 1976: 13), büyük deniz canavarı, uzun ve geniş gövdeli, kocaman başlı, parıldayan gözlü, büyük ağızlı, çok dişli olarak tasvir edilmiştir (İnal, 1971: 154). Ejder, bolluk, bereket, su, kuvvet, kudret, yeniden doğuş, sağlık ve şifa sembolü olarak bilinir (Çoruhlu, 1996: 245-251). Orta Asya'da dünyanın dönmesi gece ve gündüzün oluşumunda, mevsimlerin değişiminde, güç, sağlık, kahramanlık sembolüdür. Orta Asya ve Anadolu'da ejder figürü, halı ve kilimlerde, mimaride, kapı tokmaklarında, mezar taşlarında, şifahanelerde kullanılmıştır (Balcı, 2012: 47).

Zümrüd-ü Anka; Orta Asya Türk kültüründe cennet kuşu olarak bilinmektedir. Zümrüd-ü Anka, Osmanlılar döneminde, İran Edebiyatı'nın tesiriyle "simurg" diye anılmaya başlanmış, daha sonra da "hümâ kuşu" adını almıştır (Deniz, 2017: 637).

15. yüzyıla ait Marby ve Ming halılarında görülen Ejder ve Zümrüd-ü Anka figürlü Foto. 5.16, 5.17'daki halılar, Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen halılarla benzerlik göstermektedir (Foto. 5.18,5.19,5.20).

Fotoğraf 5.16. Ming Halısı, 15. yy. Berlin (İslam Sanatı Müzesi) (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.17. Marby Halısı, 15. yy. (Stockholm Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan)

Ejder ve Zümrüd-ü Anka motifinin bozularak Ming halı tasvirine benzeyen başka bir halı örneği, William Larkin'e mal edilen Dorothy Aziz John, "Lady Cary" tablosunda, 1600 tarihli, Ming halı tasvirinde, Londra Blackheath Ranger's House'da bulunan 14. yüzyıldan sonra Ejder figürü küçülmüş ve sadeleşmiş bir hayvan olarak görülürken, pek rastlanmayan uzun altıgenler içine alınmış, daha büyük bir ölçüde Anka başı kanca şeklinde, kuyruğu kesik olarak resmedilmiştir (Foto. 5.18). Bunlar İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi'nde bulunan hayvan halısında, ağacın iki yanında, köşelerde daha çok kuşu andıran ejder figürleriyle yakın benzerlikler olduğu görülmektedir (Aslanapa, 2005: 73-78).

Fotoğraf 5.18. William Larkin “Lady Cary” Tablosu, Londra (Blackheath Ranger’s House) (O. Aslanapa’dan)

Azerbaycan Şirvan Halısı, 17. yy. 7940 Envanter numaralı, Budapeşte Dekoratif Sanatlar Müzesi’nde sergilenen bu halı 543x250 cm. boyutundadır. Halı kompozisyonunda stilize edilmiş sekiz adet Ejder ve sekiz adet Zümrüd-ü Anka figürü kullanılmıştır. Hayvan figürlerinin baş ve boyunları, sarı renkte olup zemin rengi kırmızıdır (Kerimov, 1983: 79). (Foto. 5.19).

Fotoğraf 5.19. Azerbaycan Şirvan Halısı, (Ejder Zümrüd-ü Anka Figürü), 17. yy. Budapeşte (Dekoratif Sanatlar Müzesi), Env. No. 7940. (Latif Kerimov’dan)

Azerbaycan Şirvan Halısı, 17. yy. E-104 Envanter numaralı, İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen bu halının nereden geldiği bilinmemektedir. 460x225 cm. boyutlarındaki halı kompozisyonunda, stilize Zümrüd-ü Anka ve Ejder figürü görülmektedir. Halının zemin rengi lacivert olup kırmızı, sarı ve kiremit renkleri kullanılmıştır. 14 adet ejder figürü görülmektedir (Bayram, 1996: 67). (Foto. 5.20). (Foto. 5.19)'daki 7940 Envanter numaralı, Azerbaycan Şirvan Halısı ile benzerlikler bulunmaktadır.

Fotoğraf 5.20. Azerbaycan Şirvan Halısı, (Ejder Zümrüd-ü Anka Figürü), 17. yy. (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi), Env. No. E-104. (Sadi Bayram'dan)

Akrep motifi; sembolik olarak şeytanın ruhunu temsil etmektedir. Yaşamı koruyan motiflerden sayılır. Aynı amaçla akrep figürleri, halı ve kilimlere de uygulanmıştır (Bayram, 1998: 65-75) İnsanlar kendini, nazardan (kem gözden), korumak için sembolik göz şeklindeki nazarlıklar kullanmış olup kendisine zarar verebilecek akrebe karşı akrep motifini, halı ve kilimlere dokuyarak korunmaya çalışmıştır (Erbek, 2002: 154-157).

15. ve 16. yüzyıl arası A-134 Env. numaralı İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen Akrep figürlü (Foto. 5.21)'de ki halı, Foto. 5.22, 5.23'daki diğer Akrep figürlü halılarla benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 5.21. Akrep Figürlü Halı, 15-16. yy. (Halı Müzesi Arşivin'den) Env. A-134.

15. yüzyıl Doğu Anadolu'da dokunduğu kabul edilen, Haç'a benzer motifin uygulandığı A 121 Envanter numaralı halı, ressam Bellini'nin tablolarında benzerleri görüldüğünden "Bellini Tipi" halı olarak adlandırılmıştır. Bazı araştırmacılara göre haç, anahtar deliğine benzetilmiştir. Halı kompozisyonunda kırmızı renk zemin üzerinde ortada enine bir dikdörtgenden iki tarafa uzanan birer boyun ile bağlanan sekizgenlerden oluşan bir motif uygulanmıştır. Geniş bordüründe sarı, turuncu, mavi renklerde stilize akrep figürleri görülmektedir (Kardeşlik, 2011: 83-87). (Foto. 5.22).

Fotoğraf 5.22. Akrep Figürlü Halı, 15. yy. (Halı Müzesi Arşivin'den) Env. A 121.

Beyaz zeminli halılar grubunun en az rastlanan örneklerinden biri “Akrepli Halı” olarak adlandırılan gruptur. 17. Yüzyıl ortalarına ait 143x201 cm. boyutlarında Budapest Museum of Applied Arts Envanter No. 7.968’deki halı kompozisyonunda zemin, dikey olarak rozet çiçeği ve bu çiçeklerden çıkan geometrik şekillerle iki dikdörtgen alana bölünmektedir. Halının zemininde 12 adet kırmızı, sarı, mavi, yeşil renklerde stilize akrep figürleri sıralanmıştır. Günümüzde bu halıların bilinen dört örneği bulunmaktadır. Bunlardan biri Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi, ikisi Transilvanya kilise koleksiyonlarında, biri de Londra’da Keir Koleksiyonunda bulunmaktadır (İleri, 2010: 56-57).

Fotoğraf 5.23. Akrep Figürlü Halı, 17. yy. Budapeşte, (Museum of Applied Arts).

Akrep motifli halılar, “Beyaz Zeminli Selendi Halılar” grubu’nun en az bulunan örneklerinden olmaktadır. Ionescu ve Pasztor’un, 17. yüzyılın ortalarına tarihlendirdikleri, dünyada 4 Akrep Motifli Selendi Halısı olduğu, bunlardan birinin Mediaş Azize Margaret Kilisesi’nde, birinin Braşov Kara Kilisesinde, birinin Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi’nde ve birinin Londra Keir Koleksiyonu’nda olduğunu belirtmektedirler. (Foto. 5. 23.) Avrupa resim sanatında Akrep motifli Selendi Halısının tasvir edildiği bir örnek bulunamamıştır. Bu sebeple tarihlendirme konusunda ancak “Kuş” Motifli Selendi Halıları örnek alınarak yorum yapılmıştır (Boz, 2013: 132-134). Foto.(5.23)’daki (Foto. 5. 24, 5.25, 5.26, 5.27) benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 5.24. Akrep Figürlü Halı, (Mediaş Azize Margaret Kilisesi), Env. 111. (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.25. Akrep Figürlü Halı, (Braşov Kara Kilisesi), Env. 373. (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.26. Akrep Figürlü Halı, (Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi), Env. 7968. (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.27. Akrepli Selendi Halısı, İngiltere (Londra Keir Koleksiyonu) (Levent Boz'dan)

Kuş figürü; Anadolu dokumalarında güzellik, mutluluk, uğur, uğursuzluk, ölüm, yüceltme, kuvvet, kudret, özlem gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır (Sürür, 1992: 202). Kuş, ölen kişinin ruhu olup kutsal görülerek gök tanrılarının yönetimindedir. Anadolu'da kurulmuş devletlerin pek çoğunun sembolüdür (Erbek, 1986: 42; Batari, 1985: 28). Kuş figürü, halılarda geometrik çerçeve içinde simetrik bir eksen etrafında stilize edilmiş bir şekilde düzenlenmektedir. Halı, kilim ve kumaşlarda stilize edilmiş geometrik biçimli kuş figürlerine rastlanmaktadır (Sürür, 1992: 208).

Hayvan desenli halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) 15. yüzyıl sonu, İstanbul, Vakıflar Müzesinde sergilenmektedir Foto. 5.28'daki halı ile, 15. yüzyıl sonu, Impermüveszeti Museum Budapeşte'de bulunan hayvan figürlü halı parçası (Foto. 5.29, 5.30)'daki halılara örnek olarak (Foto. 5.26,5.27,5.28,5.29,5.30)'daki halılarla benzerlik görülmektedir.

Fotoğraf 5.28. Marby Halısı, Anadolu Hayvan Halısı, 15. yy. (Stockholm Statens Historiska Museum). (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.29. Kuşlu halı parçası, 15. yy. Budapeşte, (Impermüveszeti Museum). (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.30. Niccolo di Buonacorso, "Meryem'in Nikahı", 14. yy. (1370), Londra, (National Gallery). (O. Aslanapa'dan)

Kuşlu Uşak Halısı, 16. yüzyıl ilk yarısından 17. yüzyıl ortasına tarihlendirilmektedir. Esas motifi oluşturan şekillerin ilk bakışta kuşu anımsatmasından dolayı bunlara “kuşlu halı” denilmiştir. Beyaz zeminli bu halıda, gerçekte birbiri ile karşılaşan iki yaprak zeminin çeşitli renklerinden meydana gelen aldatıcı bir görünüş vardır. Kuşlu Uşak halısında zemin rengi beyaz olup, açık sarı renginde 28 adet diagonal stilize kuş figürü, diğerinde ise 10 adet kuş figürü görülmektedir. Kuşun kanatları kahverengi olup halıda beyaz, kırmızı, mavi, sarı ve kahverengi kullanılmıştır. Kuşlu diye ifade edilen bu Uşak halıları, İstanbul ve Konya Müzelerinde bulunduğu gibi, dünya müzeleri ve özel koleksiyonlar da da yer almaktadır (Aslanapa, 2005: 187). (Foto. 5.26, 5.27).

Uzunca bir süre “Uşak Halıları” grubu içerisinde tanımlanan beyaz zeminli halıların, 1983 yılında Mübahat S. Kütükoğlu’nun yayımladığı “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri” adlı eserde yer alan belgeler ışığında Selendi’de üretildiği kanıtlanmıştır. Aynı kaynakta yer alan “Selendi’nin beyaz üzerine karga nakışlı hammam kalıçesi” tanımı da Kütükoğlu tarafından günümüzdeki tanımıyla “kuş motifli” olarak tanımlanan gruptaki halıları işaret etmekte olduğunu belirtmekte ve aslında stilize yaprak motifi olduğundan şüphe edilmeyen motifin o dönemde bile kuşa benzetildiğini söylemektedir. Mediaş Azize Margaret Kilisesi’nde 9 “Kuş” ve 1 “Akrep” Motifli Beyaz Zeminli Selendi Halısı tespit edilmiştir” (Boz, 2013: 125).

“Kuş” Motifli Selendi Halıları, Beyaz Zeminli Selendi Halıları ana grubunun sayısal olarak en çok rastlanan ve kopyalanan, Avrupa resim sanatında resmedilen tek alt grubu olmuştur. Transilvanya’daki 48 adet Beyaz Zeminli Selendi Halısının 37’si “Kuş” Motifli Selendi grubudur. Burada sözü edilen “Kuş” motifinin görünüm olarak gerçekten kuşa benzeyen yaprak motifi olduğu ifade edilmiştir (Boz, 2013: 126). (Foto. 5.31, 5.32, 5.33, 5.34, 5.35, 5.36, 5.37, 5.38).

Fotoğraf 5.31. Kuşlu Uşak Halısı, 17. yy.,
İstanbul, (TİEM). (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.32. Kuşlu Uşak Halısı, 17. yy.,
New York, (Metropolitan Museum of Art).
(O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.33. Beyaz Zeminli, Kuşlu Selendi
Halısı, (Sibiu Brukenthal Müzesi), Env.
M2184 (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.34. Kuşlu Selendi Halısı, (Braşov
Kara Kilise), Env. 152 ve Rupea, Env. 44.
(Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.35. Kuşlu Halı, Transilvanya-
(Biertan Kilisesi) Env. 63. (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.36. Kuş Figürlü Selendi Halısından
Esinlenilmiş Kırmızı Zeminli Halı, (Kenwood
House) (Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.37. "Protestant Bir Hukuk
Doktorunun Portresi" Hans Mielich (1516-
1573) New York, (Kress Koleksiyonu)
(Levent Boz'dan)

Fotoğraf 5.38. Alessandro Varotari,
(Padovanino), (1630), Eumenes ve Roxana
(Levent Boz'dan)

Holbein halılarının 3. ve 4. Tiplerinden gelişen Bergama halılarında, geometrik kompozisyon görülmektedir. Halı zeminindeki orta merkezde; büyük bir sekizgen, kare veya dikdörtgen çerçeveler, aralarında ise stilize hayvan figürleri kullanılmıştır. Bu hayvan figürleri, kuşa benzetilmektedir (Aslanapa, 2005: 196). (Foto. 5.39, 5.40).

Fotoğraf 5.39. Bergama halısı, 18. yy.
(İstanbul Vakıflar Halı Müzesi). (O.
Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.40. Bergama halısı, 18. yy.
(İstanbul Vakıflar Halı Müzesi). (O.
Aslanapa'dan)

Foto. 5.41'deki Türkmen-Teke asmalık olarak yapılan Orta Asya Türkmen halısı 18. yüzyıl Petersburg Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmektedir. Türkmen halısının orta zemininde, dolgu unsuru olarak, stilize edilmiş kuş figürleri dikkat çekmiştir (Türkmen, 2001: 63).

Fotoğraf 5.41. Türkmen-Teke asmalık, 18. yy. St. Petersburg (Etnoğrafya Müzesi) (N.
Türkmen'den)

Horoz-Tavuk figürü; Orta Asya'dan günümüze kadar gelen, kanatlı hayvanlardan olan horoz; gücü, kahramanlığı, yiğitliği ve totemleri simgelemektedir. İslam kültüründe önemli yeri olan horoz, zengin kültür birikiminin iz düşümleri olan Anadolu

halısında, kiliminde ve seccadelerinde de stilize biçimde görülmektedir. “Horoz imgesi”, halı ve kilimleri dokuyan insanların inanç ve sosyo-kültürel yaşamlarının simgesel anlatımları olarak Anadolu’da halen kullanılan bir figürdür (Büyükkaragöz, 2016, 30).

Türkmen Arabacı, Yomut, Ersarı ve Çavuldur boylarında bulunan hayvan figürlü halılarda, tavuk-muska göl motifinin dilimlerinde stilize edilmiş hayvan figürleri tavuk horoz figürüne benzetilmiştir (Türkmen, 2001, 63).

15. yüzyıla ait Hayvan desenli kuş-horoz figürlü halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) İstanbul Vakıflar Müzesi’nde sergilenmektedir (Foto. 5.42). 15. yüzyıla ait Horoz Figürlü Halı, Konya Mevlana Müzesi’nde sergilenmektedir (Foto. 5.43). İspanyol ressam Jaume Huguet’e tarafından resmedilmiş, (1455-56) tarihli, Horoz figürlü halı tasviri, Barselona’da, Katalonya Sanat Müzesi’nde bulunmaktadır (Foto. 5.44). Bu halılara örnek olarak (Foto. 5.45, 5.46, 5.47, 5.48)’deki horoz figürlü halı kompozisyonlar birbiriyle benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 5.42. Hayvan desenli kuş-horoz figürlü halı, (Marby Halısının Gelişmiş Örneği) 15. yy. (İstanbul, Vakıflar Müzesi) Env. 9. (O. Aslanapa’dan)

Fotoğraf 5.43. Horoz Figürlü Halı, 15. yy. (Konya Mevlana Müzesi) (O. Aslanapa’dan)

Fotoğraf 5.44. Jaume Huguet'in, Horoz Figürlü Halı Tasviri, 15. yy. Barselona (Katalonya Sanat Müzesi). (O. Aslanapa'dan)

Fotoğraf 5.45. Hayvan figürlü halı parçası, 17. yy. Heinrich Kirchheim'in (Orient Stars Koleksiyonu). (N. Türkmen'den)

Fotoğraf 5.46. Yomut halısı 19. yy. (Aşkabat Türkmen Halı Müzesi), (Nalan Türkmen'den)

Foto. 5.47'deki Batı Anadolu halısı, 16. ve 17. yüzyıla tarihlendirilmekte ve Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde bulunmaktadır. Halı kompozisyonunda, üst üste Tavuk-muska göl motifine benzer motifler sıralanmaktadır. Göl motifinin içerisinde, gövdeden çıkan iki baş (H) şeklinde stilize hayvan figürleri görülmektedir (Türkmen, 2001: 63).

Fotoğraf 5.47. Batı Anadolu Hayvan Figürlü Halı, 16-17. yy. Berlin (İslam Sanatları Müzesi). (N. Türkmen'den)

Foto. 5.48'de yer alan halı 2011 yılında Hüsamettin Koçan tarafından, Erzurum esnafından satın alınmış ve Baksı Müzesi'ne kaldırılarak teşhire konulmuştur. 2,10x4,30 cm. ölçülerinde, yörede "zenk" adı verilen delikli kilim tekniğinde dokunan kilimin zemininde birbirine bakan karşılıklı iki adet naturel horoz figürü görülmektedir. Horoz figürleri, ince, uzun perdeli ayaklı, karın kısmı koyu sarı olup, kanat ve kuyruğu beyaz, sarı, yeşil, kırmızı renklerle süslenmiştir. İbik ve çene altları mor renkte hareketli bir şekilde uygulanmıştır (Gündoğdu, 2011: 147-151). (Foto. 5.48).

Fotoğraf 5.48. Horoz Figürlü Kilim, (2011), (Bakı müzesi). (Hamza Gündoğdu'dan)

At figürü; omurgalı, memeli, toynaklı, otçul bir hayvan olup, binme ve yük çekmede kullanılır (Larousse, 1969: 790).

Türklerde özellikle de Hunlar da at yetiştiriciliği ön plandadır (Esin, 2002: 258). Türk kültürünün en önemli unsurlarından biri olan at, Türkler atı ehlileştirmesi ile atın etinden, sütünden, kılından, derisinden faydalanarak, onu binmede ve yük taşımada kullanmışlardır. At, maddi ve askeri gücünün dışında yuğlarda (eski Türklerde ölü gömme töreni), şölenlerde, sporda, temsili alanlarda süsleme ve plastik sanatlarda, efsanelerde kullanılmıştır (Elçin, 1988: 142-143). Türkler at ile her an iç içe olduklarından sanatlarına da at figürlerini yansıtmışlardır. Hunlara ait olduğu belirtilen 5. Pazırık Kurganından çıkartılan Pazırık halısının geniş suyunda (bordür), bazılarının üzerinde bazılarının yanında bulunmuş olan sürülen 28 adet kuyruğu düğümlü at figürü, yer almaktadır (Tekçe, 1993: 122-124). Türk geleneği olan atların kuyruğunun kesik ve düğümlü olması, bir yas geleneği olmakla birlikte savaş sembolüdür (Çoruhlu, 1992: 137). (Foto. 5. 49).

Fotoğraf 5.49. Pazırık Halısı, At Figürü, (Leningard Eremitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan)

Geyik figürü; Geviş getiren, omurgalı, memeli, yabani bir hayvandır. Erkeğinin uzun ve dallı boynuzları bulunup bu boynuzlar her yıl düşerek yerine yenisi çıkmaktadır (Larousse, 1969: 145). İslam öncesi Türk kültüründe kutsal bir hayvan kabul edilmiş olan geyikler sanat eserlerinde ve mitolojilerde yer almıştır (Ögel, 1993: 569).

Geyik, Türk atalarının ruhunu temsil eder ve ruhları öteki dünyaya taşır. Yetenekli bir komutan gibi sürüye her an egemen olan erkek geyik, dişilerden ve genç geyiklerden oluşan sürünün içerisinde değil de, uzağında, ya da yanında gider. Tehlike anında üzerine dikkati çekip, sürünün çoğu zaman kaçabilmesini sağladığı için, göçebenin gözünde örnek bir yönetici ve önder olmaktadır (Tekçe, 1993: 115-116).

Altaylarda 5. Pazırık kurganından çıkartılan ve dünyanın en eski halısı sayılan Pazırık halısı üzerinde de geyik figürlerine rastlanılmaktadır. Pazırık halısını süsleyen geyik figürleri, halının bordüründe 24 adet figür olup, atların ters yönünde sıralanmışlardır (Diyarbakirli, 1972: 132-133; Deniz, 2002: 202). (Foto. 5.50).

Fotoğraf 5.50. Pazırık Halısı, Geyik Figürü, (Leningard Eremitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan)

Foto. 5.51'deki Noin-Ula'da kurganında çıkartılan aplike şeklinde keçe üzerine işlenmiş geyik-kartal grifon mücadele sahnesi görülmektedir (Çoruhlu, 2002: 61-62). 1. Pazırık kurganından çıkartılan eyer örtüsü üzerinde geyik-kartal grifon mücadele sahneleri işlenmiştir. Yırtıcı hayvan ile toynaklı tek tırnaklı hayvan karşı karşıyadır. Kartal kanatları açık bir şekilde geyiğin üzerine inmiş vaziyettedir. Paniğe kapılan geyik ise ayaklarının üzerine çökmüş korku içerisinde başını geriye doğru çevirmiştir. Ani saldırı hareketleri, bozkır yaşama şartlarının bir yansımasıdır. Düşmanını aniden bastırma, Orta Asya kabilelerini anımsatmaktadır (Çoruhlu, 1993: 126). Geyik figürü, gaga burunlu, büyük kulaklı, yassı ve geniş boynuzludur. Geyiğin vücudunda ise Altay Hun sanatının özelliklerinden olan noktalar, virgüller, yarım daire ve yarım nal şeklinde desenler görülmüştür (Diyarbakirli, 1972: 128-129). (Foto. 5.51).

Fotoğraf 5.51. Noin-Ula Kurganı, Geyik ve Kartal-Grifon Mücadelesi, Keçe, Eyer Örtüsü.

Grifon; Yakındoğu mitolojisinde yer alan zamanla Türk mitolojisine de geçen kartal başlı, aslan gövdeli, kartal gibi gagası, kanatları, pençeleri, başı, kol ve bacakları insan şeklinde tasvir edilen hayali bir varlık olup, kuvvet, kudret, göğü ve tan ağarışını simgelemektedir (Çoruhlu, 2002: 131). 1. Pazırık kurganında bulunan eyer örtüsünde Kartal grifon ile dağ keçisinin mücadelesi görülmüştür (Foto. 5.52). 5. Pazırık kurganında bulunan Pazırık halısının dış kenar ve iç kenar sularında, kare içine alınmış grifon figürleri yer almaktadır (Foto. 5.53).

Fotoğraf 5.52. 1. Pazırık Kurganı, Kartal Grifonun Dağ Keçisine Saldırışı, Keçe, Eyer Örtüsü.

Fotoğraf 5.53. Pazırık Halısı, Grifon Figürü, (Leningard Ermitage Müzesi) (O. Aslanapa'dan)

Kurt ağzı motifi; Anadolu’da Musluca Türkmenleri’nin *kurt ağzı* diye adlandırdıkları hilal motifi, sadece Anadolu’da değil, Kafkas halılarında da sevilerek dokunmuş olduğu görülür (Türkmen, 1997: 64; Durul, 1987: 19). Türkmen boylarının halılarında; kırmızı, mavi hilallere rastlanmıştır. Hilaller, başta Yomut olmak üzere İğdir, Abdal, İmreli ve Karadaşlı boylarının dokumalarında görülmektedir. Yomutların küçük bohça dokumalarında; karşılıklı, ya da sırt sırta, kırmızı zemin üzerine, kurt ağzı motifleri sıralanmaktadır (Türkmen, 2001: 63-64). (Foto. 5.54).

Fotoğraf 5.54. Yomut Bohçası, Kurt Ağzı Motifi, 16. yy. Washington (D.C. Tekstil Müzesi) (N. Türkmen’den)

Koçboynuzu motifi; Güç, kuvvet, kahramanlık, sağlık, saadet ve erkekliği temsil etmektedir (Erbek, 1986: 39). Anadolu Türk topluluklarında köşeli ve geometrik formda dokunan bu motife “koçboynuzu” denilmektedir. Halı-kilim dışında keçe, çorap, elbise, ayakkabıya kadar bütün eşyalarda koçboynuzu motifi kullanılmıştır (Parlak, 2002: 58.) Pazırık halısında at figürlerinin üzerindeki sarkıntılı kenar süslü eyer örtülerinde “S” şekilli bitki motifi ve koçboynuzu motifleri görülmektedir. Bu şekilde eyer altı örtüsü kullanma alışkanlığına, bugün İç Asya’da birçok Türkmen aşiretlerinde rastlanmış olup özellikle Yomut’lar ve Kaşkay’lar arasında oldukça yaygın olduğu ifade edilmiştir (Diyarbakirli, 1972: 135). (Foto. 5.55).

Fotoğraf 5.55. Koçboynuzu Motifi (N. Görgünay Kırzioğlu'ndan)

SONUÇ

Anadolu'da halı ve düz dokuma yaygılar kadim bir gelenektir. Türk halılarında yansıtılan gelenekler, Orta Asya'dan beri devam eden Türk kültür zenginliğini göstermektedir. İpek yolu ve göçler sayesinde tüm dünyaya yayılan Türk halıları; malzeme, renk, teknik ve motif açısından birbirine benzemektedir. Bununla birlikte dokuma sanatı, yayıldığı geniş coğrafya ve farklı zaman dilimlerinin de özelliklerini içselleştirmiş ve yansıtmıştır.

Toprak altında buzulların içerisinde kalarak, hava almayacak ortamlarda bulunan ve bazı ibadethanelerde özenle muhafaza edilen, günümüze kadar ulaşan buluntular kendi dönemlerine ait diğer sanat eserleriyle kıyaslanarak ve laboratuvar imkanları sayesinde incelenerek tarihlendirilebilmektedir. Ancak kimi yüzyıllara ait hemen hemen hiç bir eser günümüze kadar gelememiştir. Bu dönemlere ait Türk Halı Sanatını dönemlerinin ünlü ressamlarının tablolarında görmekteyiz. Çünkü o dönemlerde pek çok yabancı ressam tablolarında Türk halılarını resmetmekteydi. Dönemin aydınlarının ilgi alanına giren halı, bu tip eserlerde rastgele konulu resimlerin değer kazanamayacağı gerçeği ile bu tip Türk halılarının bilinçli olarak tablolarda resmedildiği görülmüştür.

Türk halı sanatının genel karakteristiği, bu sanatın tarihi derinliğini gösterir niteliktedir. Türk düğümü tekniği (Gördes düğümü) ile yapılmış olması, Türk halı sanatının geleneksel tekniğinin çok eski bir geçmişe dayandığını göstermektedir. Avrupa resim sanatını incelediğimizde, Türk halı sanatının uzun bir süre zarfında ne kadar önemli bir yer tuttuğu bir kez daha anlaşılır.

14. ve 15. yüzyıl, hayvan figürlü halıların yoğun görüldüğü bir dönemdir. İtalyan, Flaman, Alman gibi Avrupalı ressamların tablolarında görülen hayvan figürlü halılar, arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan parça halılar sayesinde daha kolay tarihlendirilmiştir. Hatta hayvan figürlü halı tarihinin 13. yüzyıla kadar uzadığı düşünülebilir.

Türk sanatında hayvan figürünün gelişmesinde, tabiatüstü kuvvetlerin etkisinin olduğu aşıkardır. Hayvan figürleri, semboller şeklinde gelişmiştir. Örneğin, Hunlardan itibaren sevilen kartal figürü, kudret ve asalet sembolü olarak kullanılmıştır. Halılarda ise, kartal, Zümrüd-ü Anka, aslan, kuş, geyik gibi figürleri, stilize edilerek kullanılmıştır. Daha sonra İslami düşünce ve sanatlarının canlı tasvirlerine mesafeli

bakış açısının etkisiyle zaman içinde bitkisel ve geometrik motiflerin tercih edilmesi, hayvan figürlerinin kullanım alanını azaltarak 16. yüzyılda görülmemeye başlanmıştır. Bu dönemlerden itibaren hayvan figürleri, halı sanatında az görülmekle birlikte, plastik sanatlardaki yerini korumuştur.

Figüratif semboller; erken devir Türk topluluklarından bu yana, kültürümüz açısından önemli bir yere sahiptir. Geniş bir coğrafi alan ve zaman dilimini kapsayan bu sembollerin incelenmesi, günümüzde farklı teknik ve malzemelerle tekrar uygulanabilmesine imkân sağlayacaktır. Ayrıca figüratif motif ve sembollerin üzerine çalışmalar yapılması, zengin kültür birikimimizin gelecek nesillere aktarılması ve tasarım çalışmalarına kaynak oluşturması bakımından önemlidir.

Bu tezde 14. ve 15. yüzyıl hayvan figürlü halıların görüldüğü, Avrupalı ressamların tablolarında resmedilen orijinal halılar incelenmiştir.

Günümüzde 14. ve 15. yüzyıl hayvan figürlü halılar hakkında çok az kaynak bulunmaktadır. Türk araştırmacıların konuya daha çok tarihi ve teknik açıdan yaklaşımlarına rağmen, batılı kaynakların çoğunluğu, katalog çalışmasıdır. Burada karşımıza çıkan sorun ise yerli araştırmacıların batılı araştırmacıların etkisi altında kalmış olmalarıdır. Özellikle Türk sanatının her alanında karşımıza çıkan başta motif ve kompozisyon gibi unsurlar, batılı araştırmacıların gözüyle önümüze sunulmuş; malzeme, kalite, renk, desenlerin gelişim ve anlamları, neredeyse unutulmuştur.

Bilim dünyasına sunulan bu çalışmanın okuyucuya ve alan üzerinde çalışma yapanlara yararlı olması, bu zengin kültür mirasının yeterince ve bilimsel düzeyde korunması, gelecek nesillere güvenle aktarılması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, H. (1984). "Türkçede Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (32), 137-172.
- Akpınarlı, F. H, ve Arslan, A. (2018). "İç Anadolu Bölgesi Düz Dokuma Yaygılardaki Figürlü Bezemelerin İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 11, (22), Ankara: 60-76.
- Aksoy, M. (2007). "İran'daki Fars Kürt ve Türklere Ait Halı-Kilimlerin Kültür Sosyolojisi Açısından Yorumu", *Türk Kültür ve Sanatından Kesitler*, Konya: Kömen Yayınları.
- Aksoy, M. (2007). "Kültür Sosyolojisi Açısından Halı Kilim Sanatı ve Etnoğrafik Eserlerdeki Damgaların Dili", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 38. ICANAS, 10-15 Eylül, Ankara Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 92.
- Alsan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Anıl, Y. (2002). "İskit Sanatı", *Türkler*, C.IV, Ankara: 28-37.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aslanapa, O. (1997). "Türk Halı Sanatında Yeni Keşifler", *Arış*, Yıl 1, (2), 10-17.
- Aslanapa, O. (2005). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Ankara: İnkılap Kitapevi.
- Aslanapa, O. ve Yusuf, D. (1973). *Selçuklu Halıları*, İstanbul: Vakıflar Restorasyon Akbank'ın Bir Kültür Hizmeti.
- Ateş, M. (1996). *Mitolojiler, Semboller ve Halılar: Koçboynuzu, Elibelinde*, Symbol Yayıncılık, İstanbul: 153.
- Atila, O. K. (2011). "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri", *Sanat-Tasarım Dergisi*, 1, (2), 39.

- Atnur, G. (2003). “*Kozı Körpeş ile Bayan Sulu Destanında Geyik Motifi*”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. (28), M. Fahreddin Kırzioğlu Özel Sayısı, 213-222.
- Aytaç, A. (1999). “Halıcılığın Doğuşu ve Bilinen İlk Örnekler”, *İlgi Dergisi*, S. (98), Sonbahar, 11.
- Aytaç, A., Aksoy, A. (2006). *Yabancı Ressamların, Tablolarında, Tasvirilenen (15-20. YY.) Türk Halıları*, Konya: Anka Basım Yayın.
- Aytaç, Ç., (1982). *El Dokumacılığı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aytaç, Ç., (2001). *Halı Deseni Tasarımı*, Ankara: Ostim Mesleki Eğitim Merkezi.
- Babaoğlu, S. (1997). “*Türk Mitolojisinin Halk Motiflerine Etkisi*”, Ankara: 5. Milletler arası, Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri.
- Balcı, N. (2012). “Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler” *Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi, Arış*, (8), 38-51.
- Batari, F. (1985). “Osmanlı Halılarında Kuş Deseninin Kaynağı ve Gelişimi”, (The Origin and Evolution of The “Bird” Pattern in Ottoman Turkish Carpets), *Sanat Dünyamız*, Yıl 2, (32), 28.
- Bayraktaroğlu, S. (1990). *Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Halı Kilim Tespit ve Tescil Çalışmaları*, VIII. Vakıf Haftası Kitabı, 205.
- Belli, O. (2003). *Kırgızistan’da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Berkli, Y. (2007). “At Sembolizminin Türk Defin Geleneğindeki İzleri” *Akev Akademi Dergisi*, Yıl 11, (30), 65-74.
- Boz, L. (2013). *Transilvanya Bölgesi Lutherci Medias Azize Margaret Kilisesindeki Anadolu Halıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkaragöz, H. O. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resminde Horoz İmgesi Üzerine Çağdaş Yorumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Çay, A. (1983). *Anadolu’da Türk Damgası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens.

- Çay, A. (1990). *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri, Koyun/Koç Heykelleri Etrafında Oluşan Gelenekler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaycı, A. (2006). “Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Serüven: Çark-ı Felek ve Ejder Birlikteliğinin Nadir Bir Konya Örneği”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri*, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 130.
- Çelik, S. (2007). *İslam Öncesi Türk Sanatında Bazı Hayvansal ve Bitkisel Kültür Öğeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (1992). *Türk Resim Sanatında Hayvan Sembolizmi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (1993). “İslamiyet’ten Önceki Türk Sanat’ında Hayvan Mücadele Sahneleri”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal’a Armağan, Ankara: 117-141.
- Çoruhlu, Y. (1995). “Türk Sanatında Koyun Koç Keçi Figürlerinin Sembolizmi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Nisan, 100-101.
- Çoruhlu, Y. (1999). “Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine “Gök ve Yer” Sembolizmi Açısından Bir Bakış”, *Uluslararası III. Türk Kültür Kongresi Bil.*, C.I, 25-29 Eylül 1993, Ankara: 248-249
- Çoruhlu, Y. (2002). “Hun Sanatı”, *Türkler*, C.4, Ankara: TTK, 61-62.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Kitabevi.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Konya: Kömen Yayınları.
- Deniz, B. (1998). “Le Motif du Dragons Dans Les Tissages D’Anatolie-Turc / Anadolu-Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs, 1996, Kayseri, Ankara: 87-108.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Deniz, B. (2017). “Azerbaycan ve Anadolu-Türk Halılarının Benzer Özellikleri”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 637.
- Deniz, B. (Nisan, 2005). “Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları 1”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIV-1, (Nisan, 2005), 79-103.
- Deniz, O. E. (2008). “Türk Seramik Sanatında İnsan Figürü Kullanımının Gelişim Süreci”, *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, (1) Mart (35), 48-63.
- Didar, E. Ö. (2017). “Çağdaş Türk Sanatında Gerçek Dışı Kuş Figürleri”, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Jres*, 4(1), 17-32.
- Didem, Ö. (2007). “Hayvan Figürlü Tekstillerde Kartal Sembölü”, I. *Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, 01-02 Kasım, Konya: SÜ. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, 133.
- Diyarbakirli, N. (1969). “Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, 136-141.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Doğan, A. S. (2013). “Türk Kültüründe ve Erzurum Erkek Barlarında Tavuk (Horoz) Motifi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 17, (57), 449-460.
- Durmuş, İ. (2002). “İskit Kültürü”, *Türkler*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 15-25.
- Durul, Y. (1987). *Türk Kilim Motifleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Eberhard, W. (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Elçin, Ş. (1988). “Türklerde Atın Armağan Olması”, *Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: 142- 143.
- Erbek, G. (1986). *Anadolu Motifler Sergisi*, İzmir: Konak Resim ve Heykel Müzesi, (18 Haziran-5 Temmuz), 42.
- Erbek, G. (1986). *Anadolu Motifleri Sergisi Kataloğu*, İzmir: Alman Kültür Merkezi Yayınları.

- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Bugüne Anadolu Motifleri*, Ankara: Dösım Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/1371.
- Erdem, M. (2011). *Kubad-Abad Saray Çinilerindeki Hayvan Motiflerinin İkonografisi, Simgesel Anlamı ve Günümüz Seramiğinde Yorumları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdmann, K. (1958). *Der Turkische Teppich Des 15. Jahrhunderts. 15. Asır Türk Halısı*, (Türkçesi: H.Taner), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Maarif Basımevi.
- Ergüder, A. A. (2007). *Çoruh Vadisi Düz Dokumalar*, Ankara: Kariyer Matbaacılık,.
- Ergüder, A. A. (2009). *Kars Yöresi Düz Dokumaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoylu, H. (1980). "Türk Dünyasının Folklor ve Etnografyasında Süs Unsuru Olarak Kullanılan Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, (8), 10-83.
- Esin, E. (2000). "Sigunlar Begi", *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: 201-202.
- Esin, E. (2002). "Türk Sanatında At", *Türkler*, C. VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Esin, E. (2004). "Kuşçu Türk Sanatında Atlı Doğancı ikonografisi", *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında ikonografik Motifler*, İstanbul: 170-171.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Birinci Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Franses, M. (1993). *The Historical Carpets From Anatolia*, London: Orient Stars.
- Friedrich, S. (1989). *Konya Köşkü*, (Çeviren: Şahabeddin Uzluk), Ankara: TTK Yayını.
- Genç, R. (1998). "Kaşgarlı Mahmut'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 131-136.

- Gönül, M. (1965). “Eski Türk Halılarında Hayvan Motifleri”, *Mensucat Meslek Dergisi*, Yıl 16, (4), Nisan, 164.
- Görgünay, (Kırzioğlu), N. (1978). *Doğu Yöresi Halıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görgünay, (Kırzioğlu), N. (1996). “Altaylarda Pazırık Kurganından Çıkan Motiflerin Anadolu ve Türk Cumhuriyetleri'nde Yaşayan İzlerinden Bazı Örnekler”, *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Kayseri: (27-31 Mayıs,), 137-150.
- Gündoğdu, H. (2011). “Bayburt Baksı (Bayraktar) Köyü Müzesinde Bir Kilimin Hikayesi”, *Erzurum Erzincan Bayburt Kilimleri Sempozyumu*, Bayburt: 147-151.
- Güner, İ. (1970-71). “Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IV, İstanbul: 153-184.
- İbrahimgil, M. (2002). *Makedonya'da Türk Mimarisinde Görülen Sembolik Motifler*, Prof. Dr. Haluk Karamağaralı Armağanı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İleri, B. (2010). *Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde Bulunan Uşak Halılarının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- İmer, Z. (1987). *Dokuma Tekniği*, Ankara: Cem Web Ofset.
- İndirkaş, Z. (2007). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kalafat, Y. (1992). “Eski Türk İnançlarının Kars Yöresindeki İzler”, *4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: 149-169.
- Kalafat, Y. (2006). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI, Hamseler, Horasanlılar, Karabağlılar, Kıpçaklar, Abdallar, Amucalılar, Bedreddiiler, Dadaliler/Dedeliler, Kısaslılar, Manavlar, Sıraçlar, Tahtaclar, Karirliler, Çepniler, Karakeçililer, Mutiler/Mutoğulları, Halaçlar, Kazan Tatarları Gregoryanlar, Ortodokslar, Buryatlar, Zazalar*, Ankara: Berikan Yay.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Ebabil

Yayıncılık.

- Karamağaralı, B. (1976). “Anadolu’da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında”, *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 247-267.
- Karamağaralı, B. (1987). “Türk Folklorunda Kurt Üzerine”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirisi*, C.V., Ankara: Milli Kültür Araştırma Dairesi yayını, 161-164.
- Karamağaralı, B. (1998). “Halı Sanatı Üzerine”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996*, Kayseri, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara: 175-182.
- Kardeşlik, S. (2011). “Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu ve Selçuklu geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi*, (2), 78-79.
- Kardeşlik, S. (2012). “Doğu Minyatürlerinde Tasvir Edilen Selçuklu Halıları”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, (4), 52-62.
- Kardeşlik, S. (2013). “Avrupa Resim Sanatında Tasvir Edilen Anadolu Selçuklu Halıları”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi*, (6), 42-51.
- Kaşgarlı, M. (1992). “*Divanü Lügat-it Türk*”, (Çeviren: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 371-372.
- Kerimov, L. (1983). *Azerbaydjaskiy Kovyor*, C. 2. Baku: 79.
- Kırzioğlu, G. N. (2001). *Altaylar’dan Tunaboyu’na Türk Dünyası’nda Ortak Yanışlar (Motifler)*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Köprülü, F. (1941). “Aslan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: 605.
- Meydan Larousse, (1969). “At”, C.I, İstanbul: 790.
- Meydan Larousse, (1969). “Geyik”, C.V, İstanbul: 145.
- Meydan Larousse, (1969). “Yılan”, C. 12, İstanbul: 801.
- Mills, J. (1996). “Turkish Carpets in the Painting of Western Europe”, *Turkish Carpets from the 13th-18th Centuries*, İstanbul.

- Mülayim, S. (1996). “Tanımsız Figürlerin İkonografisi”, *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı, Uluslararası, Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs, Kayseri, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 222.
- Mülayim, S. (1999). *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mülayim, S. ve Candan, Ü. (1993). “Hayvan Figürü”, *Thema Larousse* İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: 87.
- Ögel, B. (1972). “Türklerde Kartal ve Kartal Arması” *Türk Kültürü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş-3*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI, Ankara: 377.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 569.
- Ölçer, N. (1995). *Geleneksel Türk Sanatları*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı.
- Ölmez, F. N. (2010). “Dokumalarda Yılan Motifi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Hakemli Dergisi*, ART-E 2010-06, 5.
- Ölmez, N. F. (2010). “Dokumalarda Yılan Motifi”, *Art-e Sanat Dergisi*, (6), 1-20.
- Önal, N. O. (2017). “Çin Mitolojisindeki Ejderha Motifinin Çağdaş Seramik Biçimlerde Yorumlanması”, *Yüksek Lisans Sanat Eseri Raporu*, Hacettepe Üniversitesi, 14-15.
- Önder, M. (1976). “Yeni Bulunan Selçuklu Devri Ejder Figürleri”, *Kültür ve Sanat*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, (4), 12-16.
- Önder, M. (1992). “Selçuklu Tasvir Sanatında Halk İnançları”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiriler*, V. Cilt, Maddi Kültür, Ankara: 159.
- Öney, G. (1969). “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü”, *Anadolu (Anatolia)*, C.XIII, Ankara: 37- 39.
- Öney, G. (1969). “Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri”, *Belleten*, XXXIII, S.130, 171- 216.

- Öney, G. (1972). “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara: 139.
- Öney, G. (1978). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öney, G. (1997). “Anadolu-Türk Halısının Serüveni”, *Arış*, Y.1, (1), Mart, 50-51.
- Örcün, H. B. (1982). “Dîvânü Lügati’t-Türk’te Dokuma ve Dokumanın Üzerine Yapılan Bezemeler Çerçevesinde Kümelenen İfadeler”, *9 Eylül Üniversitesi II. Ulusal Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*, İzmir: 32-39.
- Örcün, H. B. (27-31 Mayıs, 1996). “19-20. Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kirkitli Dokumaları Üzerine” *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Kayseri, 39-56.
- Özden, H. (2011). “Türklerde Kartal Ve Çift Başlı Kartal Tamgası”, *Turan ilim Fikir ve Medeniyet Dergisi*, (15), 112-117.
- Özhekim, A. D. (2007). “Hayvan Figürlü Tekstillerde Kartal Sembolü”, I. *Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, 01-02 Kasım, Konya, SÜ. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, 133.
- Özkartal, M. (2012). “Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerin Dili”, *Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, *Arış*, (8), 92-101.
- Parlak, T. (2002). *Geleneksel Kazak Halı Sanatı ve Tika Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi*, Ankara: Tika Yayınları.
- Parlak, T. ve Ergüder, A. A. (2010). *Bardız Kilimleri*, Erzurum: Zafer Ofset Matbaacılık
- Paşayeva, V. (2008). “Azerbaycan Halı ve Tekstillerinde Ejder Motifi”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 38. ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Ankara Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1081.
- Rasonyi, L. (1971). “Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei”, *Türk Kültürü Dergisi*, 103, Ankara: 621.

- Resul, Ç. (2011). “Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12), 53.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev. Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sadi, B. (1998). “Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesinde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder, Kaplumbağa, Akrep, Kertenkele Figürü”, *I. Uluslararası Bilgi şöleni Bildirileri*, Kayseri, 27-31 Mayıs 1996, Ankara: 65-67.
- Salman, Ö. (1998). “*Türk Sanatının Gerçek dışı Varlık Motifleri*”, *İlgi*, (2), İstanbul: 92-93.
- Salman, F. (2002). “Başlangıcından Türkiye Selçuklularına Kadar Türklerde Tekstil ve Dokumacılık Sanatı”, *Türkler*, C.IV, Ankara: 209.
- Sürür, A. (1992). “Türk Tekstil Sanatında Kuş Motifi ve Tekstil Sanatımızdaki Yeri”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. V, Maddi Kültür, Ankara: 205.
- Şenesen, İ. (2016). “*Türkiye’deki Define ve Definecilikle İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Motif Index’e Göre Değerlendirilmesi*”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 290.
- Taner, N. (1984). “Halk El Sanatlarında Nakışların Abecesi ve Halk Bilimsel Özellikler”, *I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu*, İzmir: 166.
- Tekçe, E. F. (1993). *Pazırık Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1946). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Turan, O. (1941). *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Türkmen, N. (1997). “Orta Asya ve Anadolu Türkmen Dokumalarında Görülen Hayvan Figürlü Örnekler”, *Arış Dergisi*, Ankara: (1), 58-65.
- Türkmen, N. (2001). *Orta Asya Türkmen Halıları ile Tarihi Anadolu-Türk Halılarının Ortak Özellikleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Uzgidim, G., (2017). “Türk Dokuma Sanatında Çift Başlı Kartal Figürü”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Haziran, (19), Ankara: 217-231.

- Uzun, T. (1996). “Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 87.
- Yetkin, Ş. (1973). *Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri*, Ayrı baskı- İstanbul: Sonderdruck, 296.
- Yetkin, Ş. (1974). *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1991). *Türk Halı Sanatı*, (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, M. (2000). *Anadolu Selçuklu Halıları ve Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği Üzerine*, Konya: 259.
- Yılmaz, G. (2009). *Tezgahtan Tuvale: 17. Yüzyıl Hollanda ve Flaman Resminde Osmanlı Halıları*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- https://www.academia.edu/8813005/AVRUPA_RESMİNDE_TÜRK_HALISI
(10.11.2017)
- http://www.azerbaijanrugs.com/mp/santissima_annunziata.htm (15.12.2017)
- <http://www.unutmussanatlar.com/2016/01/tulu-dokuma.html> (18.01.2018)
- <https://www.museothyssen.org/en/collection/artists/paolo-giovanni-di/st-catherine-pope-avignon> (03.01.2018)